

ÜLIÕPILASTE TÖÖTAMISE FENOMEN EESTI KÕRGHARIDUSES

UURINGU LÕPPARUANNE

ÜLIÕPILASTE TÖÖTAMISE FENOMEN EESTI KÕRGHARIDUSES

UURINGU LÕPPARUANNE

Uuringu autorid tänavad raporti retsensente Annika Tina Tartu Ülikoolist ja Maarja Beerkensit Leideni Ülikoolist. Samuti oleme tänulikud kõigile detsembris 2010 toimunud aruteluseminaridel osalenutele ning üliõpilastele, tööandjatele ja ülikoolide õppejõududele, kes nõustusid intervjuud andma.

Autorid: **Eve Mägi, Anne Aidla, Anne Reino, Krista Jaakson, Laura Kirss**

Trükk: **Ecoprint**

Väljaandja: SA Archimedes

ISBN 978-9985-4-0624-3

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Uuringu metoodika	7
1.1. Kvalitatiivne lähenemisviis	7
1.2. Uuringu disain ja valim	8
1.3. Analüüsi käik	11
2. Uuringu teoreetilised lähtekohad	12
2.1. Üliõpilaste töötamise mustrid	12
2.2. Üliõpilaste samaaegse õppimise ja töötamise põhjused	15
2.3. Õppimise ja töötamise ühildamise tagajärjed	16
3. Uuringu tulemused	20
3.1. Üliõpilaste töötamise ajendid	20
3.1.1. Tööturu ootused ja töökogemuse omandamise soov	21
3.1.2. Õppe kvaliteet, õppekorraldus ja arenguga seotud tegurid	27
3.1.3. Majanduslikud põhjused ja piiratud toetuskeemid	35
3.2. Üliõpilaste õpingute ja töötamise ühildamine: otsuse kujunemine ja tegelik olukord	38
3.2.1. Täistööajaga töötamise otsuse kujunemise protsess	38
3.2.2. Üliõpilaste käitumismuster töötamise ja õppimise ühildamisel	43
3.3. Üheaegse täiskohaga töötamise ja õppimise ühildamise tagajärjed	52
3.3.1. Töö ja õppimise ühildamise positiivsed tagajärjed	53
3.3.2. Töö ja õppimise ühildamise negatiivsed tagajärjed	57
4. Kokkuvõte ja soovitused	67
4.1. Soovitused	70
Kasutatud kirjandus	75
Lisad	78
Lisa 1. Intervjuu kava: üliõpilane	78
Lisa 2. Intervjuu kava: õppejõud	79
Lisa 3. Intervjuu kava: tööandja	80

Sissejuhatus

Õpingute kõrvalt töötamine on tänapäeval kujunenud üsna tavaliseks üliõpilaselu osaks, mis saab sageli alguse juba enne kõrgkooliõpinguid. Paljudes Euroopa riikides on üliõpilaste õpingute kõrvalt töökäimine levinud: 22st viimases Euroopa üliõpilaste küsitlusuuringus (EUROSTUDENT, 2008) osalenud riigist 11s on üliõpilaste töötamise määr enam kui 50%. Sama uuringu andmetel töötab Eestis 66% üliõpilasi, mis asetab Eesti selle näitaja osas Euroopa tippude hulka. Arvestades asjaoluga, et peaaegu kõik Eesti bakalaureuseõppe üliõpilased õpivad formaalselt täiskoormusega (osakoormusega üliõpilaste osakaal on marginaalne 5%), eeldades suure osa ajaressursist õpingutele pühendamist, on üllatav, et 51% täiskoormusega õppivatest üliõpilastest töötab samas täistööajaga (PRAXIS, 2010).

Tekib küsimus, kuidas on võimalik, et mõlemad ajamahukad ettevõtmised, mis sageli konkureerivad piiratud ajaressursside tingimustes neile kulutatava aja vahel, saavad üksteise kõrval selliselt eksisteerida? Samuti, mis ajendab üliõpilasi täiskoormusega õpingute kõrvalt samalaadses mahus töötama? Töömustreid aitab selgitada fakt, et Eesti üliõpilased võrdluses teiste Euroopa riikidega kulutavad kõige vähem tunde õppimisega seotud tegevusele (EUROSTUDENT, 2008).

Üliõpilaste laialdane samaaegne täiskoormusega **õppimine ning töötamine tõstab esile küsimused ühelt poolt riigi ressursside efektiivse ning eesmärgipärase kasutamise ning teisalt õppe kvaliteedi kohta**. Eesti üliõpilaste seas läbiviidud uuringu tulemused viitavad üsna selgelt asjaolule, et kõrghariduse ressursside kasutamine ei ole kõige otstarbekam, kui pooled täiskoormusega õppivad üliõpilased töötavad samaaegselt õpingutega täistööajaga ametikohal. See tähendab, et kuigi pooled üliõpilastest on ametlikult täiskoormusega õpingutega hõivatud, ei täida nad siiski reaalselt endale võetud õpingutes osalemise kohustust. Täistööajaga töötamine ei võimalda suure tõenäosusega samaaegselt täiskoormusega õppetegevusele pühenduda. Teisisõnu on Eesti kõrgkoolides suur hulk üliõpilasi, kelle õpingute tarvis tehtavad kulutused lähtuvad täiskoormusega õppe määrast, kuid kes on *de facto* osakoormusega üliõpilased.

Ressursside ebaefektiivset kasutamist iseloomustab veel teinegi aspekt. Õppetööst passiivset osavõttu võimaldav õppekorraldus loob suurema tõenäosuse üliõpilaste väljalangemiseks ning puudulikuks õppeprogrammi täitmiseks (Kuh, 2008). Üliõpilaste laiaulatuslik töötamine õpingute ajal vähendab nende õpingute lõpetamise tõenäosust nominaalkestuse jooksul, mis omakorda on kulukam finantseering riigile. Eesti andmetel on muude tegurite samaks jäädes töötava üliõpilase nominaalkestuse jooksul lõpetamise tõenäosus 5% väiksem kui mittetöötava üliõpilase puhul (õppivate üliõpilaste hinnang enda lõpetamise tõenäosusele) (PRAXIS, 2010).

Üliõpilaste ulatuslik samaaegne täiskoormusega õppimine ning töötamine on kõrghariduse kvaliteedi vaatenurgast oluline mitmel põhjusel. Esiteks kõneleb täiskoormusega õppivate üliõpilaste töötamine madalatest ülikoolipoolsetest nõudmistest, mis võimaldavad üheaegselt olla nii õppija kui ka töötajana rollis. Kui üliõpilastelt ei nõuta õppetöös intensiivset osalemist ning kõrghariduse diplomi võib omandada õppetöös minimaalselt osaledes, viitab see ebakvaliteetsele õppeprotsessile. Teine aspekt on seotud töötamise mõjuga

üliõpilaste tulemustele. Kõrgharidusuuringud üliõpilaste töötamise mõjust õpitulemustele ei ole küll andnud päris üheseid tulemusi (Santiago et al, 2008), kuid on siiski esile toonud, et töötamine ning akadeemiline edukus ei ole omavahel üldjuhul positiivses seoses (Paul, 1982; Stinebrickner & Stinebrickner, 2003; Curtis & Shani 2002; Little, 2002; Callender, 2008). Lisaks näitavad uuringud, et töötamise kahjulik mõju õpingutele avaldub vähem sel juhul, kui üliõpilased töötavad osakoormusega (Hood et al, 1992).

Üliõpilaste massiline töötamine õpingute ajal on eeldatavalt seotud mitte eelkõige raha-teenimise eesmärgiga, vaid ka tööturu nõuetest tuleneva töökogemuse omandamisega. Üliõpilaste töötamise põhjusteks on küll toimetulek ning lisaraha teenimine, aga märkimisväärsel määral ka töökogemuse omandamise vajadus. Siiski töötab vaid 49% töötavast üliõpilaskonnast töökohal, mis on seotud õpitava erialaga. Teine pool töötavast üliõpilaskonnast omab ametit, mis on erialaga seotud väga vähesel määral. Võimalik, et üliõpilased tunnetavad töökogemuse omandamise eelist, sest kuigi tööandjad oskavad väärtustada omandatud haridust, peavad nad töökogemuse olemasolu oluliseks. (PRAXIS, 2010)

Varasemates uuringutes on leitud, et kõrghariduse sisu on üliõpilaste jaoks vähem väärtuslik kui selle tulemus – diplom (Fevre, Reese, Gorard, 1999) – ning Eesti kontekstis on tööturule sisenemisel hüppeliselt kasvanud just töökogemuse tähtsus võrreldes kõrgharidusega (Oras, Siilak, Unt, 2010). See võib viidata asjaolule, et kõrghariduse sisulise kvaliteedi osas on üliõpilaste nõudmised langenud. Omaette küsimus üliõpilaste töötamise juures on seotud tööandjate poolsete nõudmistega – alati ei pruugi ettenähtud töökoormus tegelikkuses vastata täistööajale, võimaldades õpinguteks tööajast aega leida. Nii tööandjate poolne vaade töökogemuse olulisusele kui ka töötamise ajal õppimise võimalikkus, sh tööandjate hinnangud, on olulised lisateadmist pakkuvad valdkonnad üliõpilaste töötamise fenomeni analüüsimisel.

Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti kõrghariduses on tekkinud märkimisväärne fenomen üheaegselt õpingutele ja töötamisele keskendunud üliõpilastest, mis teoreetiliselt, arvestades mõlema tegevuse ajamahukust ning potentsiaalset konkureerimist piiratud ajaressursile, ei tohiks olla võimalik. Täpsema analüüsi läbiviimine selle kohta, milline tegevus ja millisel määral antud elukorralduse juures kannatab, on eeskätt kõrghariduse efektiivsuse ning õppe kvaliteedi tagamise huvides. Kuna üliõpilaste õppimise ja töötamise osas mängivad olulist rolli ka **tööandjad ja ülikoolide õppejõud**, on käesoleva uuringu seisukohast vajalik nende **osapoolte kaasamine** uuringusse, omamaks tekkinud olukorrast täielikumat ülevaadet ning leidmaks tekkinud olukorrale sobivad lahendusi.

Käesoleva **uuringu eesmärgiks** on:

- ▶ analüüsida täistööajaga töötavate ja päevases õppes riigieelarvelisel õppekohal täiskoormusega õppivate bakalaureuseõppe üliõpilaste töötamise motivatsiooni, õpi- ja töömustreid ning mõlema tegevuse ühendamise tagajärgi;
- ▶ saadud tulemustel põhjal välja töötada poliitikasoovitused osapoolte huvide ühildamiseks.

1. Uuringu metoodika

Eesti üliõpilaste täistööajaga töötamise muustrite kohta on väga vähe infot ning käesoleva uurimuse raames otsitakse eelkõige vastuseid sellistele küsimustele nagu „miks?“ ning „kuidas?“. Sellest tulenevalt leidsid autorid, et uuringus püstitatud eesmärgi täitmiseks on kõige sobivamad kvalitatiivsed uurimismeetodid. Nimetatud meetodid võimaldavad selgitada välja tegurid, mis üliõpilaste täistööajaga töötamist kujundavad, kuidas kujunevad täistööajaga töötamise otsused ning milline on üliõpilaste reaalne õpi- ja töömuster.

Samaaegse õppimise ja töötamisega seotud eeliseid ja puuduseid analüüsitakse nii üliõpilaste, õppejõudude kui ka tööandjate perspektiivist, võrreldes nimetatud osapoolte nägemust, hinnangut ja ootusi seoses üliõpilaste õppetöös ja töötamises osalemisega.

1.1. Kvalitatiivne lähenemisviis

Kvalitatiivse uurimuse eripära on see, et tulemusteni ei jõuta statistilise analüüsi või andmete kvantifitseerimise kaudu (Strauss & Corbin, 1998), vaid põhivõrk on uurimisandmete tähendustel, mida vahendavad keel ja käitumine (Dey, 1993). Kvalitatiivsed uurimismeetodid on erinevalt kvantitatiivsest lähenemisest keskendunud pigem nähtuste selgitamisele (Dey, 1993) ning seetõttu on antud lähenemisviis sobiv eelkõige nende uuringute puhul, mille eesmärgiks on nähtuse tähenduse, tunnete, mõtteprotsesside ja kogemuste väljaselgitamine (Strauss & Corbin, 1998). Taoline lähenemine pakub võimaluse uurida ning analüüsida erinevate protsesside tausta ning selgitada välja, miks on mingi tulemus tekkinud, mis on seda põhjustanud tegurid, milliseid eeliseid ja puudusi see kaasa toob jne.

Kvantitatiivne lähenemisviis võimaldab kvalitatiivset uuringut täiendada (Strauss & Corbin, 1998) ning seetõttu kasutati antud uuringus mõningate aspektide täpsustamiseks ja mitmekülgsema ülevaate saamiseks ka kvantitatiivseid andmeid. Kvantitatiivsed andmed on pärit üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra uuringu küsitlusest (2007/08 õ.a. ning 2009/2010 õ.a. küsitlused).

Antud uurimuses on kvalitatiivseks andmekogumismeetodiks valitud pool-struktureeritud süvaintervjuu, mis võimaldab uurimusküsimustele vastamiseks saada võimalikult põhjalikku ja mitmekülgset informatsiooni. Pool-struktureeritud intervjuu käigus vesteldakse intervjuueeritavatega etteantud teemal, võimaldades intervjuueeritavatel jagada oma kogemusi, tundeid, teadmisi ja hinnanguid antud teema piires. Pool-struktureeritud intervjuu ülesehituse fikseerimiseks koostatakse intervjuu kava, kuid küsimuste sõnastus ja nende esitamise järjekord on süvaintervjuu läbiviimisel vaba (Berger, 2000). Intervjuu kavas defineeritakse esmalt intervjuu teemavaldkonnad ning erinevatele uurimisaspektidele vastavad küsimused defineeritakse alateemadena iga teemavaldkonna lõikes. Alateemade kohta sõnastatakse kontrollküsimused, mis võimaldavad intervjuu käigus jälgida, et kõik soovitud aspektid süvaintervjuu käigus kaetud saaksid. Kontrollküsimused võimaldavad intervjuueerijal esitada täpsustavaid küsimusi, kui intervjuueeritava antavad vastused on liiga pealiskaudsed. See tagab süvaintervjuu käigus saadava informatsiooni arusaadavuse ning detailsuse.

1.2. Uuringu disain ja valim

Käesoleva uuringu raames viidi läbi 42 pool-struktureeritud süvainterviid kolme osapoolga:

- ▶ bakalaureuseõppe teise ja kolmanda aasta üliõpilased, kes õpivad ülikoolis päevases õppevormis **riigieelarvelisel kohal täiskoormusega** ning **töötavad samaaegselt täistööajaga** (17 intervjuud);
- ▶ ülikoolide õppejõud, kelle õppeaineid omandavad täistööajaga töötavad üliõpilased (12 intervjuud);
- ▶ **tööandjad**, kelle ettevõttes töötavad või on töötanud täiskoormusega õppivad üliõpilased (13 intervjuud).

Intervjuudele püstitatud eesmärgid osapoolte lõikes on täpsemalt välja toodud alljärgnevas tabelis (Tabel 1).

Tabel 1. Valim ning intervjuude eesmärgid

Osapool	Eesmärk	Intervjuude arv
Üliõpilased	Saada ülevaade täistööajaga töötavate üliõpilaste töötamise põhjustest ning õppimist-töötamist ümbritsevast kontekstist. Detailsed kirjeldused võimaldavad põhjalikku vaadet töötava üliõpilase maailma ning sellega kaasnevatele aspektidele.	17
Tööandjad	Saada ülevaade õppiva töötajaga seotud võimalikest kasuteguritest ja probleemidest. Lisaks selgitada välja laiemalt tööandja ootused tulevastele töötajatele.	13
Õppejõud	Selgitada välja, milliseid üliõpilaste töötamise ja õppimise ühildamisest tulenevaid eelseid ja puuduseid tajuvad õppejõud. Samuti käsitleda kõrghariduse sisulise kvaliteediga seotud teemasid (eelkõige õppe sisulised nõudmised üliõpilasele).	12

Valimi koostamisel võeti aluseks õppekoha maksumus ja töötavate üliõpilaste osakaal õppevaldkonniti üliõpilaste sotsiaal-majandusliku olukorra küsitluse (2007/08. õ.a. andmed) põhjal (vt Tabel 2).

Tabel 2. Töötavate üliõpilaste osakaal ja õppekoha maksumus õppevaldkondade lõikes

Õppevaldkond	Töötavate üliõpilaste ¹ osakaal	Õppekoha maksumus (EEK/aastas)
1. Haridus	4,77%	32 97
2. Humanitaaria ja kunstid	10,46%	24 178
3. Sotsiaalteadused, ärimus ja õigus	40,16%	24 178
4. Loodus- ja täppisteadused	13,21%	46 158
5. Tehnika, tootmine ja ehitus	18,65%	43 960
6. Põllumajandus	2,07%	46 158
7. Tervis ja heaolu	3,26%	24 178
8. Teenindus	7,41%	43 960

¹ Üliõpilaste sotsiaal-majandusliku olukorra küsitlus 2007/2008. õ.a. hõlmas bakalaureuse-, magistri-, integreeritud ning rakenduskõrgharidusõppe üliõpilasi.

Töötavate üliõpilaste osakaalu ja õppekoha ühe aasta maksumuse kombineerimise tulemusena otsustati uuringusse kaasata üliõpilased kahest õppevaldkonnast:

1. Sotsiaalteadused, ärimus ja õigus;
2. Tehnika, tootmine ja ehitus.

Uuringu käigus ilmses, et mõnel intervjuueeritud üliõpilasel olid omandatavad pea- ja kõrvaleriala erinevatest õppevaldkondadest ja seetõttu lisandus kahele õppevaldkonnale ka kolmas:

3. Humanitaaria ja kunstid.

Õppeasutuste valiku tegemisel oli eesmärgiks kaasata erinevaid Eesti avalik-õiguslikke ülikoole, arvestades seejuures kolme valitud õppevaldkonna esindatust nendes. Seetõttu valiti välja Tartu Ülikool (TÜ), Eesti Maaülikool (EMÜ) ja Tallinna Tehnikaülikool (TTÜ). Intervjuueeritavate otsimine ja seleksioon toimus mitmesuguste kontaktide kaudu nendes ülikoolides.

Esmalt kontakteeruti TÜ, TTÜ ja EMÜ õppekorralduse spetsialistidega huvipakkuvates teaduskondades, kellel paluti edastada uuringus osalemise üleskutse üliõpilastele e-posti listide kaudu. Kirjas paluti üliõpilastel kontakteeruda uuringu läbiviijatega. Sobivad üliõpilased pidid vastama järgmistele kriteeriumitele:

- a) Õpivad bakalaureuseõppe päevases õppevormis vähemalt 2. kursusel;
- b) Õpivad riigieelarvelisel õppekohal;
- c) Töötavad täistööajaga (40 h nädalas).

Eelistati üliõpilasi, kelle tööandja oleks samuti nõus uuringus osalema. Lisaks sooviti uuringusse kaasata üks üliõpilase õppejõududest, kuna see võimaldab detailsemalt võrrelda nimetatud osapoolte hinnanguid ja nägemust töötamise ja õppimise ühildamise kohta. Kokkuvõttes oli valimis esindatud viis niisugust kolmikut, kus osapooled olid üksteisega reaalset seotud. Kolmikute moodustamine läbivalt osutus aga keeruliseks, kuna selgus, et mõned uuringus osalema nõustunud üliõpilased ei soovinud, et nende tööandjad intervjuueeritaks. Mõnel juhul üliõpilased küll kontakteerusid tööandjatega, kuid tööandja ei soovinud uuringus osaleda. Õppejõudude leidmisel oli takistuseks intervjuueerimise perioodi kokkulangemine kevadsemestri lõpuga, mis on õppejõudude jaoks väga kiire periood. Selle tulemusena jäid valimisse lisaks kolmikutele üheksa nn. paari (kas üliõpilane-õppejõud, üliõpilane-tööandja või tööandja-õppejõud).

Peale esmakontakti saavutamist intervjuueeritavatega e-posti teel lepiti telefonitsi või e-posti teel kokku intervjuu aeg. Kontakti käigus täpsustati üliõpilaste puhul üle esmane taustainfo (intervjuueeritava õppeasutus, eriala, õppevormi, ametinimetus, õppe- ja töökoormus). Uuringu tingimustele vastavuse korral küsiti üliõpilastelt informatsiooni tööandja (kontakt) ning õppejõudude kohta, kellega üliõpilase nõusolekul samuti intervjuu läbi viidi.

Uuringus osales 8 üliõpilast TÜst, 7 üliõpilast TTÜst ning 2 üliõpilast EMÜst. Uuringusse kaasatud üliõpilaste vanus jäi vahemikku 21-24 eluaastat, vaid üks üliõpilane oli vanem kui 25-aastane. Vastanud üliõpilastest 10 olid naised ning 7 mehed. Erialadest olid esindatud näiteks ajakirjandus ja suhtekorraldus, semiootika, rahandus ja pangandus,

ettevõtetmajandus, ökonomika ja ettevõtlus, info-ja dokumendihaldus, äriinfotehnoloogia, arvutisüsteemid, elektriaramite ja jõuelektroonika, haldusjuhtimine ning õigusteadus. Küsitletud üliõpilased töötasid järgmistel ametikohtadel: raamatupidaja, toimetaja, klienditeenindaja, reporter, konsultant, vanemspetsialist, teller, projektijuht, dispetšer, peaspetsialist, valvur, süsteemiadministraator. Enamik intervjuueeritavaid omandasid bakalaureusekraadi ühel erialal, kuid kaks üliõpilast omandasid seda samaaegselt kahel erialal.

Õppejõudude valimi moodustasid 5 õppejõudu TÜst, 5 TTÜst ning 2 õppejõudu EMÜst. Vastanud õppejõududest 8 olid naised ja 4 mehed. Intervjuueeritud õppejõudude vanus jäi vahemikku 29-61, keskmine vanus 39.

Tööandjate valimisse kuulusid 13 ettevõtte või organisatsiooni esindajad. Peamiselt oli tegemist suurte ettevõtetega, kes tegutsevad mitmes Eesti piirkonnas. Neli intervjuud toimus Tartus, kaheksa intervjuud Tallinnas ning üks tööandja nõustus vastama kirjalikult. Tööandjate seas olid esindatud järgmised tegevusvaldkonnad: pangandus, kaubandus, meedia ja kommunikatsioon, energeetika, raamatupidamine. Samuti kuulus valimisse üks avaliku sektori organisatsioon. Intervjuueeritud tööandjad olid enamjaolt keskastme- või allüksuste juhid, väiksemate firmade korral ka juhtkonna liikmed.

Pool-struktureeritud süvaintervjuude läbiviimisel kasutati intervjuukavasid, mis sisaldasid pea- ja täpsustavaid abiküsimusi käsitletavate teemade kohta (vt Lisa 1-3). Süvaintervjuude kavade testimine ja täiendav kohandamine toimus vastavalt pilootintervjuu kogemusele kõigi intervjuueeritud osapoolte (üks üliõpilane, üks tööandja, üks õppejõud) esindajatega. Projekti-meeskond otsustas esialgsesse intervjuukavasse lisada mõned täiendavad küsimused.

Üliõpilaste intervjuudes küsiti teiste osapooltega võrreldes kõige detailsemat infot. Intervjuud viidi läbi Tartus ja Tallinnas vastavalt kokkuleppele intervjuueeritavatele sobivas kohas, näiteks intervjuueeritava töökohas, Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS kontorites või mõnes vaiksemas kohvikus. Intervjuud salvestati diktofonile või arvutisse ning transkribeeriti. Iga intervjuueeritava kohta valmis intervjuu transkriptsioon, mis sai edasise intervjuude kodeerimise ja analüüsi aluseks.

Süvaintervjuude planeerimisel ja läbiviimisel esines ka mõningaid probleeme. Üliõpilaste puhul oli peamiseks väljakutseks valitud kriteeriumitele vastavate üliõpilaste kontaktide leidmine. Infokirjale ülikoolide e-posti listides reageeris palju kirjas välja toodud nõuetele mittevastavaid üliõpilasi, kes ilmselt ei lugenud teadaannet piisavalt tähelepanelikult või soovisid uurimuses osaleda hoolimata esitatud tingimustest. Lahendusena kontakteeruti kõigi üliõpilastega eraldi, et täpsustada nende taustaandmed ning välja selekteerida vaid uuringu tingimustele vastavad üliõpilased. Kuna mitmed üliõpilased ei soovinud, et nende tööandjaid intervjuueeritaks, siis kontakteeruti lisaks mitme suurema organisatsiooni (näiteks panganduse ja ajakirjanduse valdkonnas) personaliosakonna töötajatega, et kaasata kavandatud arvul tööandjaid ja kasutada nende abi täiskoormusega õppivate ja täistööajaga töötavate üliõpilaste kontaktide saamiseks. Selle tulemusena lisati valimisse tööandjaid, kes polnud küll otseselt seotud intervjuueeritud üliõpilastega ehk ei moodustanud osa nn. kolmikust, kuid kellel on (või on olnud) kogemusi täiskoormusega õppuritest töötajatega. Selliseid tööandjaid on neli (13st).

Õppejõudude intervjuude puhul kujunes problemaatiliseks intervjuude ajaperiood, mis langes kevadisele ajale (mai, juuni). Kevadsemestri lõpp on õppejõudude jaoks kõige kiirem tööperiood, kus lisaks õppetööle on õppejõud hõivatud eksamite vastuvõtmise, lõputööde juhendamise, retsenseerimise ning kaitsmiskomisjonides osalemisega. Antud probleem lahendati intervjuuperioodi pikendamise teel ja õppejõududest intervjuueeritavate leidmine juuni keskpaigast alates oli edukas.

Kuigi esialgse metoodika kohaselt planeeriti kõik intervjuud läbi viia näost-näkku kohtumiste käigus, otsustati mõnel juhul intervjuu läbi viia telefoni teel. Enamik intervjuusid viidi siiski läbi otsese silmast-silma kohtumise käigus.

1.3. Analüüsi käik

Analüüsi lähtealuseks oli kvalitatiivsele analüüsile omase tunnuseks nähtuste kirjeldamine ja klassifitseerimine ning nende omavaheliste seoste määratlemine. Süvaintervjuude analüüsi jaoks töötati välja kodeerimissüsteem, mis lähtus eelnevalt defineeritud uurimisküsimustest. Uurimisküsimustest lähtuvalt sõnastati analüüsikategooriad, mis moodustasid aluse andmete kodeerimisele. Kodeerimistabel analüüsikoodidega oli aluseks intervjuu transkriptsioonide kodeerimisel. Ühtne ning selgelt piiritletud kodeerimissüsteem tagab kodeerimise ühetaolisuse ning täpsuse kõigi osapoolte ja transkriptsioonide lõikes. Informatsiooni süstematiseerimiseks ja analüüsimiseks kasutati kvalitatiivsete andmete analüüsi programmi NVivo 8.0.

Analüüsi tulemuste osas esitatakse analüüsi põhjal tehtud üldised järeldused, mida illustreerivad tsitaadid intervjuudest. Tsitaate ei ole üldjuhul tsenseeritud ega parandatud. Tsitaatide paremaks mõistmiseks on kohati nurksulgudesse lisatud analüüsi autorite selgitused.

Uuringu tulemuste tõlgendamisel on oluline silmas pidada, et tulemusi ei saa laiendada üldkogumile. Eesmärk on analüüsida osapoolte kogemusi ja arvamusi õppimise ja töötamise ühildamise erinevatele aspektidele. Käesolevas uuringus ei ole kvantitatiivsed tulemused prioriteetse tähtsusega ning seetõttu ei tooda analüüsis järjepidevalt välja kvantitatiivseid tulemusi, näiteks ühe või teise seisukohaga nõustunute/mittenõustunute arvu. Uuringutulemustele toetudes on võimalik saada ülevaade üliõpilaste töötamise ja õpingute ühildamise fenomenist: õpingute ja töötamise ühildamise otsuse kujunemise protsessist; selle ajenditest ja põhjustest ning positiivsetest ja negatiivsetest tagajärgedest. Lisaks saab välja tuua mitmesuguseid probleeme, mida erinevad osapooled seoses üliõpilaste samaaegse õppimise ja töötamisega kogevad.

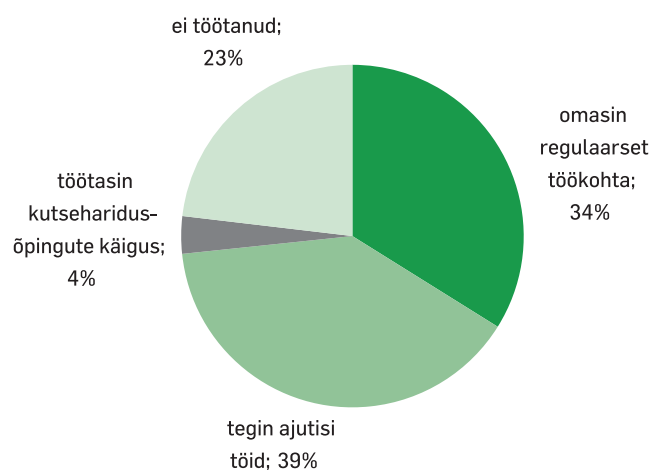
Järgnevalt on antud ülevaade üliõpilaste töötamisest varasemate uuringute põhjal (peatükk 2). Seejärel on kirjeldatud ja analüüsitud üliõpilaste töötamise ajendeid (peatükk 3.1). Edasi on välja toodud, milline on töötamise ja õppimise ühildamise otsuse kujunemise protsess ning selle otsuse järgne tegelikkus ja käitumismustrid (peatükk 3.2). Peatükis 3.3 on käsitletud õpingute ja töötamise ühildamise positiivseid ja negatiivseid tagajärgi.

2. Uuringu teoreetilised lähtekohad

2.1. Üliõpilaste töötamise mustrid

Eesti kõrghariduses esile kerkinud nähtus – märkimisväärne hulk täiskoormusega õppivaid ning samaaegselt täistööajaga töötavaid üliõpilasi – ei ole rahvusvahelises kirjanduses sisuliselt käsitlemist leidnud, mistõttu keskendub järgnev teoreetiline ülevaade peamiselt täiskoormusega õppivate, kuid osajaga töötavate üliõpilastega seotud uuringute tulemustele. Järgnevas teoreetilises ülevaates on välja toodud mitmed töömustritega seotud trendid ja neid mõjutavad tegurid, üliõpilaste töötamise peamised põhjused ning õppimise ja töötamise ühildamisega seotud tagajärjed.

Noorte töötamist käsitlevad uuringud näitavad, et töötamisest on kujunenud **noorte elustiili lahutamatu osa** ning nad veedavad üha enam aega tasustatud tööd tehes. Noorte töötamise osakaal Euroopas ja arenenud riikides näitab tõusutrendi (Blake & Worsdale, 2009; EUROSTUDENT, 2008, Hodgson & Spours, 2001). Töötamise osakaalu kasvule lisaks on täheldatud, et töökogemuse omandamine ja tööharjumuse kujunemine on nihkunud noorte elus üha varasemasse aega – töötamisega tehakse algust juba enne kõrgkooliõpingute alustamist gümnaasiumiõpingutega paralleelselt (Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009). Ka Eesti üliõpilastest (PRAXIS EUROSTUDENT IV 2009/2010 küsitluse andmed) omas töökogemust enne kõrgkooliõpingute alustamist valdav enamus (vt Joonis 1).

Joonis 1. Eesti üliõpilaste töökogemuse omamine enne kõrgkooliõpingutega alustamist, % (PRAXIS EUROSTUDENT IV küsitluse 2009/10. õ. a. andmed).

Joonis 1 näitab, et regulaarset töökohta enne kõrgkooliõpingute alustamist omasid ligi 34% üliõpilastest, ajutisi töid olid teinud ligi 40% ning kutseharidusõpingute käigus, sh praktika või töökohapõhine õpe olid töökogemuse omandanud 3,5% Eesti üliõpilaskonnast. Seega ei omanud töökogemust enne kõrgkooliõpingute alustamist vaid ligi neljandik ehk 23,1% üliõpilastest.

Üliõpilaste töötamise mustreid on muuhulgas kujundanud nn. keskmise üliõpilase profiil, kuid ka üldine üliõpilaskonna koosseisu muutumine aja jooksul. Mõlema puhul võib täheldada heterogeensuse suurenemist üliõpilaste sotsiaalmajandusliku tausta poolest, sest kõrgharidust omandab paljudes riikides üha enam nõ ebatraditsioonilisi üliõpilasi (näiteks täiskasvanud või erineva taustaga õppurid) (Blake & Worsdale, 2009).

Rahvusvahelistele uurimustele (Barke et al., 2000; EUROSTUDENT, 2008; Kalenkoski & Pabilonia, 2008; NUS, 2008) toetudes võib öelda, et madala **sotsiaalmajandusliku staatus**ga perekondadest pärit üliõpilased töötavad tõenäolisemalt ning suuremas ulatuses kui nende eakaaslased, eelkõige kompenseerimaks perekonna piiratud toetusvõimalusi õpingute ajal. Vastupidiselt teiste riikide kogemusele ei oma seniste uuringute (PRAXIS, 2010; Beerkens, Mägi & Lill, 2011) andmeil perekondlik taust Eesti üliõpilaste puhul töötamise aspektis sarnast rolli. Täistööajaga töötamise tõenäosus on suurem hoopis parema majandusliku olukorraga peredest pärit üliõpilaste puhul. Ühtlasi näib, et sellised tegurid nagu sugu, rahvuskuuluvus, perekonna majanduslik olukord ja vanemate haridustase, ei oma otsest mõju töötamisele üliõpilaseks olemise ajal. Kaudselt on sotsiaalmajandusliku olukorra mõju siiski nähtav, sest rakenduskõrgkoolides õppivad üliõpilased on sagedamini pärit madalama sotsiaalmajandusliku staatusega peredest ja töötavad rohkem võrreldes teist tüüpi kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutuste üliõpilastega.

Üliõpilaste tööhõive määr on seotud ka **soo** (Beerkens, Mägi & Lill, 2011; Brenman et al., 2005; Darmody & Smyth, 2008), **vanuse** (Beerkens, Mägi & Lill, 2011; Brenman et al., 2005; Darmody & Smyth, 2008; EUROSTUDENT, 2008) ning õppevaldkonnaga (EUROSTUDENT, 2008). See tähendab, et naised töötavad rohkem kui mehed ja vanemaealised üliõpilased enam kui nende nooremad kaaslased. Õppevaldkonnades, mille õppekorraldus on paindlik, võimaldades õpingute kõrvalt töötamist, kasutavad üliõpilased seda võimalust enam kui nende kaaslased. Näiteks humanitaaria ja kunstide õppevaldkonna üliõpilased töötavad rohkem võrreldes tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonna (võrreldi insenereriala) üliõpilastega.

Eesti üliõpilaste töömustrite uurimus (PRAXIS, 2010) näitas, et 23-aastaste ja nooremate üliõpilaste vanusegrupis moodustavad kõigist üliõpilastest osajaga töötavad üliõpilased 35% ja täistööajaga töötavad üliõpilased 17%. 24-aastaste ja vanemate üliõpilaste vanusegrupis töötavad osajaga 19% ja täistööajaga 64%. Vanuse kasvades suureneb töötamise tõenäosus enam kui kolmekordselt, kusjuures kasvab töökoormus ja üha sagedamaks muutub täistööajaga töötamine.

Lisaks kirjanduses laialdaselt kajastatud sotsiaalmajandusliku tausta, soo ja vanusega seotud üliõpilaste töötamise mustrite mõjuteguritele, on uurimustes ilmnenud ka vähem kajastamist leidnud mõjureid. Näiteks leiti Inglismaal, et üliõpilased, kes oma tööd nautivad, töötavad suurema hulga tunde kui need, kellele töö positiivset elamust ei paku. Sama uurimuse kohaselt töötavad rohkem ka osakoormusega töö eest kõrgelt tasustatud üliõpilased (Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009).

Iirimaal läbi viidud üliõpilaste töömustrite uuring (Darmody & Smyth, 2008) näitas, et üliõpilaste õppetöö **kontaktundide osakaal** ning üliõpilaste poolt tajutud auditoorses õppetöös osalemise vajadus on töötamisega otseselt seotud. Üliõpilased, kelle kontaktundide

arv on suurem, töötavad oluliselt väiksema tõenäosusega kui nende kaaslased. Kontakt-tundide arv varieerub õppevaldkonniti: sotsiaalteaduste, äriduse ja õiguse ning humani-taaria ja kunstide õppevaldkonnas on kontakttundide arv madalam kui tehnika, tootmise ja ehituse, põllumajanduse ning tervise ja heaolu õppevaldkonnas.

Õppetöö korraldust ja kvaliteeti ülikoolides, kuid ka kõrghariduspoliitika suundumusi ja regulatsioone, mõjutavad mitmesugused rahvusvahelised **kõrghariduse trendid ja aren-gud**. Töötamist on soodustanud ülikoolide õppekorralduse paindlikumaks muutumine, võimaldades õpinguid ja töötamist senisest enam eri viisil kombineerida. Kõrghariduses toimuvaid protsesse on viimasel ajal kujundanud **kaubastumise trend** (*marketisation of higher education*), mis näitab turu nõudlus-pakkumise tunnusjoonte osakaalu kasvu (*mar-ket features*) kõrghariduses. Teisisõnu on märgata kõrghariduse omandamist võimalda-vate õppeasutuste konkurentsi suurenemist nii hinna/maksumuse, üliõpilastele pakutava hariduse ja akadeemilise uurimistöö osas. Kaubastumise võidukäigu trend on ühelt poolt tingitud kõrghariduse massiliseks muutumisest ja sellega seotud vajadusest võimaldada kõrgharidust suurele hulgal üliõpilastele. Teisalt on kõrghariduse kaubastumise tähtsust võimendanud kõrghariduse finantseerimisallikates toimunud nihe, mis on viimase dekaadi jooksul muutunud pigem üliõpilaste kui riigi poolseks vastutuseks. (Brown, 2011)

Kõrghariduse kaubastumine mõjutab üliõpilaste käitumismustreid mitmel moel. Kõrg-hariduse kaubastumise pealetungiga seoses on muutunud üliõpilase ja õppejõu suhe ning fookusesse on tõusnud mõtteviis **akadeemilisest õppeasutusest kui teenusepakkujast ja üliõpilasest kui tarbijast/kliendist** (*the student as consumer*). Üliõpilasest on saanud tarbija, kes maksab teenuse eest otseselt või kaudselt ning sellega seoses tunnetab ta endale laienevat ka tarbijaks olemisega seotud õiguseid ja kohustusi (Maringe, 2011). Ehk siis üliõpilase kui kliendi nõudlikkuse tase on ühelt poolt suurenenud.

Tarbijakesksel lähenemisel teevad üliõpilased oma valikud (näiteks õppeainete valik, õppe-töös osalemise valik) pigem hedonistlikest kaalutlustest kui realistlikest vajadustest läh-tudes. Tarbimiskultuurile omaselt kaalub lühiajalises perspektiivis saadav nauding üles pikaajalised eesmärgid. Näiteks Inglismaal läbi viidud uurimuses (Haywood, Jenkins & Molesworth, 2011) tähtsustasid üliõpilased loengute valikul peaasjalikult nende jaoks huvi-tavaid ja „kõnetavaid“ teemasid, jättes kõrvale raskematena tajutud ning tulevase karjääri suhtes ebavajalikuna näivad õppeained. Samuti täheldati valiku tegemisel õppejõu isiksuse atraktiivsuse ja huvitava esinemisstiili olulisust üliõpilase jaoks. Veel jätsid üliõpilased oma valikunimekirjadest kõrvale need õppeained, kus kohustusliku lugemise nimekiri oli pikk või seminarid nõudsid põhjalikumat ettevalmistust, võrreldes nende õppeainetega, kus oli võimalik vähese ettevalmistusega ning kergemini „läbi saada“. Valikute tegemisel osutusid oluliseks mõjuteguriks ka sõbrad, kuna üliõpilased eelistasid valida kaaslastega sarnaselt, et säilitada samasugune sotsiaalne positsioon isegi siis, kui see ei tulnud kasuks nende hariduslikule enesearengule (Nixon, Scullion & Molesworth, 2011).

Kõrghariduse kaubastumisest tiheda konkurentsi tingimustes kalduvad ülikoolid oma õppeprogrammide turundamises ja infomaterjalides tähtsustama hedonistlikke aspekte (näiteks vabaaja veetmise võimalused, klubitegevus), jättes tagaplaanile näiteks aine-kursuste loetelu või õppekava ülesehituse. See omakorda tähendab, et üliõpilane toetub oma valikute tegemisel emotsionaalsetele aspektidele ja informeeritud otsuse kujunda-mine on muudetud keeruliseks. (Haywood, Jenkins & Molesworth, 2011)

Üliõpilaste töötamise muustrid varieeruvad mõneti, sõltudes kõrgharidussüsteemi eripärast ning kõrghariduse üldistest trendidest, sh kõrghariduse kaubastumise trend. Kokkuvõttes on üliõpilaste töötamine näidanud kasvutrendi enamikes riikides. Noored sisustavad oma aega tasustatud tööga sageli juba enne kõrgkooliõpingute algust gümnaasiumiõpingute ajal. Võib öelda, et töötamise mustreid mõjutab üldiselt üliõpilase sotsiaalmajanduslik taust, vanus, sugu ja õppevaldkond, aga ka tööst saadav positiivne elamus, õppetöö kontakt-tundide arv ning töötasu. Järgnevalt on välja toodud üliõpilaste samaaegse õppimise ja töötamise peamised põhjused.

2.2. Üliõpilaste samaaegse õppimise ja töötamise põhjused

Üliõpilaste samaaegse töötamise ja õppimise põhjused varieeruvad nii kõrgharidussüsteemide kui ka riikide lõikes. Neist enim on rahvusvahelises kirjanduses tähelepanu pööratud **materiaalse vajadusega** seotud töötamise motivatsioonile, kuna kõrghariduskulude tõus ja muudatused kõrghariduse finantseerimissüsteemides erinevates riikides on töötamisest teinud kõrghariduskulude katmisel olulise allika (Blake & Worsdale, 2009; Brenman et al., 2005; Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009; Watts & Pickering, 2000). Kõrgkooliõpingute kõrvalt töötamisega saadud töötasu on üliõpilaste jaoks oluline sissetulekuallikas kõikides EUROSTUDENTi uuringus (2008) osalenud riikides (v.a. Türgis), moodustades üliõpilaste kogusissetulekust vähemalt 1/5.

Samas ei ole majanduslikel kaalutlustel töötamise põhjuseks ainult toimetulek. Elustiiliga seotud nõudmiste tõus üliõpilaskonna hulgas ning teatud tasemele vastava elustandardi saavutamine juba õpingute ajal loovad üliõpilastele olulise motivatsiooni täiendava sisse-tuleku teenimiseks (EUROSTUDENT, 2006; Penman & McNeill, 2008). Toimetulek ja eluks hädavajalikud ressursid on ajas sotsiaalsete olude muutumise tõttu teisenevad mõisted ning üliõpilaste poolt täna kirjeldatud toimetulekuks vajalik **elustandard** võib peegeldada veel hiljuti luksulikuna tundunud elustiili (näiteks auto omamine, disaineriite kandmine) (Broadbridge & Swanson, 2005). Seetõttu on oluline käsitleda töötamise majanduslikke põhjuseid laiemalt kui ainult toimetulek.

Lisaks majanduslikele põhjustele on üliõpilaste massiline töötamine õpingute ajal seotud ka **tööturu nõuetest** tuleneva töökogemuse omandamisega (Blake & Worsdale, 2009). See tähendab, et üliõpilased töötavad juba õpingute ajal ka seetõttu, et soovitud ameti-kohale kandideerimisel nõutakse lisaks diplomile sageli ka eelnevat töökogemust. Läti uurimusele (Läti Ülikool, 2007) tuginedes on õpingute kõrvalt töötanud üliõpilaste töötasu peale lõpetamist tööturul oluliselt kõrgem võrreldes nende üliõpilastega, kel puudub eel-nev töötamise kogemus. Töökogemuse omandamise eesmärgil ja majanduslikel kaalut-lustel töötamise tähtsuse osas on autorid erinevatel seisukohtadel, tähtsustades sageli eelkõige viimast (Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009).

Eesti üliõpilaste 2007/2008 õ.a. sotsiaal-majandusliku uuringu (PRAXIS, 2010) andmetel on küll töötamise põhjusteks eelkõige toimetulek ning lisaraha teenimine, aga ka märki-misväärsel määral töökogemuse omandamise vajadus. Uuringud osutavad sellele, et Eesti töölkäivad üliõpilased töötavad sageli õpingutega seotud ametikohal. 2007/08 õ.a. töötas

49% töö käivatest üliõpilastest õpingutega seotud töökohal ja teine pool töötavast tudengkonnast omas erialaga vähesel määral seotud ametit (PRAXIS, 2010). 2009/2010. õ.a. töötava õpitava erialaga olulisel või mõningal määral seotud ametikohal vastavalt 44% ja 28% töö käivatest üliõpilastest (PRAXIS EUROSTUDENT IV 2009/2010 küsitluse andmed). Antud tendents näitab, et üha suurem osa töötavast üliõpilaskonnast omab ametikohta, mis on nende õpitava erialaga seotud.

Õpingute kõrvalt töötamisele annavad üliõpilaste jaoks **lisandväärtust** nii **isikliku kui üldoskuste arenguga seotud tegurid** (Blake & Worsdale, 2009; Curtis & Shani, 2002). Isikliku arenguga seotud tegurite hulgas peetakse silmas enesekindluse tõusu, täiskasvanuks saamist ja iseseisvuse saavutamist. Üldoskustest tuuakse esile suhtlemisoskust, meeskonnatöö oskust, probleemi lahendamise oskust ja kriitilise mõtlemise oskust, mis saavutatakse läbi töökogemuse omandamise. Üliõpilaste suhtumises annab üha enam tooni isikliku arengu ja huvide tähtsustamine konkurentsivõime suurendamiseks tööturul (Nordensvärd, 2011). Kõrgkooliõpingute kõrvalt töötamise kasutegur võimendub veelgi enam juhul, kui üliõpilase ametikoht on seotud õpitava erialaga, olles õpingutele oluliseks täienduseks ning valmistades üliõpilasi ette edukaks sisenemiseks tööturule (EUROSTUDENT, 2008). Samuti arendab õpingutega seotud ametikoht üliõpilastes oluliselt rohkem mitmesuguseid oskusi võrreldes õpingutega mitte seotud töökohta omades (Heijke, Meng & Ramaekers, 2010); antud oskusi käsitletakse lähemalt järgmises alapeatükis.

Samaaegse töötamise ja õppimise peamisteks ajenditeks on seega ühelt poolt materiaalsed kaalutlused toimetuleku näol, kuid teisalt teatud tasemele vastava elustandardiga seotud motivatsioon. Siia lisanduvad töötamise ajendina tööturu nõuetest tulenevad tegurid, mis on seotud üliõpilaste töökogemuse omandamisega õpingute ajal, et suurendada konkurentsivõimelisust tööturul. Samuti on olulise tähtsusega põhjuseks üliõpilase isiklik areng ja läbi töökogemuse omandatavad oskused, mille kasutegur on suurem õpitava erialaga seotud ametikohta omades.

2.3. Õppimise ja töötamise ühildamise tagajärjed

Õpingute kõrvalt töötamine iseenesest ei ole probleem, kui see ei ole üliõpilase jaoks ainuvõimalik toimetuleku viis õpingute toetamiseks. Tegevuste ühildamine kujuneb probleemiks siis, kui töö hakkab segama õppeprotsessis osalemist ja sellega kaasnevaid kohustusi, mis võib mõjutada negatiivselt õppetöö kvaliteeti nii üliõpilaste, õppejõudude kui ka kõrgharidussüsteemi jaoks tervikuna. Õppimise ja töötamise ühildamine on sageli väljakutse üliõpilastele, kuid kaudselt mõjutab see ka tööandjaid ja õppejõude. Õppimise ja töötamise ühildamisel võib olla nii positiivseid kui negatiivseid tagajärgi, millest peamisi järgnevalt kirjanduse ülevaate põhjal ka käsitletakse. Seda peamiselt üliõpilaste seisukohast, kuid ainult vähesel määral ka õppejõudude ja tööandjate perspektiivist, kuna allikad hõlmavad peamiselt üliõpilasi käsitlevat materjali.

Kõrgharidusuuringud üliõpilaste töötamise mõjust õpitulemustele ei ole küll andnud päris üheseid tulemusi (Santiago et al 2008), kuid on siiski esile toonud, et **töötamine ning akadeemiline edukus** ei ole omavahel üldjuhul positiivses seoses (Brennan et

al., 2005; Callender, 2008; Curtis & Shani, 2002; Little, 2002; Paul, 1982; Stinebrickner & Stinebrickner, 2003). Lisaks näitavad uuringud, et töötamise kahjulik mõju õpingutele avaldub vähem sel juhul, kui üliõpilased töötavad osajaga (Hood et al., 1992) ning nõ ülikooliga seotud (kämpuse-põhine töö) töökohal (Ehrenberg & Sherman, 1987).

Eesti tulemused küll kinnitavad rahvusvahelistes uuringutes saadud tulemusi töötamise negatiivsest mõjust akadeemilisele edukusele, kuid Eestis on võrreldes teiste riikidega töötamise mõju akadeemilisele edukusele võrdlemisi väike. Töötava üliõpilase nominaalkestuse jooksul lõpetamise tõenäosus on vaid 5% väiksem kui mittetöötava üliõpilase puhul. Eesti üliõpilaste puhul ei ole töötamise mõju akadeemilisele edukusele lineaarne. Probleemiks on mitte osa-, vaid täistööajaga töötamine. Täpsemalt üliõpilased, kes töötavad rohkem kui 25h nädalas, riskivad oma akadeemilise õppeedukuse langemise ja nominaalse õppeperioodi jooksul mitte lõpetamisega. (Beerkens, Mägi & Lill, 2011)

Eesti üliõpilaste töötamise vähene mõju akadeemilisele edukusele ja nominaalkestuse jooksul lõpetamisele tekitab küsimuse, kuidas üliõpilase reaalne käitumismuster töötamist ja õppimist kombineerides välja näeb, eelkõige mõlemat tegevust täiskoormusega harrastades. Kui on võimalik kahe niivõrd ajamahuka tegevusega samaaegselt tegeleda, siis tekib küsimus omandatava kõrghariduse kvaliteedist ning ressursside efektiivsusest ja eesmärgipärasest kasutamisest. Töötamine, eriti täisajaga, ei võimalda sageli samaaegselt täiskoormusega õppetegevusele pühenduda. Passiivne osavõtt õppetööst on aga üks ressursside ebaefektiivset kasutamist iseloomustavaid tegureid. Niisuguse võimalusega õppekorraldus loob suurema tõenäosuse üliõpilaste väljalangemiseks kõrgkoolist ning puudulikuks õppeprogrammi täitmiseks (Kuh, 2008).

Kreekas läbi viidud uurimus (Kontolaimou, Psallidas & Pseiridis, 2010) bakalaureuseastme üliõpilaste hulgas näitas, et üliõpilased ei kasuta nende käsutuses olevaid aja-, finantsressursse ja võimeid efektiivselt, et oma õpingud edukalt ning nominaalkestuse jooksul lõpetada. Sisuliselt tähendab see, et üliõpilastel oleks võimalus õpingute jooksul oluliselt rohkem õppeprotsessis aktiivselt osaleda, õppejõududega suhelda, kõrgemaid eksamitulemusi ning hindeid saada ja ettenähtud õppeaja jooksul lõpetada, kui nad seda teevad või oleks võimalised saavutama. Huvitav on märkida, et üliõpilaste käsutuses olevate ressursside kasutamine ei erinenud hõiveseisundi ja soo lõikes. Mõju avaldas hoopis üliõpilaste elukoht: vanematega koos elavad üliõpilased olid oma ressursside kasutamisel eriti ebaefektiivsed, võrreldes nendega, kes elasid iseseisvalt või teises linnas.

Õppimise ja töötamise ühildamine eeldab üliõpilaste jaoks loodud paindlikke tingimusi nii ülikooli kui tööandjate poolt. Tööandjad võivad sageli olla paindlikud ja avatud läbirääkimisteks üliõpilase koormuse reguleerimisel (Watts & Pickering, 2000), kuid tihti tunnetavad üliõpilased nende poolt vähest empaatiat ja mõistmist ning leiavad end olukorras, kus tööandja survel töötavad nad rohkem tunde kui esialgselt kokku lepitud (Curtis, 2002). Hodgson & Spours (2001) selgitavad, et üliõpilastel on kerge sattuda tööturul üha kasvava arvuga töötundide keerisesse, et säilitada oma elustiili ja saavutada võrdlemisi madala töötasu juures palgatõus.

Üks õppimise ja töötamise ühildamise eeldatavaid positiivseid mõjusid on tekkiv **sünergiaefekt**, mis võimaldab töökogemuse kasutamist õppetöös ning õpingutes omandatu

rakendamist tööülesannete täitmisel. Samas ei pruugi üliõpilased tajuda ning ära tunda seeläbi saavutatud arengut ning tööl omandatud oskusi. Suurbritannias läbi viidud uurimus (UniversitiesUK, 2006) näitas, et üle poole (62%) osaajaga töötavatest üliõpilastest tajusid töö kaudu mitmesuguste oskuste arengut, kuid vaid 19% leidsid, et nad saavad kõrgkoolis õpitud oskusi töö juures kasutada. Sarnaselt näitas teine Suurbritannias läbi viidud uurimus (Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009), et üle poolte üliõpilastest ei taju töökogemuse positiivset mõju oma õppetööle. Samas suur osa märkis siiski, et nad kasutavad töökogemust seminaride ja praktikumide diskussioonides. Kasutegurit oma CV tugevdamisel, töökogemuse integreerimisel õppetöösse ja karjäärivalikute laienemisel nägid vaid need üliõpilased, kes olid kõrgelt tasustatud osaajaga positsioonil.

Töö juures omandatavate **oskuste ja pädevuste arendamise** juures on Heijke, Meng & Ramaekersi (2010) põhjal oluline märkida, et üheks peamiseks mõjuteguriks on üliõpilase töökoha seotus õpitava erialaga või selle puudumine. Kui üliõpilane töötab õpingute kõrvalt õpitava erialaga seotud töökohal, on sellel märkimisväärne positiivne mõju tema erialasele pädevusele (*discipline-specific competencies*), akadeemilisele pädevusele (*academic competencies*), juhtimisoskusele (*management competencies*), suhtlemisoskusele (*oral communication competencies*) ja meeskonnatöö oskusele (*people competencies*) võrreldes töötamisega ametikohal, mis õpitava erialaga seotud ei ole.

Lisaks ametikoha seotusele õpitava erialaga, on pädevuste ja oskuste arengu juures kesksel kohal ülikooli õpikeskkond. Traditsiooniline õpikeskkond, kus õppejõul puudub informatsiooni edastajana jõuline roll ning ka üliõpilased ise ei ole aktiivsete osalejatena õppeprotsessi kaasatud, on erinevate pädevuste ja oskuste (vt eelmine paragrahv) arendamise seisukohalt kõige ebaefektiivsem õpikeskkond. Kõige märkimisväärselt arenevad üliõpilastel erinevad oskused ja pädevused õpikeskkonnas, kus õppejõul on lisaks õpiprotsessi suunamisele informatsiooni edastajana keskne roll, samal ajal üliõpilasi aktiivsete osalejatena õppeprotsessi kaasates. (Heijke, Meng & Ramaekers, 2010)

Kõrghariduse kaubastumise trendist tulenevalt on üliõpilase kui tarbija metafooriga seonduv keskne aspekt tarbija **rahulolu** teenuse kvaliteediga, kuid kõrghariduses võib üliõpilase rahulole liigse tähtsuse omistamine taotletud demokraatlikkuse ja individuaalsuse kõrval kaasa tuua mitmeid kõrghariduse kvaliteeti ohustavad tagajärgi. Kuigi üliõpilaste rahulolu kõrghariduse kvaliteediga on oluline, on tarbijakesksel lähenemisel oht vähendada õppejõudude autoriteeti ja muuta nad haridusprotsessi juhtijatena jõuetuks. Samuti kaugendab antud fookus üliõpilasi haridusprotsessist, soosides nende passiivset vastuvõtvat rolli aktiivse teadmiste kaastootja ja jagaja rolli asemel. (Maringe, 2011).

Uurimused (Kuh, 2008; Nixon, Scullion & Molesworth, 2011) on esile toonud, et üliõpilaste passiivne roll õppeprotsessis väljendub mitmesuguste olukordade näol. Näiteks täidetakse ülesandeid üliõpilase seisukohast sageli õppejõu ja mitte üliõpilase enda jaoks, kusjuures üliõpilane avaldab siin selget soovi kuulda õppejõult, „mida viimane tahab saada“. Õppejõu poolt koostatud kirjanduse loetelu osas arvestas enamik üliõpilasi kohustuslikud allikad mitte õppeaine miinimumnõude, vaid kogu kursuse raames ettenähtud lugemismaterjalina, ignoreerides lisalektüüri nimekirja täielikult. Seega näitab üliõpilaste käitumine selgelt, et rohkete valikute korral valivad nad tarbijatena pigem minimaalset pingutust nõudva käitumisviisi ja kõrghariduskogemuse. (Nixon, Scullion & Molesworth, 2011)

Õppimise kõrvalt töötamise juures ei ole rahulolu seisukohalt tingimata kõige olulisem töökogemuse omandamine, vaid antud kogemuse kaudu saavutatud arengu tajumine, teadvustamine ja õpitu peegeldamine (Brennan & Little, 2006). Eneseareng ning õppimismoment saavutatakse läbi situatsiooni reflekteerimise ja erinevate mõjutegurite mõistmise, samuti üliõpilaste poolt omandatud oskuste-teadmiste rakendamisvõimaluste kaudu karjääri planeerimisel. Inglismaa üliõpilaste näitel võib öelda, et üliõpilaste jaoks ei ole peegeldamine õppetöös kerge, eriti töökogemuse põhjal. Uurimused (Blake & Worsdale, 2009; Haywood, Jenkins & Molesworth, 2011; Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009) näitavad, et ülikooli poolse toetuse (töökogemuse põhjal õpitu peegeldamine õppekavasse integreerituna) ja (õppejõudude) juhendamise abil suudavad üliõpilased oluliselt paremini ära tunda töökogemuse kaudu omandatud oskusi, integreerida töökogemust õppetöös ning näha seoseid ülikoolis omandatud teoreetiliste baastadmiste ning praktika vahel.

Lisaks ülikooli õppekorraldusele ja õppejõududele on eduka integratsiooniprotsessi juures oluline, et ka tööandjad oleksid üliõpilastest töötajate omandatavast kvalifikatsioonist teadlikud ning toetaksid töökogemuse integreerimist akadeemilises õppetöös (Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009). Seega on õppimise ja töötamise positiivne mõju saavutatav hoolikalt planeeritud integreerimise kaudu nii õppejõudude kui tööandjate poolt.

Kokkuvõttes võib õppimise ja töötamise negatiivsete tagajärgedena välja tuua järgmised aspektid: üliõpilase akadeemilise edukuse langus, võimetus lõpetada õpingud nominaalkestuse jooksul, passiivne osavõtt õppetööst, väljalangemine kõrgkoolist, puudulik õppeprogrammi täitmine ning rahulolematuse kõrghariduse kvaliteediga. Positiivsete tagajärgedena kerkivad esile õppimise ja töötamise kombineerimisest tingitud sünergiaefekt, rahulolu õppekvaliteediga, töökohal ja ülikoolis omandatud pädevused-oskused, saavutatud arengu tajumine, teadvustamine ja võime õpitut peegeldada, ressursside aktiivne ja eesmärgipärane kasutamine.

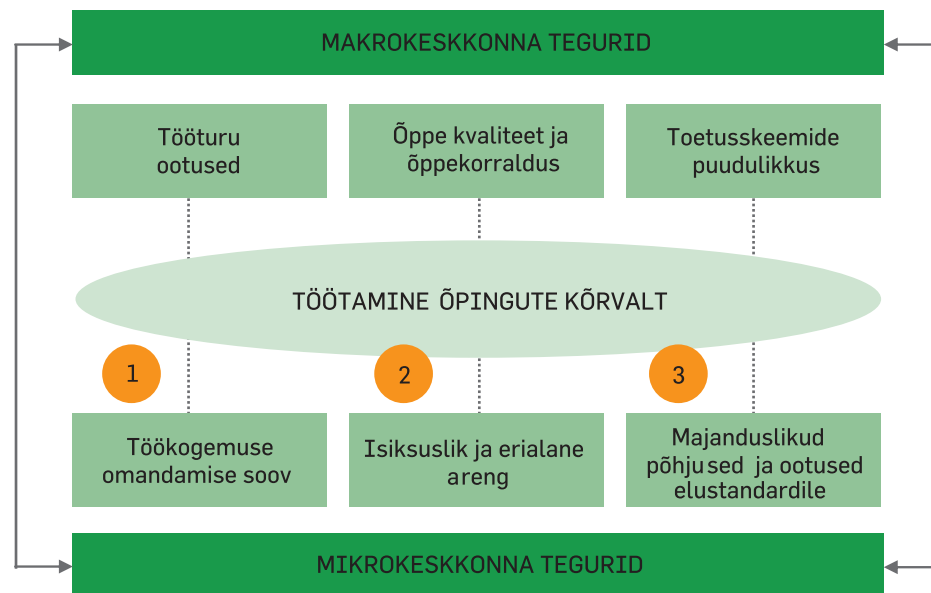
3. Uuringu tulemused

3.1. Üliõpilaste töötamise ajendid

Käesoleva uuringuga sooviti muuhulgas välja selgitada, mis on Eesti üliõpilaste peamised ülikooliõpingute kõrvalt töötamise ajendid. Analüüsis võrreldakse üliõpilaste, õppejõudude ja tööandjate arvamusi antud küsimuses.

Uuringu autorid jagasid töötamise põhjustega seotud tegurid kahte suurde gruppi: esiteks makrokeskkonna ning teiseks mikrokeskkonna tegurid (vt Joonis 2). Makrokeskkonna tegurid hõlmavad laiemat konteksti nagu näiteks tööturu olukorda ja tööturu poolt edastatavad ootuseid tulevasele töövõtjale, vajakajäämisi üliõpilaste toetuskeemides, hariduse sisus ning madalaid nõudmisi tööandja ja/või ülikooli poolt. Mikrokeskkonna tegurite all peetakse silmas põhjuseid, mis on eelkõige seotud indiviidi e. õppuri isikuga (näiteks hariduse vähene väärtustamine õppuri poolt, tema majanduslik olukord, arenguga seotud põhjused jne). Siinjuures tuleb silmas pidada, et nii mikro- kui makrokeskkonna mõjutegurid on omavahel seotud. Seetõttu ei käsitleta järgnevas analüüsis mikro- ja makrokeskkonnategureid eraldi-seisvatena, vaid analüüsitakse töötamist mõjutavaid tegureid kolmes grupis: 1) tööturu ootused ja töökogemuse omandamise soov; 2) hariduse sisu ja arenguga seotud tegurid ning 3) majanduslikud tegurid ning toetuskeemidega seonduvad tegurid. Samuti tuleb meeles pidada, et tegemist on eelkõige erinevate osapoolte poolt tajutud teguritega ning hinnanguid ja arvamusi võivad mõjutada vastaja enese kogemused või ka eelarvamused.

Analüüsis soovitakse hinnata, kui oluliste põhjustena erinevad osapooled antud analüüsitavate valdkondade tegureid õpingute kõrvalt töötamise põhjustena näevad.

Joonis 2. Õpingute kõrvalt töötamise ajendid.

3.1.1. Tööturu ootused ja töökogemuse omandamise soov

Antud uuring tõi esile, et üheks põhjuseks, miks üliõpilased õppimise kõrvalt tööle suunduvad, on **tööturu nõudmised, tingimused ja ootused** ning sellest tulenev **töökogemuse omandamise soov**. Intervjuude analüüsist selgus, et tööturu poolt värbamispraktikate või kommunikatsioonivahendite (töökuulutused, värbamisalased artiklid meedias) kaudu väljendatud ootused tulevasele töövõtjale võivad olla oluliseks teguriks, mis mõjutab üliõpilaste otsust õpingute kõrvalt töötada.

Just **töökogemuse** osas tõstasid üliõpilased intervjuude käigus üldjuhul ise kõige rohkem erinevaid alateemasid ning andsid spetsiifilisemaid vastuseid. See annab märku üliõpilaste jaoks suhteliselt põhjalikult läbi mõeldud teemavaldkonnast töötamise fenomeni puhul. Üliõpilased on seisukohal, et õpingute kõrvalt töötamine iseenesest tõstab nende **konkurentsivõimet** tööturul. Need üliõpilased, kes täistööajaga tööl käivad, mõtlevad juba ka oma tulevikule ning sellele, kuidas hiljem hakkama saada. Enamus uuringus osalenud õppureid leidis, et töötamine tuleb kasuks, kuna see tõstab nende atraktiivsust tööturul ja töötamine „ilustab CV-d“. Nende arvates annab töötamise ja õppimise ühildamine neile peale ülikooli paremad väljavaated sobivat tööd leida ja tõusta ametireedelil. Üliõpilaste arvates loob selleks vajaliku eelduse nii hariduse kui ka töökogemuse olemasolu. Siin on mõeldud nii erialast kui ka mitteerialast töökogemust, sest ka viimane on üliõpilaste arvates justkui garantii tööandjale, et inimene suudab kohusetundlikult tööd teha.

Töökogemus näitab, et sa oskad ärgata hommikul ja viitsida iga päev tööle tulla ja saad midagi teha. /.../ Et aga praegu on nii suur valik tööturul, et miks valida kõrgharidusega, aga ilma töökogemusega [inimest]. (TTÜ, naisüliõpilane)

Üliõpilased tunnetavad, et töökogemust eeldatakse juba ka neilt kandidaatidelt, kes alles ülikoolis õpivad. Kui tööandjal on valida kahe üliõpilaskandidaadi vahel, siis üliõpilaste arvates eelistatakse selgelt töökogemusega inimest. Juba ülikooliõpingute kõrvalt tööl käimine annab intervjuueeritud üliõpilaste arvates neile suurema turvatunde tulevikuks.

Turvatunne on oluline tegur, kuna üliõpilaste vastustest võib välja lugeda, et oluline motivaator, mis ajendab üliõpilasi õpingute ajal töötama, on **ebakindlus ja hirm tuleviku ees** – alustades töötamist juba õpingute ajal, võimaldab see eelkõige hajutada riske võimaliku töötusjäätamise ees:

[Kui ma ei oleks ülikooli ajal töötanud], siis ma oleks praegu kõvasti stressis, sest ma ei teaks, mida ma nüüd teen. (TTÜ naisüliõpilane)

Arvestades seda, et tööturul on rasked ajad ja tööpuuduse tase on kõrge (Eesti Statistikaameti andmetel oli tööpuudus 2010. a. kolmandas kvartalis 15.5%), siis on üliõpilaste arvates mõttekas juba õpingute kõrvalt tööl käia. Üliõpilased ei taha riskida sellega, et pühendudes vaid õpingutele selgub, et peale ülikooli lõpetamist pole võimalik tööd leida.

Kool saab kohe läbi ja paratamatult praeguses olukorras oleks üsna raske tööd leida. Kuna mulle pakuti seda töökohta, siis ma võtsin ta vastu. Mul ei ole seda muret, et ma lõpetan ära ja siis olen lihtsalt töötu. (EMÜ naisüliõpilane)

Antud seisukoht illustreerib värvikalt asjaolu, et töökogemuse tähtsus on majanduslanguse ajal hüppeliselt kasvanud. Eriti tunnevad tööturule sisenemise ees ebakindlust majandusharidusega töölesoovijad (Oras, Siilak, Unt, 2010), keda ka antud uuringu raames intervjueriti.

Kuigi nagu juba eespool märgiti, on üliõpilaste arvates üldise töökogemuse olemasolu tööandja jaoks usalduse märgiks, mis näitab, et töötajat saab usaldada ja tema peale loota (nt on tal väljakujunenud tööharjumus, vastutustunne jmt), mõistavad intervjueritud üliõpilased ka seda, et erialane töökogemus on väärtuslikum kui üldine töökogemus:

Üldine töökogemus on niivõrd loomulik, et see peab niikuinii olema, aga see on väga palju väiksem eelis sinu jaoks kui erialane töökogemus. (TÜ meesüliõpilane)

Lisaks leidsid mõned üliõpilased, et tööandjad eelistavad kandidaatide seast neid, kellel on pikaajaline töökogemus. Seega, mitte ainult erialane töökogemus ei ole üliõpilaste poolt tajutuna tööandja jaoks oluline, vaid rolli hakkab mängima ka töökogemuse pikkus kui konkurentsivõimelisusele mõju avaldaja tööturul.

Oli tahtmine mingisugune edumaa saada eakaaslaste ees ja võimalikult vara töömaailma sukelduda. (TÜ meesüliõpilane)

Paar tööandjat arvasid et, töökogemuse saamine on oluline tegur, mis motiveerib noort inimest tööle asumisele ning siin toodi ühe selgitusena välja see, et ülikool on liialt akadeemiline ning õpetataval puudub seos reaalse eluga.

Kool ongi nii akadeemiline ja seal puudub seos reaalse eluga ... nad tahavadki seda [nn reaalset elu] kogeda tegelikult. (Tööandja, pangandus)

Aga muidu üldjuhul küll, et ma arvan, et nad peaksidki saama rohkem praktilist kogemust, kui nad koolis õpivad, siis ollakse läbilõõgivõimelisemad pärast tööturul. (Tööandja, energeetika)

Tööandjate intervjuudest selgus, et kuigi tööandjad ei pea tööturu ootusi (eelkõige töökogemuse tähtsust) oluliseks teguriks, mis võiks mõjutada üliõpilaste tööle asumise otsust, nentisid siiski mitmed tööandjad, et värbamisel osutub varasem töökogemus oluliseks (kuigi mitte esmatähtsaks) kriteeriumiks.

See (töökogemus) oleks väga oluline. (Tööandja, energeetika)

Sama tööandja aga täpsustas, et alati, eriti majandusbuumi ajal polnud töökogemusega kandidaate kerge leida ning seetõttu valiti töötajaid pigem isiksuseomaduste alusel. Nt rõhutasid tööandjad üliõpilaste paremat õppimisvõimet ja valmidust muutustega kaasa minna. Tööandjate arvates on tööle võetud üliõpilastel ka laiem silmaring ning neil pole aegunud ja sissejuurdunud põhimõtted.

Õpimulised ja see on firma jaoks oluline. Silmad ja kõrvad rohkem lahti, õpivõimelised, haaravad rohkem, on ka paindlikumad ja ambitsioonikamad. (Tööandja, teenindus)

Tegelikult, minu meelest inimese maailmavaade juba muutub teistsuguseks, tõsisemaks. Ja ma olen alati öelnud seda, et tegelikult kui inimene on seda kõrgkooli õhku nuusutanud, siis tegelikult on... noh selle tunneb tegelikult kohe ära. See annab küll lisaks ka sellele haridusele enamikul juhtudel ikka seda haritust ka. (Tööandja, pangandus)

Aga igasugune kõrgharidus tuleb loomulikult kasuks, sest kui inimene on haritud, siis tal on parem maailmavaade ja silmaring. Ta tunneb inimesi paremini ja teab üldiseid igapäevaseid asju paremini ja oskab paremini keskenduda ja ei tee võib-olla nii palju vigu kui need inimesed, kes on vähem haritud. (Tööandja, jaekaubandus)

Tööandjad hindavad kõrgelt ka seda, et töötavad üliõpilased on kõrge suutlikkusega, nad on võtnud vastutuse teha kahte asja korraga.

Eelkõige on see loomulikult inimese suutlikkuse näitamine, et ta suudab mitme asjaga korralikult tegeleda, ta peab seda suutma korralikult tegeleda, et see on positiivne, et see inimene jõuab elus minu arvates kaugemale. Ja tänu sellele, et ta on võtnud endale vastutuse teha kahte asja korraga. (Tööandja, jaekaubandus)

Need tööandjad, kes pidasid töökogemust oluliseks, ei pidanud mitte alati silmas erialast töökogemust. Nii leiti, et kui inimene omab varasemat töökogemust, siis toimib see teatud garantiina, et inimene vastab teatud nõuetele ja tal on olemas tööharjumused ja sobivad isiksuseomadused (nt püsivus ja kohusetunne).

Ikkagi eelistatakse seda, kes on natukenegi mingisugust tööd teinud, see ei pea olema see sama erialane töö, aga sul on see praktika olemas, et sa pead olema teatud ajal tööl, sul on kohusetunne, sa pead oma tööülesandeid tegema, et teatud selline distsipliini ja kohusetunde koolitus on see nii või teisiti, mis nad siit saavad. (Tööandja, teenindus)

Mitmed tööandjad nimetasid, et kooli ajal võib teha lihtsamaid töid, saades algteadmised, mida on võimalik hiljem teistel töökohtadel ära kasutada.

Ma arvan seda, et kui ta ära lõpetab selle kooli, siis on niimoodi, et ta saab edasi pürgida nendele ametialadele, mis eeldavad kõrgharidust ja letitööst ära spetsialistiks kuskile. Nad õppisid selle telleritöö kõrvalt ja siis, kui nad lõpetasid, siis nad juba ise tahtsid ja ka pank soosis seda, et nad said sealt letist ära. Ja samas neil olid algtasemel teadmised, mis tulevad alati väga kasuks ka igal järgneval ametialal. (Tööandja, pangandus)

Kui üliõpilased leidsid, et töökogemuse olemasolu on tööturul väga oluline, siis näiteks õpitulemusi ei peeta nende arvates ja kogemusele toetudes tööturul eriti oluliseks ning need ei ole värbamise kriteeriumiks. Üks üliõpilane arutles järgmiselt:

Kui ma lõpetaks cum laude ja siis läheks tööd otsima, tegelikult keegi ei küsi, et mis hinded sul olid, aga seda vaadatakse palju rohkem, et kas sul on realselt mingi töökogemus ka olemas juba. (EMÜ, naisüliõpilane)

Seda, et koolis saadud hinded pole värbamisel olulised tunnistasid ka mitmed tööandjad:

[...] tegelikult ei huvita, ma ütlen ausalt. Me ei ole kunagi ühelgi ametikohal nende hinnetega nii-öelda ... me ei ole kunagi neid uurinud. (Tööandja, energeetika)

Vaid üksikud tööandjad mainisid, et uue personali värbamisel ja valikul tuntakse huvi, milliseid ainekursusi on kandidaat ülikoolis läbinud ja millised on tema õpitulemused:

Ja üha enam ma arvan, et vaadatakse just ka seda hinnetelehete, mis ülikoolist kaasa antakse. (Tööandja, avalik sektor)

Teine tööandja täpsustas:

Ja miks mind huvitavad hinnetelehed, on just see, et ... mis on seal need lisaained. ... Jah, mind huvitab see hinnetelett väga. (Tööandja, teenindus)

Võimalik, et kui üliõpilased tunnetaksid, et tööturul väärtustatakse hindeid senisest oluliselt enam, muudaks see üliõpilaste hoiakuid ning nad jagaksid oma ajalisi ressursse teistmoodi ning kaaluksid oluliselt põhjalikumalt õpingute kõrvalt töötamise mõttekust. Samuti kaaluksid nad ilmselt põhjalikumalt alternatiivseid, paindlikumaid töötamise vorme (nt osaajaga töö).

Osalise tööajaga töötamist võiks vaadelda kompromissina, kus üheltpoolt üliõpilane saab reaalse töökogemuse ja omandab praktilisi teadmisi, kuid samal ajal saab siiski pühenduda rohkem õpingutele kui täistööajaga töötamise korral. Kuigi küsitletute seas oli mitmeid üliõpilasi, kes ei sooviks osaajaga tööd (põhjuseid käsitletakse lähemalt alapunktis 3.1.3.), leidis ka neid, kes sooviksid pigem töötada õpingute kõrvalt osaajaga.

Need üliõpilased, kes oleksid valmis töötama osalise tööajaga leidsid aga, et tööandjad pole valmis võimaldama antud ametikohal töötamise korral osakoormusega tööd. Samuti oli õppejõudude suhtumine osaajaga töötamisse küllaltki skeptiline, arvates, et tööandjad pole huvitatud osaajaga töö pakkumisest:

Ilmselt ma ei ole ainuke, kes Teile seda ütleb, et üldiselt tahetakse nii-öelda saba ja sarvedega tööle võtta. Võib-olla riigiasutuses on see võimalik, aga eraettevõtted tahavad saba ja sarvedega, pigem on see probleem, et sa käid ära. (EMÜ õppejõud)

Tõepoolest, tööandjate poolt kohtas osalise tööajaga töötamise võimaldamisse erinevat suhtumist. On ettevõtteid, kus võimaldatakse osakoormusega töötamist, kuid nende sõnutsi pole üliõpilased ise koormuse vähendamiseks huvitatud.

Siiski leidis küsitletud tööandjate seas ka neid, kes väitsid et nende ettevõttele tooks osaja rakendamine lisaprobleeme ning pole seetõttu (hetkel) võimalik:

Praegusel hetkel, kui me alles oleme poe avanud ... oleks meil seda väga raske teha, sellepärast, et see tähendaks ühe lisainimese juurde võtmist. (Tööandja, jaekaubandus)

Üks tööandja avaldas arvamust, et ta ei tea väga paljusid ettevõtteid, kes pakuksid osaajaga tööd, kuigi nende enda ettevõttes leidub ametikohti, kus seda saaks rakendada:

... Aga üldjuhul mina väga palju pole näinud, et ettevõtjad pakuksid, noh just sellise ettevõtte puhul, kuhu sa tahaksid minna ja tahaksid kauemaks jääda, poole kohaga tööd. Mina väga palju pole näinud. (Tööandja, teenindus)

Ka üliõpilased tõid omaltpoolt välja, et nende arvates ei ole alati võimalik töökoormust valida:

Ei anna seda [töökoormust] kuidagi vähendada, kui ma just päris loobuda ei taha. (TÜ, naisüliõpilane)

Kuigi üliõpilaste arvates on edasises karjääris ning tööturul enese atraktiivsuse tõstmiseks oluline töökogemuse omamine kui fakt, tõdesid üliõpilased, et **töötamine annab ka reaalseid teadmisi ja kogemusi, mida ülikoolist ei saa**:

Kui ikka otse ülikoolist tuled, sa ei oska mitte midagi põhimõtteliselt. (TTÜ, mees-üliõpilane)

Siit võib järeldada seda, et üliõpilased tunnetavad vajakajäämisi hariduse sisus – kui ülikool ei paku nende arvates piisavalt kaasaegset haridust ja praktilisi oskusi, siis suunduvad nad neid hankima tööturule (hariduse sisu problemaatikat käsitletakse põhjalikumalt alapunktis 3.1.2.).

Seega võib järeldada, et kui ülikoolid pakuksid enam praktikaga integreeritud haridust, siis ei oleks varane tööturule siirdumine paljude üliõpilaste jaoks aktuaalne. Ka intervjuudest tööandjatega selgus, et töökogemuse all ei peeta alati silmas seda, et kandidaat on töötanud täiskohaga; töökogemusest arvestatakse tööandjate poolt ka **praktika** sooritamist:

Oleneb, mida ta teinud on praktilal. ... See tuleb välja, et kas ta käis niisama istumas kellegi töövarjuna kaasas või ta midagi realselt tegi. (Tööandja, energeetika)

Ka õppejõud tunnistasid, et praktika valdkonna arendamine ja koostöö ettevõtetega on oluline, kuna see vähendaks üliõpilaste vajadust praktiliste töökogemuste pärast tööle minna:

... ülikooliharidus on paratamatult ikka akadeemilisem kui ütleme rakenduskõrgkoolid või tehnikakoolid. Ja kes ülikoolist läheb, ta võib olla teooriat täis tuubitud, aga ilmselt see praktilisem, oma käega tegemise oskuse külg võib jääda nõrgemaks vast. (TTÜ õppejõud)

Praktika saab töökogemust asendada siiski vaid õige rõhuasetuse ja korralduse juures:

Kui sa juba kooliajal suudad mingitki praktikat teha, siis on sul palju lihtsam edaspidi valida seda, mida sa teha tahad ja võib-olla see suund. (TÜ, naisüliõpilane)

Seega tuleks ülikoolidel senisest enam pöörata tähelepanu teooria ja praktika seostamisele õppetöös ning samuti sellele, kuidas praktikat paremini õppekavadesse integreerida.

Samuti tuleks analüüsida praktika sisu ja -korraldust, kuna see tõstaks ühelt poolt hariduse kvaliteeti ning teisalt vähendaks vajadust töökogemuse otsingul õpingute kõrvalt tööle suunduda.

Vaadeldes antud küsimust kõrgkooli poolt, ei tõstatunud tööturu ootuste ja töökogemuse omandamise soov üliõpilaste töötamise ajendina kuigi teravalt. Mitmed õppejõud leidsid, et bakalaureuseõppe kõrvalt tööleasumine on suhteliselt lühinägelik, kuna nii jäävad omandamata põhiteadmised. Õppejõudude arvamus kohaselt võiks hakata töökogemusi omandama alles magistriõppe ajal. Samuti erinevalt üliõpilastest ja tööandjatest toetavad õppejõud õpingute ajal, kui üldse, siis pigem erialase töö tegemist. Nad leiavad, et erialane töö tuleb tulevikul väljavaadete mõttes kasuks, kuid nende arvates peab igati jälgima, et see õppimist ei segaks. Õppejõudude arvates oleks lahenduseks osajaga töö käimine. See ei segaks nii palju õpingutele pühendumist.

Ühelt poolt töökogemus lihtsustab pärast tööle saamist. Teiselt poolt takistab õppimist. Kuskil keskel võiks olla lahendus. (TTÜ õppejõud)

Õppejõudude arvates on vajalik, et inimesed saaksid ülikoolis nn korraliku põhja alla ning seejärel on neil võimalik leida parem erialane töö. Ilma korraliku bakalaureuseõppeta ei leia inimesed õppejõudude arvates head töökohta ning nende arvates on halvem olukord see, et inimene keskendub töö tegemisele, kuid korralikku haridust ei saa.

Ma arvan, et jälle see, et hullem variant on see, et inimesel on töökogemus, aga pole korralikku haridust. Korraliku hariduse miinimum hakkab bakast. Sa võid küll olla viis aastat kinnisvaramaakler kusagil olnud, aga sul on lõpetamata kõrgharidus, baka siis, see on minu meelest nukram variant. Algõpe peaks ikkagi olema kvaliteetselt omandatud ja siin minu meelest ideaalis kompromisse teha ei ole suurt mõtet. (TÜ õppejõud)

Paljud intervjueeritud õppejõududest on arvamusel, et bakalaureuseõpe on nõ baasharidus, millele tuleb pühenduda ning samal ajal töötada ei tohiks, kuna see võtab õppejõudude arvates ära võimaluse hiljem korralikku karjääri teha. Mitmeid õppejõud ja ka üliõpilased tõid välja, et välisriikide ülikoolides ei ole võimalik õpingute kõrvalt töötada ning nii võiks ka meil olla. Uuringust selgus, et mitteerialase töö tegemist õpingute ajal õppejõud eriti ei toeta, kuid mõistavad, et see võib osutuda vajalikuks majanduslikel põhjustel.

Üldiselt tuleb tõdeda, et üliõpilaste ettekujutus tööandjate ootustest on küllaltki adekvaatne – tööturul väärtustatakse varasemat töökogemust ja mitte niivõrd õpitulemusi ning kõrgkoolis omandatud teadmisi. Intervjueeritud üliõpilaste arvates on töökogemus väga oluline selleks, et ülikooli lõpetamise järel tööle, eelkõige soovitud töökohale, saada ning loodetud karjääri teha. Enamik õppejõududest leiab aga, et bakalaureuseõppes peaks aega investeerima pigem korraliku hariduse saamiseni ning just see loob paremad võimalused tulevikus tööalase karjääri mõttes. Erialase töö tegemisse suhtuvad õppejõud toetavamalt kui mitteerialase töö tegemisse. Kuigi mitte esmatähtis, on tänasel päeval töökogemuse omamine siiski tööle kandideerimisel oluline eelis töökogemust mitteomavate kandidaatide ees ning see arusaam on oluline töötamist mõjutav tegur.

3.1.2. Õppe kvaliteet, õppekorraldus ja arenguga seotud tegurid

Ühe töötamist ajendava tegurina võib käsitleda pakutava **õppe kvaliteeti ja rahulolu sellega**. Juhul, kui ülikoolis õpijad tunnetavad, et pakutav haridus vastab nende ootustele õppe kvaliteedi ja -korralduse osas, on nad endi hinnangul tõenäolisemalt motiveeritud pühendama oma aega õppetööga seonduvatele tegevustele. Vastupidisel juhul võib see kujuneda oluliseks kaalukeeleks õpingute kõrvalt (täistööajaga) töölemineku otsuse kujundamisel.

Käesolevas uuringus osalenud üliõpilased väljendasid küllaltki suurt rahulolematust ülikoolis pakutava õppe kvaliteedi osas ning rõhutasid, et nende poolt omandatava hariduse sisu ja õppetöö korraldus ei motiveeri neid õppetöös aktiivselt osalema. Õppurite arvates on nad õppetöös „surutud passiivsesse rolli“ ning õppematerjali on võimalik omandada valdavalt loengutes kohal käies, mitte aga aktiivselt osaledes. Tüüpiline iseloomustus loengu kohta oli selline, et:

... suur auditorium, palju rahvast ja õppejõud ees räägib. Tegelikult peaaegu kõikides [loengutes] ei ole üldse mingisugust osalemist, lihtsalt istud ja kuulad. (TTÜ, meesüliõpilane)

Üliõpilaste arvates peaks olema õpe korraldatud teistmoodi:

Ülikoolis ei peaks käima rohkem kuulamas, vaid võib-olla rohkem aktiivselt õppimas. /.../ peaks liikuma siis kaasaegsema ja innovatiivsemate õppimis- ja õpetamismeetodite poole. (TTÜ, naisüliõpilane)

Vastasel juhul asuvad üliõpilased ise alternatiivseid lahendusi otsima. Üliõpilaste ootused kõrgharidusele lähtusid kaasaegsete õpetamismeetodite mitmekülgse põhimõtetest ja nad väljendasid oma ootusi küllaltki läbimõeldult ning selgelt. Akadeemiliste nõudmiste madal tase ning traditsiooniliste õppemeetodite kasutamine eelkõige loengutes leidis üldiselt taunimist.

On hulgaliselt selliseid aineid, kus sa saad ilma kohal käimata läbi ja sa võid saada A näiteks, mis on minu meelest täielik absurd. (TÜ, meesüliõpilane)

Igava all ma pean silmas seda, et see ei ole väljakutse. Selles mõttes, et sa ei pea liialt pingutama, et seda asja ära teha. Siis see ei paku ka motivatsiooni väga kõvasti sinna aega pühendada. (TÜ, meesüliõpilane)

Uuringus osalenud üliõpilaste kogemusele toetudes eelistavad õppejõud õpetamismeetoditena loenguid, kusjuures aktiivõppemeetodite osakaal ja nt teooria seostamine praktikaga on ülikoolis nende arvates marginaalne. Samas leidsid üliõpilased, et omandatava hariduse kvaliteet ei sõltu ainult sellest, millisel määral õppurid õppetöös osalevad või õppejõu professionaalsusest, vaid ka sellest, mismoodi on ülikooli tasandil **õppetöö korraldatud**: kui suured on õppegruppid, kui suur osakaal on loengutel jne.

Loengud on ikka pigem sellised passiivsemad /.../ sest kuidas saab olla aktiivne, kui sul on 200 inimest saalis. (TTÜ, naisüliõpilane)

Eelpool toodu mõjutab seda, kuidas üliõpilastel soovi ja võimalust õpingute kõrvalt tööle minna. Intervjuud tõid esile, et töötavad üliõpilased osalevad auditoorses õppetöös nendes õppeainetes, kus õppejõud neid motiveerivalt tööle rakendavad, nende tööle kõrgeid akadeemilisi nõudmisi esitavad, nendega regulaarselt ja individuaalselt tegelevad, tasakaalustavad praktika-teooria vahekorda ning suudavad välja tuua nende seosed. Mida intensiivsem on õppeprotsess ja mida professionaalsem ning praktikaga integreeritum on ülikooli poolt pakutav haridus, seda vähem tunnetavad üliõpilased vajadust ja võimalust tööleminekuks.

Samas on tänapäevaste tehnoloogiliste võimaluste juures üliõpilaste hinnangul loengus kuulamas käimine ajaressursi mõttetu kulutamine, sest loenguvormi passiivsuse tõttu üliõpilane seal osalemisel väärtust ei näe. Viimane kehtib eriti sellistel juhtudel, kus loengumaterjalid ja videosalvestised on tehtud internetis kättesaadavaks ning õppurid saavad valida materjalidega tutvumiseks just neile sobiva aja ja koha:

... kui ma ei saa seal kohal käia, siis ma saan mingeid asju vaadata ka internetist. Materjalid on suures osas ka netis saadaval. Kui ma ei saa internetist, siis ma saan kursusekaaslaste käest. (TTÜ, meesüliõpilane)

Siiski tuleb silmas pidada, et videomaterjalid pole levinud kõikides kõrgkoolides ning kõikidel erialadel, mistõttu loengutes kohalkäimine peaks olema oluline osa õppeprotsessist. Auditoorsest õppetööst puudumise tagajärgi aitas üliõpilaste jaoks leevendada loengumaterjalide kättesaadavus suures osas internetist või kaasüliõpilastega loengukonspektide jagamine. Töötavad üliõpilased tunnetasid, et kaasüliõpilased aitavad üksteist meeleldi.

Loengutes kohalkäimist peetakse üliõpilaste poolt pigem väheoluliseks. Samuti ei ole ülikooli regulatsioonidega nõutud loengutes kohal viibimine ning üliõpilaste jaoks piisas sageli, kui kohustuslikes seminarides-praktikumides osaleda. Üliõpilased arutlesid ülikooli nõudmisi arvestades näiteks nii:

Võimalik on läbi saada ka niimoodi, et sa teed väga minimaalselt /.../, et saab sealt läbi ja selle paberi kätte ka väga minimaalse pingutusega. Ehk siis see on see korralduslik pool, et sellist heas mõttes sundlustööd on üsna vähe. (TÜ, meesüliõpilane)

Ma arvestasin sellega, et tuleb puududa, aga ma ei tea, ma mõtlesin, et ma saan hakkama, see ei ole midagi ebatavalist, kui puudutakse. (TÜ, naisüliõpilane)

Seega tuleb tõdeda, et neis ülikoolides, kus võimaldatakse õppetööst puududa ning kus on vajakajäämisi pakutava õppe kvaliteedis (õppeaine ei ole üliõpilaste jaoks atraktiivne ja motiveeriv) loobuvad üliõpilased õppetöös osalemisest küllaltki kergel käel:

Ma ei ole pidanud puuduma, et ma ei saa minna või midagi sellist, aga ma olen aeg-ajalt teinud mingeid otsuseid ise, et ma ei lähe sinna loengusse, kuna ma olen tundunud, et ma saan ilma hakkama. (TTÜ, naisüliõpilane)

Uuring tõi esile ka selle, et erinevates õppevaldkondades kasutatavad õppemeetodid varieeruvad ning sellest tulenevalt on ka üliõpilaste rahulolu kõrghariduse kvaliteediga

mõnevõrra erinev. Näiteks tehnika, tootmise ja ehituse õppevaldkonna üliõpilased väljendasid mõningast rahulolematust õppe kvaliteedi osas ning märkisid ära õppekorralduse passiivset iseloomu. Humanitaaria ja kunstide õppevaldkonna üliõpilased tõid õppekvaliteedi positiivsete tunnustena esile järgmise: personaalne side õppejõu ja üliõpilase vahel, õppejõudude pühendumine ja entusiasm. Eelkõige võimaldab taolist õpet üliõpilaste arvates väikeste õppegruppide olemasolu.

Kuna meid on üsna vähe, siis õppejõud on väga pühendunud. Nad tunnevad kõiki personaalselt [...]. (TÜ, naisüliõpilane)

Positiivseks üliõpilaste kõrge osalusega õppevormi näiteks olid **praktikumid ja seminarid**, kus aktiivõppemeetodeid loengutest oluliselt enam rakendatakse ja kus ühelt poolt üliõpilastelt nõutud aktiivne roll ja teisalt õppejõu poolsed nõudmised ja õppekorraldus kohalkäimist soosivad. Kui kõik intervjuueeritud üliõpilased olid puudunud loengutest, sh enamik rohkem kui 50% ulatuses, siis seminarides ja praktikumides käisid õpingute kõrvalt täiskoormusega töötavad üliõpilased üldjuhul kohal.

Umbes nii oligi, et ma praktikumidesse jõudsin ja loengutesse ei jõudnud. (EMÜ, naisüliõpilane)

Ehk siis, mis ma üritasin teha, oli käia kohal harjutustundides või praktikumides, loengud enamasti jäid kõik vahele. (TTÜ, meesüliõpilane)

No seminarid olid kõik, aga loengud.. Ma mäletan, et mõni aine ma üldse ei jõudnud loengusse, ühtegi. (TTÜ, naisüliõpilane)

Loengutes väga ei nõuta, loeng on pigem vabatahtlik. Praktikumides-seminarides üldiselt nõutakse. Pannakse nimi kirja ja on ka võib-olla minimaalne arv, kust tohib puududa. Et vastasel juhul on probleem ja sa tõenäoliselt ei saa arvestust kirja. (TTÜ, naisüliõpilane)

Praktikumides osalemise kasuks räägib ka see, et paljude töötavate üliõpilaste jaoks seisnes **kõrghariduse väärtus suuresti praktiliste teadmiste ja oskuste omandamises**. Töötavad üliõpilased tajusid, et kõrghariduses arendatakse üldist analüüsioskust ja omandatakse teoreetiline ja laiapõhjaline teadmiste pagas, kuid see ei ühtinud nende vajaduste ja ootustega. Bakalaureuseõppe töötavad üliõpilased nägid ülikooli funktsiooni nende ettevalmistuses tulevikuks ning leidsid, et teoreetiliste teadmiste ja baastausta omandamine annab neile vaid vähesel määral kasu.

Teooriat sa võid õppida, aga sellega sa ei saavuta mitte midagi. /.../ Eriala ained mulle täitsa sobivad, seal on nii teooriat kui ka praktikat võrdselt, see on normaalne. (TTÜ, meesüliõpilane)

Nad annavad sulle baasteadmised ja ütleme, elementaarse mõtlemise ja analüüsimisoskuse, aga see on ka kõik, ma arvan, mis sealt koolist tuleb. [...] Pigem on just see, et töö juures oled nagu õppinud seda, mis sul vaja on. (TTÜ meesüliõpilane)

Ta on tegelikult hästi-hästi teoreetiline, hästi-hästi laiapõhjaline see baas. Et praktiliselt nagu...praktilist osa ma ei tea. Ei, sellega ei ole väga rahul, aga ma arvan, et ülikoolis enamuse selliseid aineid ongi. (TTÜ, naisüliõpilane)

Üliõpilaste intervjuudest tuli välja, et töötavad üliõpilased ei ole mõistnud teooria ja praktika sümbioosi ning seeläbi teooria väärtust praktiliste oskuste kujundamisel. Paar üliõpilast nentisid, et **õppejõud** ei olnud üliõpilase tasemele mõistetavalt kirjeldatud seoseid selgitanud, et viimaseid teoreetilise baasi olulisust mõistma panna. Üliõpilaste intervjuudest kerkis esile, et õppejõudude pedagoogiline ettevalmistus on nõrk.

Need inimesed on kõik väga head [erialaselt] seal, aga nad ei ole väga head õpetajad. /.../ Aga kui ma lähen täiesti nullist sinna, keskkoolist, siis mul on väga raske aru saada, millest nad räägivad ja nende nagu siuke...nad ei suuda tulla nagu minu tasemele. Ei ole nagu inimesi, kes saaksid nagu...annaksid seda praktilist asja edasi. Ja sellest teoriast on väga vähe kasu. (TÜ, meesüliõpilane)

Teisisõnu, üliõpilased pidasid enamikku oma õppejõududest vastava ala headeks spetsialistideks, kuid nad ei ole veendunud, et õppejõud teadmisi huvitavalt ning efektiivselt üliõpilasteni viivad, et nad piisavalt didaktilisi oskusi omavad ning õpetamisest huvitatud ning pühendunud on.

Väga palju on õppejõududes endas kinni, et kui palju ta ise oma neid õppematerjale muudab ja uuendab. (TTÜ meesüliõpilane)

Üliõpilaste poolt respektieritud õppejõu loengutes oli mõne üliõpilase sõnul neil suurem motivatsiooni kohal käia ja aktiivse osalejana panustada kui lektorite puhul, kelle juures üliõpilased niivõrd suurt respekti ei omanud.

Ennast eelkõige huvitasid mind need ained, mida ma pidasin oluliseks ja mis olid minu jaoks huvitavad ja kus mul oli keskmisest suurem respekt õppejõu vastu. Sellistes ainetes oli tunda konkurentsi, et tekib kursusekaaslastega võistlusmoment. (TÜ, meesüliõpilane)

Teoreetiliste baasteadmiste vähene tähtsustamine ja üliõpilaste poolt tajutud nõrk seos praktikaga võivad olla hoopis õppejõudude didaktiliste ja pedagoogilise oskuste puudumise märgid, kuigi üliõpilased seostavad seda ebahuvitava ning -vajaliku õppeaine sisuga.

Ühendavaks lülks teooria ja praktika integreerimisel töid mõned üliõpilased positiivse näitena külalisesinejate kaasamise ja materjali rohke näitlikustamise.

Võib-olla rohkem ka neid näiteid tuua. Et tuua reaalselt avaliku sektori juhte meile rääkima. Meil on nooremaid õppejõude, just nemad kasutavad hästi palju selliseid juhte. See on hästi positiivne. (TTÜ naisüliõpilane)

Tegelikult sellepärast meeldibki [antud eriala] mulle palju rohkem, et ma eluliselt näen neid asju, kuna näidetega tehakse selgeks. (TÜ naisüliõpilane)

Ma arvan, et mõni osa võiks nagu olla parem. Rohkem nagu praktikat. (TTÜ naisüliõpilane)

Uuring näitas, et hariduse väärtus kui mõiste võib olla üliõpilaste jaoks mitmetähenduslik. Näiteks tõi üks üliõpilane esile selle, et kõrghariduse omamine annab juurde kindlust töö juures ning lisab talle staatust:

... juba see annab tuge, kui, vaata, tihti kritiseeritakse [teatud eriala esindajaid], et nad on mingid umbes isehakanud ja rumalad. Kui sul on taga, et ma olen seda vähemalt ülikoolis õppinud, siis see annab enesekindlust juurde. (TÜ naisüliõpilane)

Mitmed üliõpilased alustasid täiskoormusega töötamist teisel või kolmandal kursusel, kus õppekavas oli vähem õppeaineid ja suurem rõhk individuaalsel õppetööl (näiteks lõputöö kirjutamine) ning põhjendasid oma valikut **eeldatava õppekoormuse languse ja aja paindlikkusega**.

Kuna mul oli õppekoormust jäänud veel võrdlemisi vähe, siis ma julgisingi võtta vastu selle töökoha. (TÜ naisüliõpilane)

Nüüd, kui ma teise töökohta ka läksin, siis see sai võimalikuks tänu sellele, et meil viimane semester on juba [ainult] mingi viis ainet. Meie õppekava on selline, et suurem osa aineid on varem ära. (EMÜ naisüliõpilane)

Ma teadsin, et mul on kooli kõrvalt natuke rohkem aega kahel viimasel aastal. (TÜ naisüliõpilane)

Uuring näitas, et kuigi üliõpilased on hariduse sisu osas kriitilised, väärtustavad nad siiski formaalset haridust ja oluline on fakt, et omatakse kõrgharidust. Selles osas leiab kinnitust Fevre, Rees ja Gorand'i (1999) tulemus, et noorte haridushoiakut iseloomustab soov saada lõputunnistus, mitte aga õpingute käigus omandatud oskuste ja teadmiste väärtustamine.

Kui üliõpilased olid pakutava hariduse kvaliteedi ja õppetöö korralduse osas valdavalt kriitilised, siis küsitletud õppejõud olid enamasti arvamusel, et nendel, kes ülikooliõpingute ajal tööl ei käi, ei jää millestki vajaka ning et töölemineku põhjused pole seotud õppe kvaliteediga. Kui õppurite vastustest võis aru saada, et pakutav haridus on küllaltki teoreetiline ning ei anna praktilisi oskusi, siis õppejõudude meelest polegi ülikoolihariduse eesmärgiks praktiliste oskuste jagamine, vaid pigem annab ülikool akadeemilist hariduse, mis tagab hilisemas elus hakkama saamise.

Ega ülikooli mõte ei olegi tingimata täpselt üheks töökohaks ette valmistada. ... ta õpetab sind mõtlema ... õpetab sind laiemat pilti hoomama. (TTÜ õppejõud)

Selline seisukoht on valdav ka tööandjate hulgas. Kuigi koheselt rakendatavate oskuste vähesus on nende arvates ülikooli puuduseks, toovad tööandjad siiski välja, et nad eelistavad kõrgharidusega töötajaid eelkõige nende õppimis- ja kohanemisvõime, initsiatiivikuse ja seostamisoskuse tõttu.

Neil on laiem silmaring, nad suudavad rohkem hallata, kui vaja, siis suudavad kitsamalt mõelda. (Tööandja, teenindus)

Teine tööandja täiendab:

Ma arvan, et ta [kõrgharidus] annab silmaringi ja võime näha seoseid. (Tööandja, teenindus)

Mitmed õppejõud nimetasid siiski, et võrreldes rakenduskõrgkoolidega jääb ülikoolides mõnikord praktiline pool tagasihoidlikuks:

Tegelikult olen ma tudengitelt tagasisidet saanud, et meie õpetus on pigem liiga teoreetiline ja vähem praktiline. (TÜ õppejõud)

Seega on üliõpilaste ja tööandjate ootustes teatav vasturääkivus ning ilmselt ei tohiks praktilise suunitlusega õpe asendada akadeemilist, vaid peaks sellele lisanduma. Tööandjad on tajunud hariduse sisu muutust aegade jooksul. Üks tööandja tõi võrdluse oma õpingutega:

Kui mina õppisin [...], saime praktilisi kogemusi palju rohkem. Kui asusime tööle, ei pidanud meid nii suures mahus juhendama, nagu tuleb teha praegu. (Tööandja, kommunikatsioon)

Hoolimata sellest, et tööandjad on kõrgkoolide poolt antava hariduse suhtes küllaltki kriitilised, rõhutasid tööandjad konkreetse õppuri motivatsiooni, vastutust ja teadlikkust õppeprotsessis:

Sõltub ka inimesest, kui palju ta suudab. [...] Ma olen päris kindel, et sa saad päris lihtsalt ülikooli läbida, sa ei pea väga palju pingutama, aga samas hiljem see võib sulle rängalt kätte maksta, kui sa kuskile tööle lähed. (Tööandja, teenindus)

Kuigi üliõpilased olid küllaltki kriitilised pakutava hariduse osas ning ka õppejõud mõniskid mõningaid nõrku kohti (eelkõige praktika korraldusega seonduvalt) ei selgunud uurin-gust siiski üheselt, et üliõpilaste poolt tajutud puudujäägid kõrghariduse kvaliteedis ja õppekorralduses on peamine tööleasumise ajend. Kaudselt on siiski mõju olemas, kuna õppekorraldus ja pakutava hariduse **kvaliteet** mõjutavad üliõpilase motivatsiooni õppe-töös osaleda. Kui üliõpilane ei ole motiveeritud õppima ja õppeprotsessis osalema, siis võib ta langetada otsuse tööle minna, kasvõi ainuüksi selleks, et oma ajaga midagi targemat peale hakata.

Üks põhjus, miks ma tööle läksin on see, et mul on Eestis hetkel liiga palju vaba aega. (TÜ naisüliõpilane)

Teine üliõpilane lisas omaltpoolt:

Mul oli vahepeal nii, et läksin tööle, siis mul oli mingi hetk, kui ma ei töötanud, siis mul oli igav. (TÜ naisüliõpilane)

Nagu eespool juba öeldud, erinevad õppejõudude ja tööandjate seisukohad üliõpilaste omast. Nimelt ei taju tööandjad ja õppejõud kõrghariduse kvaliteedi ja õppekorralduse puudujääke kui üliõpilaste tööle suundumise ajendit. Teoreetiline kirjandus toob välja, et töötamise motivaatoritena saab käsitleda mitmesuguseid isiksusliku ja tööalase arenguga seotud tegureid. Meie uuringust selgus, et arenguga seotud tegurid (erialane ja isiksuslik

areng, iseseisvumine jmt) on tõepoolest olulised tööleasumise ajendid.

Arenguga seotud tegurid võivad mõjutada tööle asumist õpingute kõrvalt, kuid üliõpilaste vastustest võib järeldada, et see pole siiski esmane ajend, vaid pigem nn lisandväärtus, mis töötamisega kaasneb. Siin võib näha otsest seost pakutava hariduse kvaliteediga. Kui üli-õpilane tajub, et haridus ei ole tema jaoks piisavalt hea kvaliteediga või ei nõua õppimine piisavalt pingutamist, siis tunnetatakse, et ei toimu arengut. Mitmed üliõpilased kinnitasid, et tööleasumisel on nad kogunud kiiret arengut:

Aasta pärast esimest kogemust seal oli kiire areng ja maailmapildi muutus või avardumine (TÜ meesüliõpilane)

Teinegi üliõpilane toob välja sarnase kogemuse:

No siiani on päris tähtis olnud, aga nüüd on juba seisak. Väljakutseid enam ei paku, aga siiani olen arenenud küll. (EMÜ meesüliõpilane)

Seega tajuvad üliõpilased enese arengus suurt hüpet, kui nad asuvad koolipingist tööle. Isegi kui mõne aja pärast areng aeglustub, tunnetavad üliõpilased siiski, et töökogemus on mõttemaailma avardav ning aitab paremini mõista maailma:

Hoiab mõtte kogu aeg töös ja järjest paremini aitab mõista, mis majanduses, riigis ja maailmas toimub. (EMÜ naisüliõpilane)

Üliõpilased tõid välja, et töötamisega kaasneb **erialane areng**, mis tähendab seda, et lisaks omandatavatele praktilistele oskustele mõistetakse paremini valitud eriala spetsiifi-kat. See omakorda aitab kaasa teadlikumale õppimisele:

Ma olen näinud seda tööpetsiifikat, ma tean, mida oodata ja ... ma saan aru, mis eriala ma õpin ... (TÜ naisüliõpilane)

Antud tsitaat ilmestab töökogemuse positiivset mõju kindla eriala õppimisele: on leitud, et töökogemus aitab kaasa teadlikumale eriala valikule (Oras, Siilak, Unt, 2010), samuti arvas antud uuringu raames üks tööandja, et:

[Töötamine] muudab õppimise huvitavamaks. (Tööandja, teenindus)

Viimati esitatud mõttekäik viitab omakorda taas sellele, et ülikoolides ei seostata alati teooriat praktikaga ning kui õppeprotsessis puudub seos praktikaga, siis on raske saada head erialalist ettevalmistust. Samale probleemile viitas ka üks tööandja:

Inimene võib lugeda oma ainet aastakümneid, teha sinna vastavalt ajaga kaasas käies mõningaid märkusi ja märkmeid. Aga tal ei pruugi olla ettekujutust selle asja praktilisest poolest. (Tööandja, avalik sektor)

Kuid lisaks spetsiifilistele teadmistele ja oskustele, mis töötamisega omandatakse, ajendavad üliõpilasi tööle asuma soov omandada mitmesuguseid **üldisi oskusi**. Üliõpilased leidsid, et töötamine arendab mitmeid oskusi (nt läbirääkimisoskus, juhtimisoskus, meeskonnatöö, enesekontroll), mida ülikooliharidus ei võimalda arendada. Mõnikord pakub tööleasumine võimaluse arendada ka kultuurilist sensitiivsust. Näiteks rahvusvahelise

töötajaskonnaga ettevõtte esindaja leidis, et üheks põhjuseks, miks üliõpilased just neile tööle tulevad, on soov töötada rahvusvahelises ja multikultuurises keskkonnas.

Väga palju erinevaid rahvuseid, väga palju erinevaid kultuure on meil siin. Ma arvan, et see on ka asi, mis noortele huvi pakub. (Tööandja, teenindus)

Üliõpilastele meeldib suhelda erinevate inimestega ning nii võib öelda, et töötamise käigus tekib noorel inimesel **sotsiaalne võrgustik**, mida mõned üliõpilased väärtustavad küllaltki kõrgelt, kuna see hõlbustab nende arvates hilisemaid karjäärivõimalusi:

Eestis on esikohal töölesaamisel mingisugused tutvused ja selliseid asju nagu haridus vaadatakse lihtsalt linnukese tõmbamise tasemel. (TÜ meesüliõpilane)

Lisaks näevad üliõpilased võimalust, et kui nad ülikooliõpingute ajal töötavad ettevõttes kasvõi lühiajaliselt, siis võib see hiljem anda eelise samasse ettevõttesse tööle saamisel:

... ma sain kõigega ilusasti hakkama ehk siis äkki ma tulevikus saan ka [samasse töökohta] tööle minna. (TÜ naisüliõpilane)

Töölase sotsiaalse võrgustiku tähtsust iseloomustab ilmekalt asjaolu, et mitmed üliõpilased töid tööle asumise ajendina välja selle, et neile tehti tööandja poolt otsepakkumine tööle asuda.

See firma juba teadis mind ja teadis mulle pakkuda, et ma ei pidanud ise otsima hakkama. (EMÜ naisüliõpilane)

Vastanud rõhutasid, et nad tajusid seda kui tunnustust nende võimekusele:

Ja siis veebruaris helistas mulle [tööandja] ja küsis, mis ma teen? [...] Tundsin ennast pisut kõrvust tõstetuna, et mulle ise helistati. (TÜ naisüliõpilane)

Üliõpilased rõhutasid, et töötamisega kaasnevad **iseseisvus ja enesehinnangu tõus** tööandja, õppejõu või kursusekaaslase tunnustuse kaudu:

Ma olen täiskasvanulikum võib-olla, kui ma võrdlen endaealistega. Üldse kõik see areng on kuidagi kiiremini toimunud. (TÜ naisüliõpilane)

Teine üliõpilane väitis, et:

Ma tunnen ennast kuidagi targemana ... (TÜ naisüliõpilane)

Seega võib tõdeda, et lisaks isiklikule arengule, mis kaasneb tööleasumisega, tajuvad üliõpilased ka seda, et töötamine tõstab nende staatust kaasõppurite seas.

Kokkuvõtvalt: praktilise töökogemuse tähtsust ja enesearendamise soovi tööleasumise motivaatorina ei saa alahinnata. Need tegurid (erinevates variatsioonides) on võrdväärseid majanduslike põhjuste kõrval. Analüüsist jääb kõlama seisukoht, et töökogemuse omandamine on teiste võimalike ajendite seas üliõpilaste poolt kõige enam mõtestatud ning nn kalkuleeritud tegur.

3.1.3. Majanduslikud põhjused ja piiratud toetuskeemid

Kõigi uuringus osalenud osapoolte – üliõpilaste, õppejõudude ning tööandjate – arvates tuleb peamisi põhjusi töölesuundumisel otsida majanduslikest põhjustest. Samas ei saa majanduslikke tegureid vaadelda ühtse komplektina, vaid siin tuleks eristada **otseseid toimetulekuraskusi elustandardi või -stiiliga seotud teguritest**. Samuti tõstasid eraldi olulise teemana **toetuskeemidega seonduvad küsimused**.

Üliõpilased rõhutasid, et sageli suundutakse tööturule majanduslike põhjuste tõttu. Siiski võib majanduslikke aspekte puudutavatest vastustest välja lugeda mõningaid vasturääkivusi. Materiaalseid vajadusi nimetasid oma õppimise kõrvalt tööle suundumise põhjuseks eranditult kõik üliõpilased:

Siin oli tegelikult rahal vist kõige suurem tähtsus, mul oli parasjagu kehvem periood rahaliselt. (TÜ naisüliõpilane)

Paljude üliõpilaste jaoks on tööleminek olnud siiski nn sundvalik:

Ma oleksin hea meelega praegu mitte tööl käinud ja ülikooli see semester ära lõpetanud ja nüüd ma lükkasin selle lõpetamise sügisesse. Aga olid finantsilised põhjused. (TTÜ naisüliõpilane)

Samas üliõpilaste vastustest selgus, et tegelikult vaid üksikud neist ei tuleks töötamata toime.

Kindlasti saaks hakkama, aga siis ma ei saaks endale nii palju lubada, kui ma täna luban. (TÜ naisüliõpilane)

Intervjuudest selgus, et materiaalselt olukorda mõjutavad paljud taustategurid. Nii näiteks saab välja tuua, et oluliseks eristavaks tingimuseks toimetuleku juures on üliõpilase elamis-tingimused. Vanematekodus elades oleks toimetulek töötamata võimalik, kuid omaette elades muudavad suuremad kulutused lisasissetulekuta toimetulemise keeruliseks:

Võib-olla [tuleksin toime õpingute kõrvalt töötamata], kui ma elaksin vanemate juures ja väga tagasihoidlikku elu. (TÜ, meesüliõpilane)

Üliõpilaste toimetulekul ilma õpingute kõrvalt töötamiseta mängib rolli ka vanematepoolne teotus:

Nüüd, kus vanemate toetus on täitsa ära langenud ja alati on olnud üsna minimaalne, võib öelda, et ei tule [toime]. (TÜ meesüliõpilane, elab omaette)

Kuigi paljusid üliõpilasi toetatakse vanemate poolt, kõlas üliõpilaste intervjuudes ka hoiak, et ei taheta olla õpingute ajal vanematele koormaks:

Vanemad natuke toetasid ikkagi, et kuidagi oleks ikka toime tulnud [õpingute kõrvalt töötamiseta], [...], aga eks see kindlasti oleks raske olnud tervel perekonnal selle võrra. (EMÜ naisüliõpilane, elab omaette)

Hinnangud sellele, kui suur peaks olema sissetulek, et toime tulla varieerusid küllaltki olulisel määral. Nii leidis mõni üliõpilane, et 4000 krooni (ca 255 eurot) kuus on minimaalne summa, millega oleks võimalik ära elada, kuid pigem võib keskmise hinnanguna välja tuua 7000-8000 krooni. Arvestades tänaseid toetuskeeme tuleb tõdeda, et need ei suuda pakuda üliõpilaste ootustele vastavaid vahendeid. Seepärast ei näe üliõpilased tänasel päeval oma finantsvajaduste kompenseerimiseks lahendust ka riigipoolsetes teotusskeemides – õppelaenudes ning õppetoetustes.

Intervjueeritud üliõpilastest olid õppelaenu võtnud vähem kui pooled õppurid. Õppelaenu võtmise põhjusteks olid näiteks reisimine, omafinantseering korteriestul, arvutiost, aga ka elamiskulude katmine. Paljud töötavatest õppuritest polnud teadlikud õppelaenu saamise tingimustest. Mõnel juhul toodi välja probleemid käenduste saamisega, kuid enamasti leidsid üliõpilased siiski, et õppelaenu ei tasu võtta hilisema suure võlakoormuse pärast:

Astud ülikoolist ellu ja sul on lihtsalt tohtu võlakoorem kohe kaelas. (EMÜ nais-üliõpilane)

Seega kumas vastustest läbi ebakindlus tuleviku ees.

Valikud oleksid teised, kui tagasimaksmistingimused oleksid palju leebemad, kuna ei ole kindel töö ja palga ja üldiste plaanide suhtes peale ülikooli lõppu. (TÜ naisüliõpilane)

Oluliseks peetakse riigipoolset õppelaenu tagasimaksmist näiteks avaliku sektori töötajatel, mis oluliselt suurendaks soovi kasutada õppelaenu oma õppe- ja elamiskulude finantseerimisel.

Miks ma alguses tööle ei läinud oligi see, et õppelaenu oli võimalik võtta. Aga nüüd muudeti neid tingimusi, et riik kompenseerima ei hakka. Siis ma jälle mõtlesin, et kuidas leida uus töö kiiremini. (TÜ naisüliõpilane)

Üliõpilaste suhtumine õppetoetustesse oli positiivne ning kõlas seisukoht, et kui õppetusest oleks võimalik ära elada, siis heameelega vähendaks üliõpilased oma töökoormust osakoormusele ning otsustaks pigem erialase töö kasuks. Tänapäeval eelistavad siiski paljud üliõpilased täistööajaga töötada:

Töötada ei tahaks osalise koormusega /.../ raha pärast just. (TTÜ meesüliõpilane)

Valdav enamus intervjueeritavatest leidis, et nad ei sooviks täistööajaga töötada ja täiskoormusega õppekohal õppida, kuid koormuse vähendamine või töötamisest loobumine seaks nad keerulisse olukorda:

Õppimise osas ma küll ei tahaks kaugõppesse minna, esiteks tuleb sealt rahaline aspekt, et kuna ma olen riigieelarvelisel õppekohal, siis kui ma läheks kaugõppesse, peaksin hakkama õppemaksu maksma. (EMÜ naisüliõpilane)

Samuti loobutaks töötamisest heameelega näiteks lõputöö kirjutamise ajaks, kuid seda juhul, kui sel ajal oleks võimalik saada äraelamist võimaldavat õppetoetust.

Nii nagu üliõpilased, nii ka tööandjad olid valdavalt seisukohal, et õppurid asuvad õpingute ajal tööle, kuna neil ei ole teisiti võimalik majanduslikult hakkama saada. Siinkohal toodi välja vähene kodune toetus (eriti maapiirkondadest pärit noorte puhul), õpingutega seotud kulude katmiseks vajalike ressursside teenimine jne.

Kui sul just ei ole mingisugused väga jõukad vanemad, siis kuskil suures linnas on päris raske hakkama saada. (Tööandja, kommunikatsioon)

Tööandjate suhtumine sellesse, et noor inimene töötab ning ei ela vanemate kulul, oli igati positiivne. Vaid paar tööandjat arvasid, et töötatakse lisaraha teenimise eesmärgil või selleks, et endale suuremaid väljaminekuid lubada (näiteks auto ostmise).

Kas ta tahab ka omale autot osta või mida iganes, on ju. Et mis see noor inimene tahab, siis sealt tuleb ka vajadus [töötada]. (Tööandja, teenindus)

Viimane seisukoht viitab arvamusele, et üliõpilasel pole töötada vaja otseselt esmavajaduste rahuldamiseks ning toimetuleku eesmärgil, vaid pigem elujärje parandamiseks. Samas olid tööandjad seisukohal, et majanduslikud põhjused on vaid üks osa töötamist ajendavatest teguritest. Teiseks oluliseks teguriks on juba eelpool käsitletud töökogemuse omandamise soov:

Suhe on 30:70 majanduslike põhjuste kasuks. (Tööandja, energetika)

Intervjuudest selgus ka, et õpingute kõrvalt täistööajaga töötavate üliõpilaste jaoks on töötamine ka elustiili loomulik osa, mis võimaldab lisaks materiaalsetele hüvedele edukalt täita sellele eale omast arenguülesannet – **iseseisvumist**. Töötavad üliõpilased on seadnud endale eesmärgiks teatud **elustandardi saavutamise ja/või säilitamise**, mis on võimalik peamiselt lisisissetuleku teenimise kaudu. Täistööajaga töötavad õppurid ei näe põhjust suuremate hüvedega elustandardi saavutamise ootamiseks kuniks kõrgharidus omandatud:

Oodata? Elu on lühike. (TTÜ meesüliõpilane)

Ka mitmed tööandjad leidsid, et töötamist ajendab üliõpilaste poolne soov iseseisvuda:

Tegelikult tahetakse rutem iseseisvuda ja kodunt ära ja nii-öelda oma elu peale. (Tööandja, pangandus)

Õppejõud rõhutasid samuti, et nende arvates suunduvad üliõpilased tööle eelkõige majanduslike põhjuste tõttu. Õppejõudude arvates peegeldub majandusliku surve olemasolu eelkõige selles, et tehakse ka mitmeerilast ja ilmselt mitte nii meelepärast tööd.

Nõudepesija, koristaja...Et...nendest üliõpilastest on natuke kahju. Ma mõistan, et nendel on vajadus tööl käia, aga see pigem takistab õppimist ja ta ei anna midagi siinkohal juurde. (TÜ õppejõud)

Siinkohal võib esile tuua erinevuse tööandjate, õppejõudude ja üliõpilaste endi seisukohtades. Kui õppejõud ja tööandjad leidsid, et üliõpilastel on vaja töötada selleks, et materiaalselt toime tulla, siis üliõpilaste vastustest selgus, et majanduslik kitsikus pole siiski valdav töötamise motivaator. Pigem nähakse töötamises võimalust lubada endale teatud elustandardit või- stiili. Sarnased tulemused on Eesti üliõpilaste töötamise ajendite analüüsimisel esile kerkinud ka varem (PRAXIS, 2010), et paljud üliõpilased käivad tööle mitte primaarselt toimetuleku põhjusel, vaid eelkõige töökogemuse saamise, lisaraha teenimise või mõne muu eesmärgiga. Sama uuring näitas, et kuigi hea majandusliku olukorraga perest pärit üliõpilased saavad vanematelt rohkem materiaalselt toetust, ei vähenda see lisasissetulek ometi õpingute ajal tööleasumise tõenäosust ning töötamisest saadava sissetuleku osakaalu. Ülejäänud üliõpilastega võrreldes on kõrge sotsiaalmajandusliku olukorraga perest pärit üliõpilaste jaoks esikohal erialase ja üldise töökogemuse saamine või lisaraha teenimine. Käesolev uuring tõi esile mitmeid põhjuseid, miks üliõpilased otsustavad õpingute kõrvalt täistööajaga tööle minna. Kui enamasti arvatakse, et tööle suundumise ajendeid tuleb otsida majanduslikes põhjustes, siis antud peatükis selgus, et kuigi majanduslikud põhjused on tõepoolest olulised, pole need üliõpilaste endi hinnangul siiski mitte peamised. Uuringust saab järeldada, et tööle suundumise ajendeid tuleb otsida eeskätt töökogemuse omandamise soovist, pakutava õppe kvaliteedist, õppekorraldusest ning üliõpilaste arenguvajadusest. Samuti tuleb silmas pidada, et üldistuste tegemisel tasub olla ettevaatlik – iga konkreetse üliõpilase puhul võivad erinevad tegurid mängida otsuse langetamisel erinevat rolli.

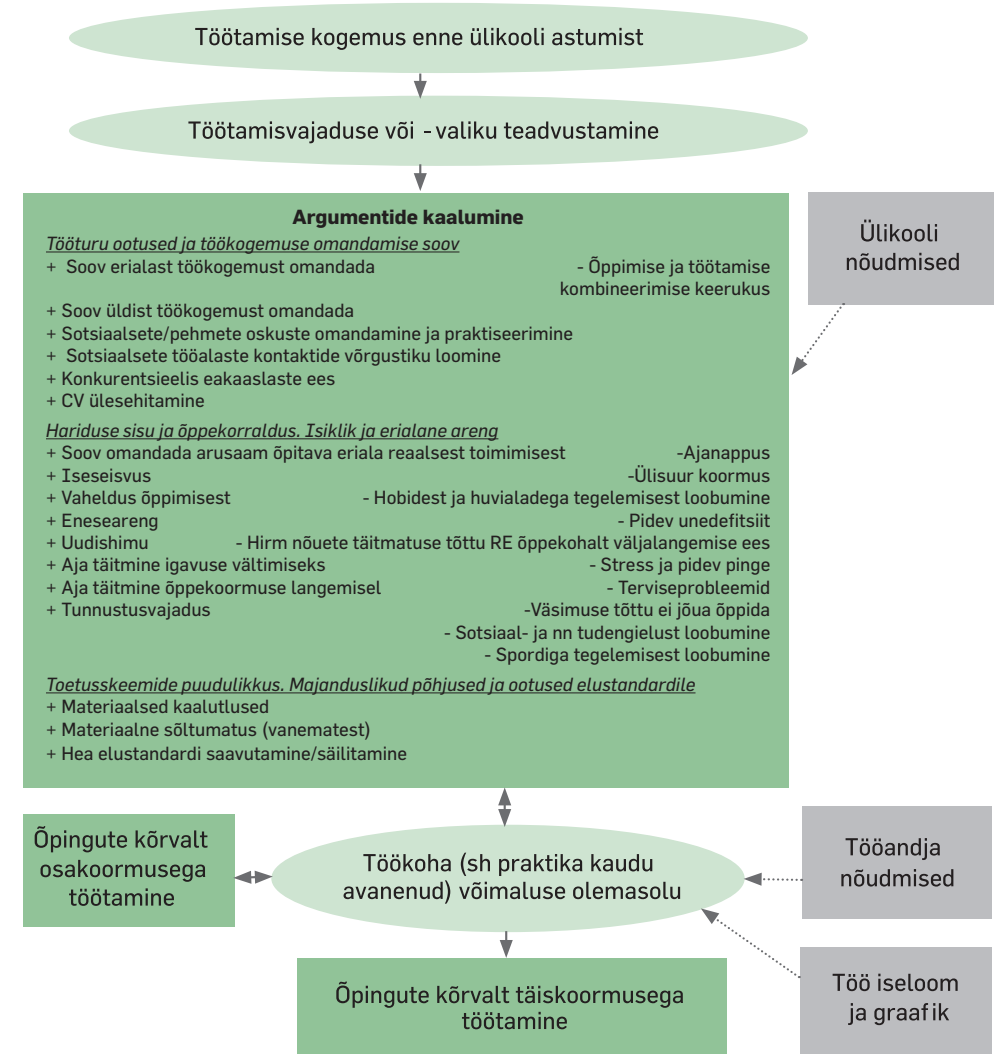
3.2. Üliõpilaste õpingute ja töötamise ühildamine: otsuse kujunemine ja tegelik olukord

Üliõpilastel paluti kirjeldada oma õpingute kõrvalt töötamise kogemust. Seejuures küsiti, kuidas otsus kujunes ning paluti anda ülevaade, missugune üliõpilase reaalne käitumismuster täiskoormusega õppekohal õppides ja täistööajaga töötades välja näeb.

3.2.1. Täistööajaga töötamise otsuse kujunemise protsess

Üliõpilased ei kirjeldanud õpingute kõrvalt tööle asumise otsuse kujunemise selge samm-sammulise protsessina. Siiski võib vastuste põhjal välja tuua peamised etapid tööle mineku otsuse kujunemisel (vt joonis 3). Antud mudel toob esile erinevad otsuse tegemise protsessi komponendid ning töötamise ajendid, mida põhjalikumalt käsitleti peatükis 3.1.

Kõik üliõpilased ei läbi kõiki etappe töötamise otsuse kujundamisel, samuti ei toimu otsuseni jõudmine alati tingimata samasuguste sammude järjestuses ning kõiki joonisel toodud argumente kaaludes. Joonisel 3 toodud mudel võimaldab lisaks mitmesugustele peatükis 3.1 käsitletud põhjustele mõista erinevaid tegureid ja mõjusid, mida üliõpilased õpingute kõrvalt täiskoormusega töötamise otsuse puhul arvesse võtavad.

Joonis 3. Täiskoormusega õppekohal õppivate üliõpilaste täiskoormusega töötamise otsuse kujunemise protsess.

Sageli on üliõpilastel **töökogemus juba enne ülikooli astumist** näiteks väiksemate projektide, suvise töökoha või gümnaasiumijärgsel aastal töötamise kaudu. Ühe töötava üliõpilase (TÜ üliõpilane) sõnu kasutades: *mingisuguseid mitte-erialaseid asju olen alates põhikoolist teinud*. Noorte töötamise trend Euroopas kinnitab (EUROSTUDENT; 2008), et töötamisest on kujunenud noorte elu loomulik osa ning töötamise osakaal, liikudes üha nooremisse vanusegruppi, näitab kasvutendentsi mitte ainult ülikooliõpingute kõrvalt, vaid juba gümnaasiumiõpingutega paralleelselt (Richardson, Evans & Gbadamosi, 2009). Ka antud uuringust ilmnes, et üliõpilastele, kes omasid töökogemust juba enne ülikooli, oli loomulik töötamist kõrghariduse omandamise kõrvalt jätkata. Siin on ilmselt osalt tege- mist varases eas kujunenud tööharjumusega.

Üliõpilased **teadvustasid töötamise otsust enamasti kas möödapääsmatu vajaduse või eelistustest tingitud vajadusena**, mõnel juhul ka kombinatsioonina. Möödapääsmatu vajadus tulenes põhiliselt majandusliku toimetuleku võimatusest, kuigi nagu eelmises peatükis diskuteeritud, ei olnud see valdav ajend. Siiski oli mõnele antud uuringus osalenud üliõpilasele materiaalne toimetulek ainuvõimalik õpingute kõrvalt täistööajaga tööd tehes. Materiaalne vajadus töötamise põhjusena kas toimetuleku või lisaraha ajendil on rahvusvahelistes uuringutes laialdaselt kajastamist leidnud aspekt ning sage üliõpilaste töötamise peapõhjus (Brennan et al., 2005; Penman & McNeill, 2008). Samas on Eesti üliõpilaste töötamise põhjuste statistiline analüüs näidanud, et niisugune üldistus ei pea Eestis tingimata paika. Madala sotsiaalmajandusliku tausta ja töötamise vahel ei ole seni leitud tõenäosuslikku seost (Beerkens, Mägi & Lill, 2011; PRAXIS, 2010).

Antud uuringu analüüsist ilmnes, et eelistustest tingitud vajadus töötada hõlmas endas peamiselt erinevate ambitsioonide täitmist, mida ainuüksi õpingud üliõpilaste hinnangu kohaselt täita ei võimaldanud. Sellisel juhul oli üliõpilasel materiaalsest toimetulekust sõltumatu valik, kas üliõpilane soovib õpingute kõrvalt tööl käia või mitte. Aja ülejääk bakalaureuseõppe teises pooles oli mitmel juhul välja toodud täistööajaga tööle asumise põhjus, mida käsitleti põhjalikumalt peatükis 3.1.

Oli ka neid üliõpilasi, kes põhjendasid oma valikut kõrge ja motiveeriva palgaga teatud valdkonnas, mis väga kiirelt paneb otsustama töötamise kasuks.

Firmad ise rikuvad ära selle, et nad tegelikult teevad seda manhuntungut nii-öelda koolist, et need inimesed kätte saada. (TTÜ üliõpilane)

Järgmise sammuna töötamise otsuse kujundamisel **kaalusid** üliõpilased **erinevaid argumente töötamise poolt ja vastu**. Töötamise otsuse kujunemise argumentid on suures osas seotud töötamise ajenditega, mida on põhjalikumalt analüüsitud peatükis 3.1, kuid ülevaate saamiseks on nad kolme põhikategooriana välja toodud.

Samaaegse töötamise ja õppimise poolt- ja vastuargumente kogunes intervjuude peale kokku palju. Enamasti leidsid üliõpilased oma valiku juures nii positiivseid kui negatiivseid tegureid, kuid ei saa öelda, et kõik üliõpilased otsuse kaalumisel kõiki argumente ja kaalutlusi arvesse võtaksid. Otsuse kujundamisel toodi reeglina välja paar töötamise poolt ning mõned töötamise vastu rääkivad argumentid.

Üldjoontes võib öelda, et töötamise kasuks kõnelevate **argumentidena** toodi peamiselt esile töökogemuse olulisust, iseseisvust ja sõltumatust vanematest, parema elustandardi saavutamist, aga ka enesearengut ning kontaktide võrgustiku loomist. Kuigi töötamise otsus sündis mitmesuguste argumentide kaalumisel, ei ole kõik põhjused materiaalsed ja praktilised. Tähtsaks osutusid ka emotsionaalsed tegurid, näiteks vaheldus õppimisest, uudishimu ja aja mitmekülgne sisustamine. Tihti olid pooltargumentid tulevikku vaatavad ning seotud üliõpilaste jaoks paremate võimalustega tööturu konkurentsist ning kindlustatud tuleviku planeerimisega.

Ka **vastuargumentide** suhtes olid üliõpilased realistlikud ning enamasti arvestasid vajadusega loobuda alternatiivsetest aja sisustamise võimalustest. Peamiste negatiivsete teguritena tajusid üliõpilased töötamise otsusega kaasnevat ajanappust, suurt koormust

ja stressi. Ka hobid, huvitegevus ning sotsiaalne elu tuli üliõpilaste hinnangul sageli taha-plaanile jätta ning valmis olla unedefitsiidiks ja pidevaks pingeks.

Individuaalselt analüüsides töid mõned üliõpilased välja ühe või paar konkreetset tegurit oma valiku põhjusena, kuid paljud esitasid mitmeid õppimise kõrvalt töötamise positiivseid ja negatiivseid külgi. Oli ka selliseid üliõpilasi, kes erinevaid argumente ei kaalunudki ning tegu oli justkui ainuvõimaliku otsusega.

Lisaks eelnevalt käsitletud põhjustele mängisid töö valiku protsessis isiklikele eelistustele lisaks olulist rolli ülikooli ja tööandja nõudmised, samuti võimaliku töö iseloom ja graafik. Ülikooli nõudmised olid töö valiku protsessis oluliseks faktoriks eelkõige auditoorsel õppetööl kohalkäimise ja osalemise osas (vt lähemalt peatükk 3.1). Üldiselt leidsid üliõpilased töötamise kasuks otsustades, et nende kohalolu loengutes ei ole tingimata vajalik.

Üliõpilased kogesid ülikooli nõudmiste osas töötamise otsuse kujundamisel mitmesuguseid hirme. Näiteks seda, et nad ei jõua ettenähtud mahus riigieelarvelisel õppekohal ainepunkte täita, mistõttu võib neid ähvardada riigieelarvelisel õppekohalt väljakukkumine või osakoormusega õppekohale langemine.

Ma ei oleks väga tahtnud langeda osakoormusele. Ma arvestasin sellega, et ma pean jätkama sellise stiiliga, et siis päevases õppes, statsionaarses õppes. Ja ma leidsin, et need sobivad mu tööle ja see on võimalik. (TTÜ naisüliõpilane)

Tööandja nõudmisi silmas pidades kaalusid üliõpilased esmajärjekorras **töökoormust, töögraafiku paindlikkust ja töö iseloomu** ning selle sobivust tunniplaaniga, kuid arvestasid ka füüsilist distantsi ja ajakulu kodu-kool-töökoht kolmnurgal liikumisel.

Koolis on tunniplaan, eks. Tööl on graafik. Siis tänu nõ arusaavatele tööülemustele, ma saan mängida töögraafikuga. (TTÜ meesüliõpilane)

Traditsioonilise graafikuga töö puhul oli vaja arvestada töötamise ajaraami suhteliselt paindumatut vormi, samas kui paindlik töögraafik võimaldas üliõpilasel oma tegevust ka lühemas perspektiivis vajaduse korral ümber organiseerida.

Mitmed üliõpilased olid seisukohal, et isegi kui nad eelistaksid töötada osakoormusega, siis tööandjad seda ei soosi, eriti erialastel töökohtadel, mis üliõpilaste jaoks töökoha valikul töötamise otsuse kujunemisel selgeks prioriteediks on (vt lähemalt peatükk 3.1). Väga selgeid kokkuleppeid üliõpilase ja tööandja vahel läbirääkimiste käigus enamasti paika ei pandud, mis võis teatud juhtudel hilisemaid probleeme põhjustada. Kokkuvõttes soovisid üliõpilased õpingute kõrvalt tööle mineku otsust tehes õpinguid siiski prioriteediks jätta.

Võtsin endale sellise seisukoha, et kui ma lähen tööle, siis kool on ikkagi kõige tähtsam, kool on prioriteet. (TTÜ naisüliõpilane)

Ma juba alguses tööandjale rääkisin ka, et ma kavatsen ikkagi esikohal läbida oma õpingud. (TTÜ meesüliõpilane)

Kui on siukesed kindlad asjad, kus sa pead olema kohal, siis sa pead oma aega sättima selle järgi ja siis ma olen seda teinud. (TTÜ naisüliõpilane)

Kui üliõpilane oli erinevate tegurite kaalumise tulemusena õpingute kõrvalt täiskoormusega töötamise otsuse teinud, oli vaja **leida sobiv töökoht**. Töökoha olid intervjueritud üliõpilased leidnud erineval viisil:

- ▶ tööotsingute protsessis leitud töökuulutuse kaudu;
- ▶ töötaja lahkumisel organisatsioonist või puhkuseperioodiks üliõpilasele asendusperioodiks tehtud ettepanek, millele järgnes püsiv tööpakkumine;
- ▶ tööandjate ja üliõpilaste kontaktprojekti (näiteks Võti Tulevikku) raames toimunud üritustelt saadud info abil;
- ▶ edukalt sooritatud praktika lõppemisel üliõpilastele tehtud tööpakkumise kaudu.

Paljudele täistööajaga töötavatele üliõpilastele oli töökohta seotus erialaga väga oluline, sest

Kui töötada, siis oma erialal. (TTÜ naisüliõpilane)

Ma oleks võinud ju suvalisse kohta tööle minna, aga ikkagi erialase kogemuse pärast ma läksin sinna. (TÜ naisüliõpilane)

Töö valiku protsessi mõjutas kaudselts ka **sihtpunktide** kodu-ülikool-töökoht füüsiline **kaugus**. Üliõpilastel paluti täpsustada nende elu- ja töökohta, samuti ülikooli asukohta ning nende vahelist distantsi. Oli neid, kes leidsid, et füüsiline vahemaa ei ole mingisugune oluline takistus olnud, kuid oli ka neid, kelle jaoks see oli probleemiks, kui ülikool või töökoht asus elukohast erinevas linnas.

Üks aasta on maksimum, mis ma vastu pean, siis peaks mingi pausi tegema enne, kui ma uuesti viitsiks niimoodi sõita. Juba see sõitmine on iseenesest hästi tüütu ja väsitav. (TÜ naisüliõpilane)

Oli ka selliseid hetki, kus ma juba pidin Tallinn-Tartu maanteel sõitma niimoodi, et ma sain magades bussis aru, millal buss Mäos on, sest ma olin nii sisse harjunud, seal olid teatud jõnksud. Et jah, lihtne ei olnud see kindlasti. (TÜ meesüliõpilane)

Üliõpilased, kes elasid, õppisid ja töötasid samas linnas, vahemaaga seotult mingeid murekohti esile ei tõstnud.

Seega kujuneb kõrgkooliõpingute kõrvalt täiskoormusega tööle asumise otsus mitmesuguste tegurite koosmõjus nii positiivsete kui negatiivsete argumentide kaalumiseks. Sageli on üliõpilasel töötamise kogemus juba varasemast perioodist, mis võimaldab tal omada selgemat ettekujutust töötamisega seotud elukorralduse osas. Lisaks eelmises peatükis põhjalikumalt kirjeldatud ajenditele on töökohta valikul üliõpilaste jaoks määrava tähtsusega töögraafiku paindlikkus ning töö iseloom, mõneti ka ülikooli ning töökohta vaheline distants.

Järgnevalt käsitletakse seda, missuguseks tegelikkuses samaaegne täiskoormusega töötamine ja õppimine kujunes.

3.2.2. Üliõpilaste käitumismuster töötamise ja õppimise ühildamisel

Kuigi täiskoormusega õppivad ning täistööajaga töötavad üliõpilased omasid mõningast töökogemust juba enne ülikooli astumist, **alustasid nad täistööajaga töötamist sageli** 2. või 3. kursusel. Intervjueritute seas oli ka neid, kes päris esimesest kursusest alates töötasid õpingute kõrvalt täisajaga. Tüüpiliselt eelnes täisajaga töötamisele samal töökohtal osajaga (enamasti 0,5, kuid mõnel juhul ka 0,75 koormusega) töötamine.

Esimesel kursusel oli ülikooli kõrvalt täistööajaga töötavaid üliõpilasi vähem, kuna ülikooli nõudmised ei olnud üliõpilasele nende sõnutsi täpselt teada. Aja jooksul said üliõpilased paremini aru, missugust ajakulu ning pingutust õpingud neilt nõudsid ning millised on õppejõudude ootused ja nõudmised.

Esimene aasta käisin [auditoorsel õppetööl] peaaegu 100 protsenti, teisel aastal juba langes 50 protsendi peale. Esimesel aastal oli ülikool täiesti uus, sa ei teadnud täpselt, mis seal loengus toimub ja kas peab käima ja kas saab hakkama ilma selleta, et sa ei tule, pidid käima. Aga teisel aastal juba teadsid kõike, teadsid neid aineid, millega saab hakkama nii, et sa ei käi nendes loengutes. Jätakub ainult, kui sa käid praktikates näiteks. (TTÜ meesüliõpilane)

Kuna meil on õppejõud üldiselt vastutulelikud ka, saab loengust puududa, siis ma leidsin, et saab hakkama. (TÜ naisüliõpilane)

Vot on teatud ainetega, jah, kus on ikkagi näiteks grupiga sellised ülesanded, et seal üksinda ei saa hiljem teha ja pead teise grupi leidma endale, keeruliseks läheb. (TTÜ meesüliõpilane)

Seega ei ole õpingute kõrvalt töötavate üliõpilaste käitumismustri mõjutajaks ainult töötamisega seotud tegurid, vaid suures osas ka õppetööga seotud mõjurid.

Töötavate üliõpilaste osalemine õppetöös

Uuringust selgus, et kõik intervjueritud üliõpilased olid puudunud õppetöölt töötamise tõttu, kusjuures enamik üliõpilasi puudus rohkem kui poole auditoorse õppetöö mahust. Ajakonflikt korral langes üliõpilaste valik pigem töötamise kasuks eelkõige tagajärgi kaaludes, kuna üliõpilased tunnetasid, et ülikooli poolt tehakse neile rohkem järeleandmisi kui tööandja poolt.

Noh töö juures nagu ei ole nii väga teist valikut. (TÜ naisüliõpilane)

Üldiselt on nii, et kui töögraafik on, siis ma vaatan selle järgi, et millal on hea aeg, millal ei ole. Vastavalt sellele kooli graafikule siis, mis ei ole hea, need vahetan ära ja ennem on ikka töögraafik ja siis sätin seda kooli jaoks. (TÜ meesüliõpilane)

Töötavate üliõpilaste vastustest ilmnes, et suur **distants** töökohta ja ülikooli vahel võib mõjutada auditoorses õppetöös osalemist. Pikkade sõitude peale lisaaja planeerimise tõttu eelistasid mitmed üliõpilased minimaalset võimalikku sõidukordade arvu, mis tähendab ka minimaalset kohalkäimist ülikoolis. Samas näitas mitme üliõpilasekäitumismuster, et

töökoha ja kooli vahelisest lühikesest vahemaast hoolimata jõudsid nad loenguid kuulama ainult vahetevahel.

Üldiselt tajusid üliõpilased, et suhtumine kaasüliõpilaste poolt neisse kui töötavatesse kursusekaaslastesse on pigem toetav ja positiivne, kuigi paaril juhul märkisid üliõpilased ka tõrjuvat suhtumist just mittetöötavate üliõpilaste poolt (põhjalikumalt on erinevate osapoolte suhtumist käsitletud peatükis 3.3). Sarnaselt antud uuringu tulemustele leidis Roosalu (2010), et ka õppivad töötajad peavad loomulikuks, et just ülikool arvestab töötamisega, mitte vastupidi.

Auditoorsest õppetööst puudumise ainsaks põhjuseks ei olnud üliõpilaste töötamine – puudumist soosis ka **rahulolematuse loengute vormiga**. Õpingute kõrvalt töötavatele üliõpilastele oli piiratud ajaressurss valikute tegemisel määrava tähtsusega, mistõttu oma aega pühendatakse eelkõige nendele tegevustele, milles üliõpilased kasu nägid (vt kõrghariduse kvaliteediga rahulolu põhjalikumalt käsitlust peatükist 3.1.2).

Üliõpilaste õppetöös osalemine oli keskendunud individuaalsele tegevusele, mis tähendab, et pigem hoolitseti oma ülesannete esitamise ja tähtaegadest kinnipidamise eest kui planeeriti aega ühisele/kollektiivsele koos arutamisele-õppimisele ülikooli auditooriumis, peamiselt loengutes. Viimase suhtes, võib arvata, ei ole sagedase õppetööst puudumise ning õppekvaliteediga rahulolematuse tõttu kujunenud harjumust ning sellest tulenevalt ei oska üliõpilased seda ehk ka väärtustada. Sageli ei soosi aktiivõppemeetodite kasutamist ka ülikooli õppekorraldus.

Seega on üliõpilaste reaalne osalemine auditoorses õppetöös sageli seotud ülikooli ja töoandjate nõudmistega, samuti õppekorralduse ja -meetoditega. Ülikooli osas mängivad rolli õppejõu poolsed nõudmised auditoorses õppetöös kohalkäimise suhtes ning üliõpilaste poolt tunnetatud madal õppe kvaliteet soosib pigem õppetöös osalemisele alternatiivset ajakasutust, sageli otsust töötamise kasuks.

Õppetöö tähtsuse vähenemine võrreldes töötamisega

Uuringust selgus, et ülikooli kõrvalt täistööajaga töötama asumise otsuse juures oli enamiku üliõpilaste jaoks õppetöö ja kõrghariduse omandamine olulisemal kohal kui töötamine. Tegelik olukord näitas aga, et sellest põhimõttest kinnipidamine osutus sageli töötavate üliõpilaste jaoks keeruliseks – õppetöö kui valikute tegemisel seatud prioriteet jäi reaalsuses teisejärguliseks ning töötamine muutus olulisemaks ja hakkas õppetööd mõjutama.

Töö on nii palju mõjutanud, et mul on loengust puudumisi olnud väga palju. Rohkem kui ma plaanisin, kui tööle läksin. /.../ Mõnes mõttes tööülesanded lähevad raskemaks, aga paratamatult läks ikkagi nii, et töö muutus tähtsamaks ja hakkas nagu kooli mõjutama. (TÜ naisüliõpilane)

Tegelikult ma olen kogu aeg mõelnud, et õppimine on tähtsam, aga kolmandal kursusel vahepeal juhtus küll nii, et tööd oli rohkem ja väga palju kooliasju jäi tegemata sellepärast. Lõputöö juba täiesti nibin-nabin sai valmis. (TÜ naisüliõpilane)

Ja juhtus niimoodi, et töö sai natukene tähtsamaks kui kool ja lõputöö jäi tegemata. (EMÜ meesüliõpilane)

Sel hetkel oli õppekoormus lihtne, mul olid enamus aineid täidetud ja siis ma mõtlesin, et teen töö kõrvalt lõputööd ka koolis, aga see jäigi nii, lõputöö jäi tegemata. (EMÜ meesüliõpilane)

Miks jäi üliõpilaste esialgsetest kavatsustest sõltumata reaalsuses domineerima töötamine, sageli just õpingute arvelt? Põhjuseks oli peamiselt see, et üliõpilased tunnetasid, et ülikoolist puudumisel on vähem kahjustav ja pikemas perspektiivis vähemoluline mõju, võrreldes töölt puudumise ja tööülesannete edasilükkamisega.

Olen üritanud töö ära teha ja siis kooliasjadega tegeleda, sellepärast, et töö juures ei ole nii väga teist valikut. (TÜ naisüliõpilane)

Koolis ma saan võib-olla halvema hinde, loodetavasti läbi ei kuku, aga ma arvan, et kui lihtsalt tööülesanded jätan tegemata, siis see on tegemata. (TTÜ naisüliõpilane)

Töö tuleb ära teha ja siis ma lihtsalt olen sunnitud füüsiliselt koolist puuduma. (EMÜ meesüliõpilane)

Töötamise ja õppetöö ühildamise eesmärgil lähevad mõned töötavad üliõpilased isegi nii kaugemale, et koostavad oma õppeprogrammi eelkõige kohalkäimise nõuete järgi. Paar intervjuueeritud üliõpilast märkisid, et nad valivad oma tunniplaani eelkõige niisuguseid õppeaineid, kus ei pea realselt eriti kohal käima.

Kuna selliseid asju ma ei võtnudki teadlikult koolis, mis oleksid nui neljaks nõudnud mingil kindlal ajal mingit kindlat asja, kohalolekut. (TÜ naisüliõpilane)

Kõrghariduse omandamise ja selle kõrvalt täiskoormusega töötamise ühildamisel tuleb mängu ka **juridiline aspekt**, mida küll ainult üks üliõpilane tabavalt märkis.

Ja siis sul on see pidev optimeerimine, et mis on prioriteetsem, kas koolis käia või seal tööl teha. Samas on see, et ühes kohas sa oled põhimõtteliselt nagu lepingulises kohustuses, mis paneb prioriteetid paika. (TTÜ meesüliõpilane)

Lepinguline kohustus suunab prioriteetide kujunemist, sest tööandjaga on üliõpilane lepingulises suhtes, kuid ülikoolis bakalaureuseõppes üliõpilastel formaalne leping puudub. Samas kehtib ka ülikooli ja üliõpilase vahel kokkulepe (kuigi mitte vormistatud leping), et kui üliõpilane on otsustanud riigieelarvelisel õppekohal täiskoormusega õppima asuda ja riik tema õpingud kinni maksab, siis see on mõlema osapoolte vastutus ja kohustus kokkuleppest kinni pidada. Üliõpilased seda sageli ei tajunud. Tööandja jaoks omab formaalne leping kindlust tagavat tähendust. Tööandja seisukohast võiks seda vaadata järgmiselt:

Sel hetkel tegelikult on tööl midagi vaja teha, mis on kriitiline. Siis tegelikult on tal ka lepinguline suhe tööandjaga, mis nõuab talt seda. Sellisel juhul ikkagi tuleb see prioriteet, või ma vähemalt eeldan, et see prioriteet on ikkagi tööl käia. (tööandja, teeninduse valdkond)

Probleemid nõudmiste ja vajaduste osas töötava üliõpilase ning tööandja vahel võivad kujuneda üsna tõsiseks. Meie üliõpilaste valimis oli üks ekstreemne näide, mille puhul oli lõpplahenduseks tööalase lepingu katkestamine tööandja poolt. Üliõpilase sõnul oli peamiseks probleemide tekkimise põhjuseks ajaressurss, sest nii töökoha-elukoha-ülikooli pika füüsilise distantsi kui ka napi ajaressursi tõttu osutus tema jaoks tööülesannete täitmine keeruliseks tööandja poolt nõutud tööajal.

Tööandja seisukoht töösuhte katkestamise põhjuste kohta oli järgmine:

Lahkumise põhjus oli madal tööjõudlus, ülesandeid ei täidetud tähtajaks, lõpetasime töösuhte, et tudeng saaks kolmanda kursuse lõpetada. (tööandja, kommunikatsiooni valdkond)

Lahendusena pakkus üliõpilane välja töökoormuse vähendamise täiskoormuselt poolele koormusele, kuid tööandja eelistas uut töötajat, kes täiskoormusega töötades üliõpilase asemele tuleks. Antud lahendus on näide Eesti tööturul levinud tavast, mida eelmises peatükis põhjalikumalt käsitleti.

Üliõpilaste ajajaotus töötamise ja õppimise vahel

Järgnevalt analüüsitakse üliõpilaste reaalselt ajajaotust töötamise ja õppimise ühildamisel nädala lõikes. Selleks paluti töötavatel üliõpilastel anda ülevaade oma tüüpilisest nädalast, kus toimub õppetöö ja tuleb ka normkoormusega tööl käia.

Töötava üliõpilase ajajaotus jaguneb olulises osas vastavalt töögraafiku iseloomule ehk kas on tegemist fikseeritud traditsioonilise graafikuga tööga (reeglina kl 9st 18ni), vahetustega tööga (kuni 12-tunnised vahetused) või paindliku ajagraafikuga tööga, kus rõhk ei ole mitte niivõrd töötundide arvul, vaid töötulemusel. Järgnevalt on lähemalt kirjeldatud töögraafiku põhjal eristuvaid täiskoormusega töötavate üliõpilaste tüüpe:

Tüüp 1. Traditsioonilise graafikuga töötavad üliõpilased (näiteks klienditeenindaja, peaspetsialist, osakonnajuhataja, teller, müüja, kliendikonsultant).

Traditsioonilise graafikuga on need töötavad üliõpilased, kes töötavad nädalas keskmiselt 40 tundi ning enamasti esmaspäevast reedeni 8/9st-17/18ni. Auditoores õppetöös osalemiseks pingelise ajagraafiku kõrvalt olid üliõpilased kasutanud järgnevaid käitumusmustrid:

- ▶ üliõpilased olid saavutanud kokkuleppe puududa töölt ühel päeval nädalas teatud kellaajal, et osaleda auditoores õppetöös;
- ▶ üliõpilased osalesid auditoores õppetööl varahommikul enne tööd või õhtuti peale tööd;
- ▶ auditoorne õppetöö leidis aset nädalavahetusel või püüdis üliõpilane õppejõuga võimalusel kokkuleppele jõuda, et ta võiks loengutes ja seminarides osaleda nädalavahetusel koos avatud ülikooli üliõpilastega.

Õppimise ja töötamise suhe antud gruppi kuuluvate üliõpilaste käitumusmustrites kaldus olema pigem 30:70, kuigi paar üliõpilast hindasid selle suhte 40:60 ja paar ka 20:80 peale töötamise kasuks. Üks üliõpilane kirjeldas oma käitumusmustrit nii, et kuigi ta püüdis ühes kindlas ajalises töögraafikuga kattuvast loengust käia, ei olnud see töötamise tõttu alati

võimalik. Viimasel juhul pidi üliõpilane sooritama mahuka kirjaliku ülesande iga loengust puudumise korral. Peaaegu kõik traditsioonilise graafikuga töötavad üliõpilased tegelesid individuaalse õppetööga intensiivselt nädalavahetusel. Õppetööga tegelemist planeerisid üliõpilased ka õhtuti peale tööd, kuid viimasel juhul tunnistasid üliõpilased mõnikord ka selle plaani luhtumist:

Ma algselt plaanisin küll õppida [õhtuti], aga töö käigus kujunes välja, et ma ikkagi ei jõudnud, et olin suhteliselt väsinud. (TÜ naisüliõpilane)

Tavaliselt, kui ma töölt tulen, olen ma väsinud ja ma tahan midagi muud teha. (TÜ naisüliõpilane)

Mitmed traditsioonilise graafikuga töötavad üliõpilased väitsid, et jooksvate õppeülesannete tegemine jääb sageli just tähtajale eelnevale õhtule.

Tüüp 2. Vahetustega töötavad üliõpilased (näiteks süsteemadministraator, valvur, dispetšer).

Vahetustega tööl käivad üliõpilased jagasid oma aega töötamise ja õppetööle pühendumise vahel nende endi hinnangul kesktlõbi suhtega 60:40 töötamise kasuks. Sellesse gruppi kuuluvatele üliõpilastele oli omane paar päeva nädalas õppetöö jaoks kavandada ning koostada tunniplaan selliselt, et nende päevadel toimuks mitu loengut.

Vahetustega töötavate üliõpilaste jaoks tundus nädalane aeg olevat jagatud nn. koolipäevadeks ning tööpäevadeks. Selle põhjuseks võivad olla pikad vahetused, kuna niisuguse ajakorralduse puhul leidsid mitu üliõpilast, et nad saavad siis terve päeva kas tööle või õppimisega seotud tegevustele pühendada. Mõned üliõpilased pidasid juba töökoha valikul töögraafiku aspekti oluliseks ning eelistasid vahetustega tööd, et neil oleks võimalik rohkem auditoores õppetöös osaleda. Vahetustega tööl tuleb olla töökohal hommikust hommikuni või õhtust õhtuni.

Ma hakkasin just sellepärast seal tööle, et seal oli vahetustega töö. Sai töötada öösel ja nädalavahetusel, siis sai rohkem koolis käia. (TTÜ meesüliõpilane)

Enamasti planeerivad vahetustega töötavad üliõpilased oma aega kahe paralleelse ajagraafiku järgi. Tunniplaan seatakse semestri alguses paika ning selle järgi planeerisid üliõpilased oma vahetused tööl. Pikemas perspektiivis raskemini planeeritavate õppetöö puhul (näiteks eksamid) ütlesid üliõpilased, et tegid muudatusi pigem töögraafikus, kuigi oli ka üliõpilasi, kes ajakonflikti tekkimisel otsustasid pigem ülikoolist puudumise kasuks.

Mitu vahetustega töötavat üliõpilast töid intervjuu käigus välja, et tuleb ette, kus peale pikka öist vahetust lähevad nad hommikul otse töölt loengusse.

Üldiselt mõni päev olen tööl, mõni päev koolis. Tihti tuleb ette, et olen öösel tööl, peale öist tööd lähen otse töölt kooli või siis vastupidi – päeval olen koolis, paar tundi viskan võib olla pikali ja lähen ööseks tööle. Selliseid asju tuleb päris tihti ette. (TTÜ meesüliõpilane)

Ütlen kohe, et ma saan minna pühapäeval tööle ja esmaspäeva hommikul, kui ma lähen töölt minema, siis lähen tavaliselt kooli /.../ Sa saad normaalselt lõunani mingi kaks loengut ära istuda, siis minna kohe magama. Et see on füüsiliselt võimalik. (TTÜ meesüliõpilane)

Mõned pikemate vahetustega (näiteks 12h) töötavad üliõpilased pidasid loomulikuks õppetööga vajadusel töö juures tegeleda, kui tööülesandeid parasjagu ei ole, kusjuures ka töoandja oli sellest üliõpilaste väitel teadlik.

Tüüp 3. Paindliku ajagraafikuga töötavad üliõpilased (näiteks toimetaja, modell, juhatuse liige, projektijuht, konsultant).

Paindliku ajagraafikuga töötavate üliõpilaste nädalagraafik on võrreldes kahe eelneva tüübiga kõige ettearvamatum ning muutlikum. Üldiselt oli paindliku ajagraafikuga töötavate üliõpilaste käitumismuster sõltuvuses sellest, kui kiire periood parasjagu tööl või ülikoolis oli ning aega jaotati enamasti vastavalt tähtaegadele.

Siia gruppi kuuluvad üliõpilased rõhutasid eriliselt aja kasutamise produktiivsuse olulisust. Kui nad tunnetasid, et õppetööl viibimine jääb nende jaoks tulemuslikkuses tööga võrreldes oluliselt alla, siis eelistasid nad kas õppetööl tööasjadega tegeleda või üldse loengusse minekust loobuda.

Kui sa saad palka mingi reaalse tulemuse eest, mõttetöö eest, siis paratamatult see on suurem koormus, kui statsionaarõppes ülikoolis käia. (TÜ meesüliõpilane)

Võrreldes teiste üliõpilastega tõid paindliku töögraafikuga üliõpilased intervjuudes esile individuaalsele õppetööle pühendatud aega. Individuaalse õppetööga tegelemiseks leidsid üliõpilased aega peamiselt õhtuti ning nädalavahetustel. Paar paindliku ajagraafikuga töötavat üliõpilast nentisid ka, et täiskoormusega töötamise ja õppimise ühildamise jaoks on ainuvõimalik lahend töögraafiku paindlikkus.

Et kui tahad edukalt õppida, siis see töökoht peaks olema paindlik. (TTÜ naisüliõpilane)

Antud gruppi kuuluvate üliõpilaste seas varieerus kohalkäimine auditoorsel õppetööl, eelkõige loengutes, väga suurel määral. Mõni üliõpilane ütles, et käib kõigis loengutes kohal, samas kui teised väitsid, et nad käisid koolis vaid ühel päeval nädalas ja sedagi mitte igal nädalal. Viimasel juhul võib üliõpilaste sõnutsi töötamise ja õppimise suhteks kujuneda 90:10 töötamise kasuks.

Paindliku ajagraafikuga töötavate üliõpilaste puhul sõltub rohkem üliõpilase enda motivatsioonist ja vähem tööandja nõudmistest, võrreldes teiste üliõpilastega, kas ja mil määral ta auditoorses õppetöös osaleb. Põhjuseks on eelkõige tööandja minimaalsed nõudmised tööaja suhtes, mis tulenevalt tööl kohaloleku paindlikust vajadusest, aitavad üliõpilastel oma aja planeerimisega paremini toime tulla.

Mul on selles mõttes paindlik tööaeg, et ma sain eelneva aasta jooksul, kui ma olen ülikoolis õppinud, mingid päevad nädalas. Kui mul on vaja ära käia mingitel olulistel loengutel või siis käia eksameid tegemas. (TÜ meesüliõpilane)

Eelnevas analüüsis oli näha, et töötavad üliõpilased puuduvad auditoorselt õppetöölt, eelkõige loengutest, sageli. Kui nad aga seadsid oma ajagraafiku selliselt, et tulid ülikooli, siis kas nad kasutasid auditooriumis aega õppetööga tegelemiseks? Aja kasutamise täpsustamiseks küsiti üliõpilastelt, mil määral nad tegelesid **ülikoolis tööülesannetega** ja vastupidi – **töö juures kooliasjadega**.

Selgus, et **paljud** töötavatest üliõpilastest **ei kasutanud ülikoolis toimuva õppetöö aega tööülesannetega tegelemiseks**. Üliõpilaste argumendid andsid tunnistust sellest, et nad planeerivad oma aega võimalikult efektiivselt ning hindavad ülikoolis tööasjadega tegelemist ebaproductiivseks. Lisaks ei näinud üliõpilased õppetöö ajal sellist momenti, kus oleks võimalik tööasjadega tegeleda: uue informatsiooni omandamiseks on vaja süveneda. Mõnel juhul oli ka töö iseloom niisugune, mis ei võimaldanud väljaspool tööaega tööülesannetega tegeleda.

Ma sellega ei tegele, sest see ei ole produktiivne üldse esiteks. Teiseks mul ei olnud aega ei tööl ega koolis muude asjadega tegeleda ja see, ma arvan, teeb dissonantsi, et kui on näiteks mingi vaba hetk, et siis ma pigem puhkan ja siis juba õhtul saan sellega tegeleda. Et mitte nii, et hakkan kõigile rääkima, et vaata mina olen nii hõivatud, et teen siin, seal teen ja kokkuvõttes ei ole tehtud mitte midagi, sest tavaliselt nii tulebki, kui püüad samal ajal teha. (TTÜ naisüliõpilane)

Samas ei pühendunud kõik üliõpilased ülikoolis õppetöös osaledes sellele sisuliselt. Mitmed üliõpilased tunnistasid, et nad lõpetavad auditooriumis näiteks pooleli jäänud artiklit, vastavad kiiret reageerimist vajavatele töömeilidele või kavandavad uut projekti.

Niipalju kui ma olen koolis käinud nüüd viimasel ajal, siis on küll, et kui on mingisugune teema käsil parasjagu töö juures, siis mõlgutad mõtteid, kirjutad küsimusi üles ja mis sa intervjuerida kavatsed pärast. (TÜ naisüliõpilane)

Ma mäletan küll, et kui läpakas kaasas oli mõnes loengus, siis kirjutasin hoopis mingit pooleli jäänud artiklit edasi, loengut ei kuulanudki nii väga. (TÜ naisüliõpilane)

Enamasti olid need siiski **lühiajalised ning süvenemist mittenoõudvad tegevused**, näiteks e-kirjadele vastamine, tööga seotud kirjatükkide toimetamine või muude kiirete tööasjade korraldamine.

Kindlasti tuleb ette. Mingid kõned ja mingisugused meilid loengus vastata... kindlasti. (TÜ naisüliõpilane)

Koolis seda raamatupidamise tööd mingil määral olen [teinud]. Mõni juhus on olnud, kus juhataja helistab, et meil on kokkulepe, et mõnikord on mingid asjad, mis on kohe vaja ära teha. Näiteks kui mõni töötaja lahkub, on vaja lõpparve ära maksta, mis on vaja kohe ära teha, mida ei saa järgmiste päevade peale jätta. (EMÜ naisüliõpilane)

Üliõpilased, kes ülikooli auditooriumis tööasjadega tegelesid, töötasid paindliku ajagraafikuga ning loominguulist mõtlemist nõudval ametikohal. Seega on üliõpilaste hulgas nii

neid, kes ülikoolis õppetöösse süvenevad, kui ka üliõpilasi, kes vajadusel juhust kasutades ülikoolis lühiajaliste tööasjadega tegelevad. Siiski üldjuhul, kui töötav üliõpilane ülikooli õppetööle kohale tuli, siis enamasti ta ka selles osales.

Õppimise ja töötamise ajalisel kattumisel on ka teine pool – **tööl kooliasjadega tegelemine**. Paljud töötavad üliõpilased olid **vähesel määral või mõnikord töö juures õppetööga aega sisustanud**. Mõned hindasid seda hulka isegi 15-20 protsendini. Tuleb siiski rõhutada, et tööl kooliasjadega tegelemine oli enamasti pigem **lühiajalise iseloomuga ja keskendumist mitte nõudev tegevus**, näiteks õppejõududega e-kirjade vahetamine, loengukonspetsi üle vaatamine, kirjaliku töö lõpetamine või eksamimaterjali kordamine.

Leidub ka neid üliõpilasi, kes hoiavad selgelt tööd ja õppimist lahus ning proovivad oma asju vastavalt planeerida.

Ma püüdsin end võimalikult kaheks jagada. Siis kui eksamid olid, püüdsin võtta õppepuhkust, kui ma tundsin, et ma ei jõua. (TÜ naisüliõpilane)

Tuleb öelda, et mitte eriti, sellepärast et kooliga saab enamasti pikalt ette teada terve semestri lõikes, et sul on selleks kuupäevaks vaja see teha valmis ja siis sa saad selleks aega planeerida väljaspool tööd. (TÜ meesüliõpilane)

Õppimise ja töötamise ühildamise juures analüüsiti ka seda, mil määral need tegevused teineteist täiendavad. Selleks küsiti töötavatelt üliõpilastelt, mil määral on nende **töö seotud õpitava erialaga** ja kuivõrd nad ülikoolis omandatud oskusi-teadmisi töö juures kasutada saavad. Antud uurimuse käigus intervjueritud üliõpilaste hulgas oli nii neid, kes töötasid erialasel töökohal, kui ka neid, kelle töö oli erialaga seotud vaid kaudselt. Samuti olid valimis mõned üliõpilased, kelle töö üldse erialaga seotud ei olnud.

Erialasel töökohal töötavad üliõpilased väitsid eranditult, et nad valisid antud töökoha just arengupotentsiaali ning erialase kogemuse eesmärgil. Mitu üliõpilast nentisid koguni, et erialaga mitte seotud töökohta ei oleks nad vastu võtnud. Vaatamata eespool käsitletud rahulolematusele õppekvaliteediga, rõhutasid erialasel töökohal töötavad üliõpilased, et neil on olulisel määral võimalik ülikoolis omandatud oskusi-teadmisi töö juures rakendada ja arendada. Mõnel juhul küll mõõndusega, et töö juures kasutatavaid teadmisi ning oskusi ollakse omandanud just teatud õppeainetes.

Huvitav oli see, et ka mõned **vähesel määral või üldse mitte erialaga seotud töökohal** töötavad üliõpilased tõid välja teatud ülikoolis õpitud oskuste rakendamise võimaluse töökohal. Näiteks analüüsioskuse, loovkirjutamine, keele korrektse kasutamise oskus, seadme nüansside mõistmine jms.

Töötamise ja õppimise ühildamisel vajalikud oskused ja isikuomadused

Töötavate üliõpilaste vastustest kerkisid esile mitmed oskused ja isikuomadused, mida üliõpilased töötamise ja õppimise eduka ühildamise puhul vajalikuks pidasid, kuigi neilt otse selle kohta ei küsitud. Järgnevalt on välja toodud töötavate üliõpilaste poolt oluliseks peetud isikuomadused ja oskused.

Üheks peamiseks oskuseks, mis võimaldas õppimist ja töötamist ühildada, on üliõpilaste hinnangul aja planeerimise oskust. Hea aja planeerimise oskus osutus üliõpilaste arvates võimalikuks vaid siis, kui ennast ja oma igapäevast elurutiini hästi tunda. Üliõpilased tõid näitena, et mida täpsemalt osatakse hinnata ajakulu teatud õppeülesande sooritamisele või punktist A punkti B jõudmisele, seda efektiivsemalt on võimalik aega planeerida. Tööülesannete planeerimisele kuluva aja arvestamist üliõpilased esile ei tõstnud. Lisaks planeerimisoskusele oli edukaks ajajaotuseks üliõpilaste jaoks oluline ka plaanist kinni pidamine.

Mul on kogu aeg telefonis kirjas, mida ma edasi teen. Sa pead lihtsalt organiseerima-planeerima aega ja hoidma end selles. Mitte ainult kirja panna, et seda ma teen, aga et sa teed seda ka. Püüad jälgida, et sa oled sel ajal vormis. (TTÜ meesüliõpilane)

Veel tõid üliõpilased välja hea **stressi- ja pingetaluvuse**, mis tähendas nende selgituste põhjal seda, kui suure koormuse inimene ise jõuab endale võtta. Üliõpilased lisasid, et nad olid endale üldjuhul teadvustanud, et täiskohaga õppekohal kõrghariduse omandamine ja täiskoormusega töötamine saab ühe TTÜ üliõpilase sõnu kasutades *karm olema*. Sagedane üliõpilaste poolt väljendatud eneseanalüüs aitas esile kerkivatele probleemidele varakult jälile jõuda.

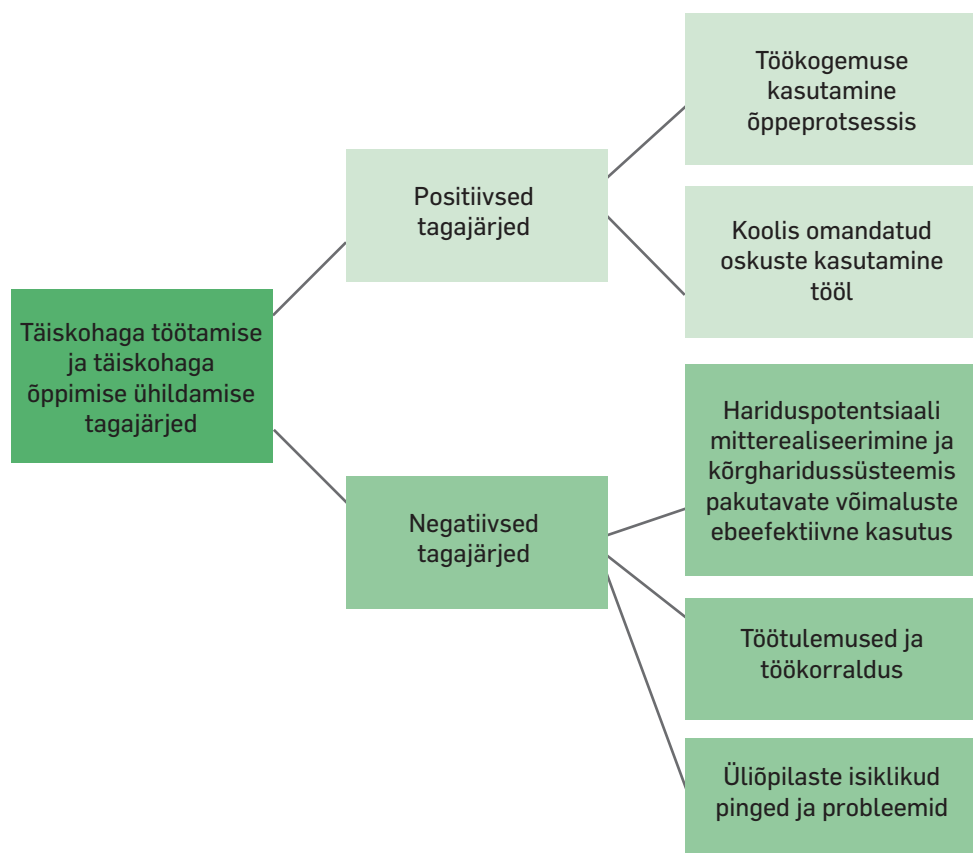
Paljude töötavate üliõpilaste intervjuudest jäi kõlama seisukoht, et igaühele töötamise ja õppimise ühildamine ei sobi, aga samas ei pea selleks ka väga erilisi isikuomadusi või oskusi olema. Pigem oli nende hinnangul tegemist otsuse vastuvõtmisega ning enda jaoks seatud prioriteetide ja põhimõtete juurde jäämisega.

Et see ei ole niimoodi, et ma olen mingi superinimene, ei, kindlasti mitte. See ongi, et kui sa ise võtad selle otsuse vastu ja sa arvad, et nii on õige, siis sa saad ka hakkama sellega. (TÜ naisüliõpilane, omandab kahte bakalaureusekraadi)

Kokkuvõtteks võib öelda, et õpingute kõrvalt töötavatele üliõpilastele on pingelise ajagraafiku tõttu eriti oluline, millele nad aega kulutavad ning seetõttu pühenduvad nad konkureerivate tegevuste korral neile, milles suuremat kasu näevad. Üldiselt võib järeldada, et töötavate üliõpilaste ajakasutus ja käitumismuster on enamasti läbi mõeldud ning prioriteetidid on enda jaoks paika seatud. Siiski eksisteerib üliõpilaste õpingute ja töötamise ühildamise puhul suur kontrast otsuse ning tegeliku olukorra vahel. Õpingute kõrvalt töötama asumise otsuse kujunemisel on üliõpilaste jaoks ideaal ülikooli prioriteetsus ja õpingutele pühendumine. Kui aga töö on vastu võetud, jääb tegelikkuses domineerima tööga seotud elukorraldus, sest töö pool on nn. tugevamas rollis läbi formaalse lepingulise suhte, suurema motivatsiooni ja huvi tekijana ning arengu-ja konkurentsivõimaluste pakkujana. Näib, et ülikooli astudes ja õpinguid alustades on üliõpilased valmis suuremaks pingutamiseks õppetöös, mis madalate nõudmiste tõttu ei realiseeru ega vasta nende ootusele. Probleemiks on üliõpilaste poolt tajutud puudujäägid õppe kvaliteedis, täpsemalt õppekorralduses, -sisus ning õppejõudude didaktilis-pedagoogilises võimekuses/oskustes, mis üliõpilaste nägemuses väljendus teoreetilise baasi alahindamises ning praktilise poole vähesuse tajumises.

3.3. Üheaegse täiskohaga töötamise ja õppimise ühildamise tagajärjed

Selles peatükis analüüsitakse, missuguseid positiivseid ja negatiivseid tagajärgi toob endaga kaasa täiskoormusega õppimise ja töötamise ühildamine nii üliõpilaste kui ka nende õppejõudude ja tööandjate jaoks. Uuriti näiteks, kuidas erinevate osapoolte arvates on üliõpilastel võimalik töökogemust õppeprotsessis kasutada ning vastupidi – koolis omandatud oskusi tööl rakendada, kuidas töötavad üliõpilased kasutavad ära oma hariduspotentsiaali ja kõrgharidussüsteemis pakutavaid võimalusi, millised on mõjud töötulemustele ja töökorraldusele. Samamoodi ka, milliseid pingeid ja probleeme tajuvad selles kontekstis üliõpilased, nende õppejõud, kaasüliõpilased, tööandjad ja töökaaslased. Vastustes peegeldusid mitmesugused tagajärjed ja mõjud, mis kaasnevad üliõpilaste täiskoormusega õppimise ja töötamise fenomeniga (vt Joonis 4).

Joonis 4. Täiskoormusega õppimise ja täistööajaga töötamise tagajärjed ja mõjud.

Peatükk on jagatud kaheks: esmalt antakse ülevaade ilmnunud positiivsetest ning seejärel negatiivsetest aspektidest.

3.3.1. Töö ja õppimise ühildamise positiivsed tagajärjed

Töökogemuse kasutamine õppeprotsessis

Täiskoormusega töötavatel üliõpilastel võib olla teatud kogemusi ja oskusi, mis eeldatavalt võivad neile teiste üliõpilastega võrreldes anda teatud eeliseid. Käesolevas alapunktis analüüsitakse, kuidas töötavad üliõpilased saavad oma töökogemusi nii auditoorses kui ka mitteauditoorses õppetöös kasutada. Intervjuude tulemused näitasid, et paljud töötavad üliõpilased tunnevad, et neil ei ole piisavalt võimalusi oma töökogemusi auditoorses õppetöös rakendada. Üliõpilased arvavad, et õppejõud ei loo üldjoontes häid võimalusi töökogemuste integreerimiseks ja reflekteerimiseks, üliõpilaste jaoks pole ka piisavalt arutelusid õpitava üle.

Vähe. Sest meil on praegusel hetkel just loengud... Selliseid praktikume või arutelusid ei ole. Ilmselt ise, kui väga tahta, siis saaks neid kogemusi kuskile viia, aga muidu ei ole selliseid arutelusid üldse. (TTÜ naisüliõpilane)

[Seda] ei ole, et ma töö asju koolis rakendaksin. (TÜ naisüliõpilane)

See [õppimine ja töötamine] on pigem kaks erinevat maailma, ma arvan. (TTÜ meesüliõpilane)

Samas töid mõned üliõpilased siiski välja, et osa õppejõududest kuulavad hea meelega, kuidas üliõpilased oma töökogemustest räägivad ja neile meeldib, et „keegi oskab elulisi näiteid tuua“. Kuid üldjoontes leidsid üliõpilased, et pigem peavad nad ise otsima võimalusi, kuidas töökogemust õpingutega ühendada ning et õppejõud ei loo selleks aktiivselt võimalusi.

Vastupidiselt üliõpilastele on õppejõud märganud, et üliõpilastel on oma töökogemustest auditoorses õppetöös mitmel viisil kasu. Näiteks töid õppejõud esile, et töötavad üliõpilased on oma arvamustes küpsemad ja asjalikumad, nad oskavad paremini teooriat praktikasse rakendada, oma kogemustest lähtuvalt häid näiteid tuua jms. Õppejõudude arvates on märgata, et mõned töötavad üliõpilased on erialase töökogemuse tagajärjel hakanud motiveeritumalt õppima:

Statsionaaridest rääkides, neil tekib kohe motivatsioon. Ta saab aru, et see eriala... Et ta saigi sellel erialal tööd ja neid teadmisi ja oskuseid, mida talle õpetatakse, lähebki tal vaja. Nad õpivad märksa motiveeritumalt. Et see teadusliku maailmavaate kujundamine ei ole ainult teoreetiline tegevus, vaid nad tõepoolest innukalt ise soovivad sellega tegeleda. Siin on erialasel töötamisel ja õppimisel väga hea kombinatsioon. (TÜ õppejõud)

Neil on tekkinud ka juba väga väljakujunenud huvid, saavad aru, et see asi neid väga huvitab, see asi on nende jaoks prioriteet. Seda asja nad võib olla isegi õpivad süvendatult. (TTÜ õppejõud)

Lisaks tõi üks õppejõud töötamise ja õppimise ühildamise positiivse näitena välja selle,

et töötavad üliõpilased mõjuvad kaasüliõpilastele motiveerivalt, jagades nendega veenvalt oma kogemuse põhjal koolis omandatud teadmiste kasulikkust tööelus. Seega on töötavate üliõpilaste poolt töökogemuse põhjal toodud näited ja arvamused teistele arendavad eelkõige kogemuse rikastamise suhtes.

Seega näevad õppejõud, et mõned töötavad üliõpilased õpivad ise innukamalt ja kaasavad ka teisi ning sealjuures on nende arvamused küpsemad ja praktikaga seotud. Mõned õppejõud nimetasid ka seda, et tööl käivate üliõpilastega tekib elavam diskussioon, kuna neil on rohkem teadmisi konkreetsetes valdkonnas. Enam olid siin positiivselt meelestatud sotsiaalteaduste suuna õppejõud, võrreldes tehnika erialade õppejõududega. Siinkohal tulebki märkida, et töökogemuste kasutamine auditoorses õppetöös sõltub õpitavast ja õpetatavast erialast: uuring lubab oletada, et töökogemuse kasutamine õppetöös varieerub õppevaldkondade lõikes, kuid antud valimis on erinevad õppevaldkonnad järelduste tegemiseks ebapiisavalt esindatud.

Ühe põhjusena, miks õppejõud ei integreeri üliõpilaste töökogemusi õppetöösse, võib välja tuua selle, et paljud õppejõud ei tea, kas ja kus üliõpilased töötavad.

Ausalt öeldes bakalaureuse üliõpilaste puhul ma nimeliselt ei oskagi öelda, kes nüüd tööl käib või kes ei käi. Kaks- kolm inimest ütlesid teatud juhtudel, et nad ei jõua kas loengusse või seminari sellepärast, et nad peavad tööl olema. Bakalaureuseüliõpilaste puhul, kus on seitsekümmend inimest. Ma ei küsi, et kes teist tööl käib. (TTÜ õppejõud)

Ma ei oska nüüd protsentuaalselt öelda, palju täpselt erialasel tööl töötavad, kindlasti paljud töötavad ka mitmesugustel muudel töökohtadel, on müügitöötajad või ma ei tea. (TTÜ õppejõud)

See arvamus ühtib üliõpilaste poolt tajutuga – ka nende arvates õppejõud enamasti ei tea, kui paljud üliõpilased töötavad. Ühelt poolt väidavad üliõpilased, et enamasti õppejõud ei küsi ega tunne huvi, kes nendest töötavad ning teiselt poolt üliõpilased ka ise ei räägi sellest, et nad tööl käivad. Kuna mõned töötavad üliõpilased on tajunud õppejõudude poolt negatiivset suhtumist nende töötamise suhtes, siis on võimalik ka, et üliõpilased kardavad õppejõududele öelda, et nad töötavad.

Mõni üksik õppejõud on küsinud, et kui paljud teist töötavad, aga see on tavaliselt lihtsalt mingi nii muuseas. Ma arvan, et näiteks minu õppejõududest väga paljud ei tea, et ma töötan ka sama ajal. (EMÜ naisüliõpilane)

Ma arvan, et kui üliõpilane ise ei ütle, et ma töötan, siis ega nad ei tea küll. Ega nad ei küsi küll kellegi käest, et kes töötab ja kes mitte. (TÜ naisüliõpilane)

Minu enda kogemuse põhjal ma ei usu, et nad tajuvad, et ma töötan. Ma ei ole otseselt kellelegi öelnud. (TÜ naisüliõpilane)

Ega nad väga ei tea. Kui siis ise räägitakse, kui tekivad probleemid, eks. (TTÜ meesüliõpilane)

Võimalik, et õppejõududel tööpoolest puudub sügavam huvi üliõpilaste koolivälise tegevuse vastu, kuid samas peab siin arvestama ka sellega, et mõnedes õppevaldkondades on õppejõududel väga suured õppegrupid ning kuna auditoorse töö maht on vähenenud, siis ei ole võimalust ega otsest vajadust end kõigi üliõpilaste taustaga kurssi viia. Kuna töötavad üliõpilased saavad ka vähem auditoorses õppetöös osaleda, siis on nende kaasamine õppeprotsessi seda keerukam. Selles osas on olukord parem nendes õppevaldkondades, kus üliõpilaste hulk on väiksem ja õppejõududel tekib õppijatega lähedasem kontakt.

Analüüsides meetodeid, mismoodi töökogemust õppeprotsessi integreeritakse, selgus, et kõige enam võimaldatakse üliõpilaste sõnul neil jagada grupis oma arvamust. Samas on märgata, et töötavad üliõpilased sooviksid hoopis enam oma töökogemusi auditoorses õppetöös kasutada. See aitaks õppimist atraktiivsemaks muuta ning aktiivsemalt üliõpilasi kaasata. Loomulikult peab siin arvestama, kuidas saavutada õpiväljundite täitmine, ühildades seejuures töötavate ja tööl mittekäivate üliõpilaste soove ja võimalusi. Hariduse andmisel on siiski eeldatud, et ka inimene, kes tööl ei käi, saaks vajalikud teadmised.

Lisaks auditoorsele õppetööle on ka teisi valdkondi, kus töötavatel üliõpilastel on võimalik oma töökogemusi rakendada. Üheks selliseks on praktikakoha leidmine ja praktika sooritamine. Mõnes ülikoolis aidatakse üliõpilast praktikakoha leidmisel, kuid vahel tuleb ka üliõpilasel endal praktikakoht leida. Õppejõud on täheldanud, et tööl käivate üliõpilastel on hoopis lihtsam praktikakohta leida – seda arvatavasti eelkõige tööga seotud kontaktide ja teadmiste tõttu. Praktikaarued on töötavatel üliõpilastel õppejõudude meelest sisukamad.

Töökogemust on võimalik rakendada ka kirjalike tööde ja lõputööde koostamisel ning siin näevad töötamise hüvesid nii üliõpilased, õppejõud kui ka tööandjad. Üliõpilased on märganud, et õppejõud soovivad koduste tööde ja lõputööde sidumist oma töökoha ja -kogemusega ning et mõnda tööl vajalikku ülesannet saab ka koolis kasutada.

Oma bakalaureusetöoga seoses, et selle kohta ütles mulle küll juhendaja ka, et kui sa kirjutad, et siis sa võidki kirjutada toetudes oma kogemustele töö juures. (TÜ naisüliõpilane)

Ma olen saanud näiteks ka oma tööülesandeid täita kooliülesannetena, et näiteks mingi infoliikumine asutuses, et siis ma olen seda kaardistanud ja teinud siis koolitöö sellega. (TÜ naisüliõpilane)

Üliõpilane võib seda näiteks, et ta teeb siin oma rühmatööd, oma kursusetööd meie osakonna baasil ja siis ta saab siin praktiliselt olla ja siis ta kirjutab praktikaaruannet ja siis ta teeb veel mingisuguseid kooli jaoks. Et ta oleks edukas oma koolitöös, eks ju. (tööandja, energeetika valdkond)

Õppejõudude arvates on töötavatel üliõpilastel eelis selles, et nad saavad analüüsida oma organisatsiooni ning neil on ligipääs vajalikele andmetele ja materiaalsele baasile. Töötavad üliõpilased leiavad nende arvates sageli ka kergemini teema, millest kirjutada.

Lõputööde puhul on töökogemus kasulik. Kui inimesel on ligipääs organisatsiooni kohta käivate andmete juurde jms. (EMÜ õppejõud)

[Õppejõudude poolt väljapakutud] teemad tunduvad nii mõnigi kord olema pliiat-sist välja imetud ja neid on raske realiseerida. Kui nad teevad igapäevase töö kõrvalt lõputöö, siis sisuliselt on töö juures olemas kogu see materiaalne baas ja kõik see, mis on vaja selle asja realiseerimiseks, nii et sellevõrra on muidugi lihtsam. (TTÜ õppejõud)

Kindlasti näiteks kodutööde puhul nad olid eelisseisundis muidugi sellepärast, et minu kodune töö oligi seotud sellega, et firmadest tuua andmeid ja analüüsida firmasid. (TTÜ õppejõud)

Intervjuude analüüsi põhjal võib seega öelda, et üliõpilased sooviksid, et neid aktiivsemalt õppeprotsessi kaasataks ning nende meelest ei saa nad piisavalt oma töökogemusi õppetöös ära kasutada. Õppejõud ei ole enamasti kursis, kes üliõpilastest töötavad ning nad ei paku üliõpilaste meelest piisavalt võimalusi üliõpilaste aktiivseks kaasamiseks õppetöösse. Erinevalt üliõpilastest endist on õppejõud arvamusel, et üliõpilastel on oma töökogemusest õppetöös kasu. Nii auditoorses õppetöös teooria edukalt praktikasse rakendamise näol kui ka näiteks praktikaaruannete koostamisel. Kõik intervjueeritud osapooled on nõus, et töökogemustest on üliõpilastel kasu koduste tööde ja lõputöö kirjutamisel.

Koolis omandatud oskuste kasutamine tööl

Kui eelnevalt käsitleti seda, millised on töökogemuse kasutamise võimalused ja tavad õppeprotsessis, siis järgnevalt analüüsitakse seda, mil määral kasutatakse ülikoolis õpitut töökohal. Siin on võimalik üldistada üliõpilaste ja tööandjate arvamusi. Enamik töötavaid üliõpilasi väitsid, et nad rakendavad ülikoolis õpitut oskusi oma töös. Üliõpilased leidsid, et nad kasutavad õppetööl omandatud teadmisi tööl rohkem kui tööl omandatud teadmisi ülikoolis.

[Oma] töös kindlasti. Ma ei kujuta ette, et ilma õppimata keegi suudaks seda teha piisavalt hästi. (EMÜ naisüliõpilane)

Pigem ikka nii, et see, mida ma koolis saan, seda ma kasutan töö juures. (TÜ nais-üliõpilane)

Mõneti vastuoluline on siinjuures, et üliõpilased ei ole siiski ülikooliharidusega rahul ning leiavad, et väga palju õpetatakse mittevajalikke asju. Praktilises tööelus rakendamist leiavad üliõpilaste arvates mõnelt üksikult kursustelt saadud teadmised. Siin peab arvestama aga sellega, et üliõpilased ei pruugi veel õpingute käigus osata hinnata seda, mida neil hilisemas elus vaja läheb.

Võib-olla kolmandik sellest, mis ma oma bakalaureuseastmes läbi tegin, on minule kasulik asi. /.../ Selles mõttes on ballasti kõvasti. (TÜ meesüliõpilane)

Peamiselt otseselt töös kasutamiseks ma olen saanud kõige rohkem ühelt kursuselt, ühest ainst. (TÜ naisüliõpilane)

Lisaks üliõpilastele leiavad ka tööandjad, et õppivate töötajate kaudu liigub nende organisatsioonidesse uut informatsiooni, häid ideid ja teadmused, mida tööprotsessis ära kasutada.

See on väga positiivne meie jaoks, sest me saame /.../ kõige värskema info. Alati sai siis teoreetikute käest nõu küsida nii-öelda. Info sai kätte ja ei pidanud kuskilt hankima, otsima hakkama (tööandja, avalik sektor)

Ja samuti need igapäeva-teadmised, noh ütleme need ülikooliteadmised, mis ta seal saab, on loomulikult ka kasuks meile, sellepärast et ta tuleb võib-olla välja mõne uue ideega. (tööandja, jaekaubanduse valdkond)

Mina olen väga palju ülikooliteadmisi töökohal ära kasutanud ja see on hästi positiivne. Kui keegi midagi avastab, siis meiliga võib teistele edasi teavitada, et seal on selline muudatus toimunud, et siis ka kõik jooksvalt oleks kursis. Juhina üritad ise ka lugeda kõik ja kogu aeg teada anda, aga noh kõigile lihtsalt ei jõua. (tööandja, energeetika valdkond)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vaatamata üliõpilaste pigem kriitilistele arvamustele hariduse sisu, ülikooli nõuete ja õppemeetodite osas, saavad nad õpitut efektiivselt tööl rakendada. Üliõpilastest töötajatega on rahul ka tööandjad, kes hindavad üliõpilaste teadmisi ja uusi ideid. Järgnevas alapunktis tuuakse välja töö ja õppimise ühildamisega seotud negatiivsed tagajärjed.

3.3.2. Töö ja õppimise ühildamise negatiivsed tagajärjed

Hariduspotentsiaali mitterealiseerimine ja kõrgharidussüsteemis pakutavate võimaluste ebaefektiivne kasutus

Kui inimene õpib ülikoolis täiskoormusega õppekohal ning käib samaaegselt täistööajaga tööl, siis paratamatult tuleb ajaliste piirangute tõttu ühe või teise osas kompromisse teha. Käesolevas alapunktis tuuakse välja, kuivõrd võivad töötavad üliõpilased jätta oma hariduspotentsiaali realiseerimata ning kasutavad kõrgharidussüsteemis pakutavaid võimalusi ebaefektiivselt.

Paljudel täiskoormusega töötavatel üliõpilastel ei jää piisavalt aega ega energiat õpingutele pühenduda, mistõttu kannatavad nende õpitulemused. Seda tõid esile nii üliõpilased, tööandjad kui ka õppejõud. Üliõpilased tunnistasid, et kõrgel tasemel õppimiseks jääb aega ja energiat väheks.

Ma arvan, et tulemus oleks kindlasti parem, kui ma tööl ei käiks, sest et aega oleks rohkem ja noh, ilmselt ka jaksu ja energiat oleks kõvasti rohkem. Küllap ma ei istuks 8 tundi päevas siis õppides, aga lihtsalt ka vaim värskem või et sa ei kuluta oma energiat mitmesse kohta, vaid suunaks kõik ühte kohta. Kindlasti oleks tulemus parem. (TÜ naisüliõpilane)

No eks hinded ka ikkagi ei ole päris see, kui käiks kogu aeg ja tegeleks pidevalt asjaga. (TTÜ meesüliõpilane)

Üks tööandjatest illustreerib olukorda järgnevalt:

Kuna meil on ka see ättöö ... siis kui peab minema hommikul peale tööd kohe loengusse. Kujutan ette, et see ei ole nii väga loeng midagi, kui niimoodi magamata minna, siis tuleb rohkem tukk peale. (tööandja, jaekaubanduse valdkond)

Ka õppejõudude tähelepanekud näitavad, et täiskohaga töötavatel üliõpilastel kannatavad sageli õppetulemused. Õppejõud leiavad, et nende üliõpilastega, kes osalevad liialt vähe auditoorses töös on suuri probleeme, kuna iseseisvalt õppida on nende arvates keeruline.

Iseseisvalt õppides ei ole tulemused nii head. Ma olen isegi pisikest statistikat teinud. Pärast eksamit võtan kohalkäijate nimekirjad ette ja vaatan, kas osalemine ja tulemus on omavahel seotud ja on. On näha, et need, kes kohal on käinud, saavad paremaid tulemusi, omandavad ainet paremini ja õppejõuna eelistaksin, et nad on kohal. (EMÜ õppejõud)

Ütleksin nii, et minu kogemus näitab – ma olen õpetanud erinevates koolides ja proovinud erinevaid taktikaid – umbes niimoodi, et kui ma nõuan kohalkäimist ja motiveerin seda kohalkäimist ka mingite täiendavate boonuspunktide andmisega, mida nad saavad koguda, siis nad püüavad käia võimalikult palju kohal ja nende lõputulemus on tunduvalt parem. (TÜ õppejõud)

Õppejõud mõistavad ka, et probleem pole lihtsalt väheses huvis õppimise vastu, vaid korraga töötades ja õppides lihtsalt ei jõuta enam piisavalt õpingutele pühendumisele.

Selles mõttes, et kuskohast see aeg siis tuleb. Kui nad on kaheksa tundi tööl, õhtul nad on väsinud. Selles mõttes ei saa ka inimeselt nõuda, et ta suudaks keskenduda. /.../ Mõned väga üksikud, ma arvan, suudavad sellega hakkama saada nii, et nende õpingute kvaliteet ei kaota, aga enamik ei saa, ma arvan. (TTÜ õppejõud)

Õppejõudude arvates on aga õpingutele ebapiisav pühendumine kahetsusväärne, sest viletsate hinnetega ennast koolist läbi vedanud õppijad ei ole nende arvates piisavalt head professionaalid, keda ülikool ette valmistama peaks.

Nad ei jõua koolitööd teha. Neil on E peale tehtud tulemused ja nad on kooliga jännis. Meie jällegi vaatame, et E on venitatud F. Professionaalsel tasemel... No sellest inimesest ei saa professionaali, kes on E-dele oma põhiained teinud. (EMÜ õppejõud)

Kusjuures siin on jällegi kaks asja, et osa üliõpilasi tahab, et õpitulemused oleksid viied ja nad panevad sellele kõvasti rõhku ja et ma ei käi tööl, et ma saan head hinded. Teine osa käib tööl ja vilistab hinnete peale. Kui mõõdukalt hindeid mitte tähele panna, siis on see hea, aga kui see muutub läbilohisemiseks, et üldse enam õpitulemustele tähelepanu ei pööra, siis ta on jälle negatiivne. (TÜ õppejõud)

Põhjendusi, miks auditoorses töös osalemata ja iseseisvalt õppides nii häid tulemusi ei saa, töid õppejõud välja mitmeid. Õppejõudude arvates saab kohal olles materjalist lihtsamini

ülevaate – ei pea ise materjali mitmest allikast otsima. Materjali õpitakse ka paremini mõistma, sest kohapeal arutatakse asjad läbi, tuuakse välja seoseid ja analüüsitakse neid. Seega saab õppejõudude arvates loengutes ja seminarides osaledes teema kohta olulist lisainformatsiooni, mida raamatutest ja konspektidest ei ole võimalik saada. Puuduvad üliõpilased jäävad ilma õppejõudude selgitustest, kommentaaridest ja taustainformatsioonist. Kohal olles saab esitada lisaküsimusi ja kuulata vastuseid teiste üliõpilaste poolt küsitud küsimustele. Auditoorse töö käigus tehakse praktilisi harjutusi, arendatakse esinemis-, grupitöö- ja suhtlemiseoskust.

Jah, me loengus kindlasti küll teeme igasuguseid praktilisi harjutusi ja arutame neid läbi ja selgitame nii individuaalselt kui rühmatöona. See kõik jääb siis olemata, lihtsalt puhtast teooriast, mis nad slaididel näevad, jääb väheks. (TÜ õppejõud)

Loengud ei ole mitte selleks, et raamatut ette lugeda, vaid loengud on ikkagi selleks, et neid asju seletada ja paljusid asju nii-öelda ühest raamatust ei leia, et need on mitme raamatu peale kokku saadud ja mujalt ka saadud teadmised. Selles mõttes minu arust oleks loengud ikkagi neile kasulikud käia. Saab materjali kiiremini ja kergemalt kätte, saab ka kohe küsida, kui midagi arusaamatuks jääb. (TTÜ õppejõud)

Omaette grupi moodustavad need töötavad üliõpilased, kes on küll koolis auditoorsel tööl kohal, kuid kes ei ole kogu tähelepanuga õppetöö juures. Selliseid näiteid töid nii õppejõud kui ka paljud üliõpilased ise. Õppejõudude sõnul on märgata, et mõned üliõpilased tegelevad sülearvutis tööasjadega või on mõtetega mujal. Ka siin tuleb välja, et niipea kui üliõpilasi aktiivselt ei kaasata, eriti loengus, siis võib juhtuda, et nad leiavad endale mõne teise konkureeriva tegevuse. Kui mõtted on teiste asjade, sh tööasjade, juures, siis võib samuti hariduse kvaliteet kannatada.

Seda on näha meil ka semestri keskel, paar üliõpilast, kes, ma nägin, käisid alguses kogu aeg korrektselt koolis, kogu aeg olid seminarides aktiivselt osalesid ja poole semestri pealt järsku ei olnud neid seminaris. Kui nad tulid, siis oli neil läptop lahti ja tegid oma asju. Kui küsisid neilt arvamust, siis noh midagi vastasid. Et no muutus oli täielik nagu poole semestri pealt nende kaasa töötamise. (TTÜ õppejõud)

Nüüd kui üliõpilaserollis asi läheb igavaks, siis mõte läheb mujale ja siis otsitakse arvutid, otsitakse mingid muud asjad. Kui ta on seminaris, siis ta on kuidagi kaasatud. (EMÜ õppejõud)

Sarnast mustrit kinnitas ka üliõpilaste töö ja õppimise ühildamise analüüs, mida käsitleti põhjalikumalt alapunktis 3.2.2. Ka üliõpilaste arvamustest tuleb välja, et loengute ajal võrreldes seminaride ja praktikumidega on üliõpilastel tööülesannetega tegelemiseks rohkem võimalusi ning kui loeng on igav, kasutatakse võimalust tööasju teha. Lühidalt öeldes mõned üliõpilased, kelle töö iseloom seda võimaldab, teevad vahel õppetöö ajal töö jaoks vajalikke, vähest keskendumist nõudvaid ülesandeid.

Samas on mõne õppejõu arvates võimalik hea tahtmise korral mõlemat hästi teha – nii

töötada kui õppida. Väga oluline on soov õppida.

On täiesti nii ja naa. Et võib olla ju päevase õppe üliõpilane, kes mitte tundigi kolme aasta jooksul bakalaureuseõppes tööl ei käi, ja ta võib olla väga tagasihoidlike tulemustega ja mõni, kellel on teatavaid probleeme elus, raskusi ja ta käib selle tõttu näiteks tööl ja saab õpingutega paremini hakkama. (TÜ õppejõud)

No ma lisaks lihtsalt seda, et kõik on tegelikult, mis puudutab õpitulemusi, siis ikka on inimeses kinni, et kui inimesel on endal soov ja huvi, siis on need tulemused ka head, et kedagi ei saa õppima sundida. Et kui ta nagu ikkagi ka töötab, aga tal on selle asja vastu huvi, siis ta tulemused on ka väga head. (TTÜ õppejõud)

Mina arvan, et tublide inimeste puhul see ei tohiks väga seda kvaliteeti vähendada. Ei tohiks. Pigem on see, et kui on tõesti hea inimene, tubli inimene, ta on motiveeritud ja ta tegeleb tõesti erialasel tööl, siis see pigem võiks inimese teadmiste omandamise kvaliteeti isegi võib-olla parandada. (TÜ õppejõud)

Intervjuudes küsiti, kuivõrd üliõpilased ise tunnevad, et nad jätavad kasutamata neile riigi poolt loodud võimalused õppemaksuta õppida ning raiskavad seega riigi ressursse ja piiravad teiste inimeste võimalusi kasutada riigi poolt pakutud õppimisvõimalusi. Analüüs näitas, et üliõpilaste tajus neile loodud võimaluste ärakasutamise osas erines - mitmed üliõpilastest ei tunne, et nad oleksid mingeid võimalusi kasutamata jätnud ning mõned pole sellele isegi mõelnud.

Üldse ei ole mõelnud, nüüd ma hakkam mõtlema, aga muidu ma ei ole üldse mõelnud selle peale, et ma jätaks midagi kasutamata. (TÜ naisüliõpilane)

Üliõpilased leidsid, et kui nad osalevad õppetöös nende jaoks piisavalt ning nende hinded on korras, siis on ka võimalused kasutatud, samuti avaldati arvamust, et nad jõuavad enda arvates tehtud umbes sama palju kui mittetöötavad üliõpilased:

Ma ei ütleks, et ma jätan need kasutamata, ma arvan. Ma päris korralikult ikkagi teen kaasa ja olen enam-vähem hinnates okei. Ma ei leia, et ma midagi kasutamata jätan. (TTÜ naisüliõpilane)

Ma jõuan ülikoolis, ma arvan, umbes sama palju kui teised, mittetöötavad õpilased. (TTÜ meesüliõpilane)

Üliõpilased, kes tunnetasid võimaluste kasutamata jätmist, leidsid, et neil oleks olnud võimalus ennast ajaressursi paremal planeerimisel akadeemiliselt rohkem harida ning nad tunnevad ennast seetõttu halvasti. Mõnel on tulnud tiheda ajagraafiku tõttu loobuda ka näiteks lisakõrvaleriala omandamise plaanist ning mitu üliõpilast leidsid, et nad ei ole realiseerinud võimalust vabaaineid võtta:

Natuke paha tunne on küll tegelikult vahepeal, mul on ju see õppekoht olemas ja stipendium, samas ma puudun nii paljudest loengutest. Selles mõttes on natuke niru tunne küll. (TÜ naisüliõpilane)

Tegelikult minu töökäimine käis tugevalt näiteks nende samade vabaainete arvelt. Viimasel aastal ei võtnudki. (TÜ meesüliõpilane)

Lisaks hariduse sisule võib hariduspotentsiaali mitterealiseerumiseks ja kõrgharidussüsteemis pakutavate võimaluste ebaefektiivseks kasutamiseks pidada ka õpingute venima jäämist. Seda, et täiskoormusega töötamise kõrvalt õppimise juures võib lõputööde kirjutamine venima jääda, töid välja mitmed õppejõud, tööandjad ja üliõpilased ise. Kuigi on hea potentsiaal tööd kirjutada, ei jõuta sellega töökohustuste tõttu tegeleda. Mitmed täiskohaga töötavad üliõpilased tunnistasid, et nad ei olnud suutnud nominaalkestuse jooksul ülikooli lõpetada, mida võib samuti pidada riigi ja õppejõudude ressurside raiskamiseks. Peamiselt jäi venima lõputöö kirjutamine. Ilmselt on selle kirjutamiseks rohkem aega vaja, mida töö kõrvalt ei leita.

Üldiselt ma peaks olema diplomiga juba, praegu oleks pidanud lõpetama, see kevad, aga läheb veidi aega veel jah. (TTÜ meesüliõpilane)

Tegelikult ma oleks pidanud sel kevadel lõpetama oma eriala, aga kuna ma ei saanud lõputööks vajalikku tööd tehtud õigeaegselt, siis ma ei saanud ka lõputööd tehtud õigeaegselt, mistõttu ma pean ühe aasta kauem koolis käima. [...] (TÜ naisüliõpilane)

Jah, aga kuna ma tööl käisin, siis pidin ma pikendusaasta võtma, et nüüd ma siis lähen pikendusaastale sügisest. Jah, ma oleks just lõpetanud. (TÜ naisüliõpilane)

Ma olen näinud siin ka paari igavest tudengit nii-öelda, kes on juba üle 10 aasta käinud bakalaureuses. (tööandja, teeninduse valdkond)

Peatüki 3.1 ja 3.2 tulemuste põhjal võib väita, et mõned üliõpilased peavad hariduse kvaliteeti madalaks ning seetõttu ei tunne nad, et nad õppetöös osalemata, millestki ilma jääksid. Mitmed üliõpilased väljendasid oma hoiakutes turumajanduslikke vaateid – „üliõpilane kui klient suhtumist“ ning tundsid vajadust oma valikuid põhjendada/õigustada.

Ma arvan, et ma olen kindlasti mingisuguseid võimalusi jätnud kasutama, aga ma arvan, et see...on arengu mõttes mulle endale kasuks tulnud lihtsalt. Et ma olen samal ajal midagi arendavamat teinud. (TÜ meesüliõpilane)

Ma ise olen mõelnud, aga samas ma olen võtnud seda alati ka puhtalt nagu äris. Kuna me elame kapitalistlikus ühiskonnas, siis ega tegelikult ongi, et on need inimesed, kes tahavad ja võtavad asju ja on need, kes ootama jäävad, need jäävadki paratamatult ootama. Igaühel on selles mõttes, sisse kandideerimisel olid kõigil võrdsed võimalused. (TTÜ meesüliõpilane)

Tööl käivate üliõpilaste tõttu on aga õppejõududel nende vaatevinklist sageli lisakohustusi. Kuna töökohustuste tõttu pole üliõpilastel alati võimalust auditoorses töös osaleda ning ka iseseisva töö jaoks ei jää alati piisavalt aega, siis üritavad üliõpilased leida võimalusi asju järele vastata ning soovivad, et õppejõud neile erandeid teeks. Suurem osa vastanud

õppejõududest on pidanud töötavatele üliõpilastele erandeid tegema, mis on õppejõudude jaoks täiendav aja- ja energiakulu, mis tuleb vähemalt osaliselt teiste üliõpilaste ja arendustegevuste arvelt. Näiteks soovivad üliõpilased seminare järele teha, õppeplaani välisel ajal eksamile tulla, seminari asemel mõnda kodutööd või esseed teha jne. Mõned õppejõud on olnud ka nõus ülesandepüstitust muutma, kui töötaval üliõpilasel ei ole võimalik esialgset ülesannet täita. Need üliõpilased, kes pole osalenud auditoorsel õppetööl vajavad lisakonsultatsioone ja tihedamat suhtlust e-kirjade teel. Sageli koguneb üliõpilaste õppekoormus semestri lõppu, kui nad avastavad, et õppeaine sooritamiseks tekib probleeme ja õppejõudude jaoks on see suur ülekoormus. Ka need õppejõud, kes ei ole nõus erandeid tegema, kulutavad enda sõnul lisaaega töötavate üliõpilastega suhtlemiseks ja selgituste jagamiseks, miks teatud asju järele vastata ei saa ning kuidas õppeaine sooritatud saab.

Kokkuvõtvalt võib seega öelda, et täiskoormusega riigieelarvelisel õppekohal õppivatele üliõpilastele on riigi poolt loodud võimalused õppimiseks, mida täistööajaga tööl käivad üliõpilased sageli maksimaalselt ära ei kasuta. See väljendub näiteks viletsamates õppetulemustes ja materjali omandamises, õpingute venima jäämises vms. Sealjuures ei tunneta paljud küsitletud üliõpilased, et nad kõrgharidussüsteemis pakutavaid ressursse ebaefektiivselt kasutaksid. Järgnevalt käsitletakse, mil viisil samaaegne õppimine ja töötamine mõjutab inimeste töötulemusi ja töökorraldust.

Töötulemused ja töökorraldus

Samaaegne õppimine ja töötamine võib avaldada mõju nii inimeste töötulemustele, aga ka ettevõtte töökorraldusele. Üliõpilaste töötulemuste puhul ei ole tööandjad enamasti märganud, et need õppimise tõttu kannataksid. Enamik tööandjaid on arvamusel, et töö peab tehtud saama ja kui inimene on täiskohaga tööle võetud, siis ei saa järeleandmisi teha. Tööandjad arvavad, et töötulemused sõltuvad inimesest endast, mitte sellest, kas ta samal ajal ka õpib või mitte.

Minu arvates [õppimine töötamist] väga ei mõjuta. Töö kvaliteet sõltub inimese, ma ei oskagi öelda, kas iseloomust või see tuleb minu jaoks kuskilt mujalt. (tööandja, energeetika valdkond)

Töö kvaliteet ei ole tõesti selle pärast kannatanud, seda ma võin julgelt kohe öelda. (tööandja, teeninduse valdkond)

Mõned tööandjad siiski mainisid riski, et kooliskäimine võib töötulemusi mõjutada. Seetõttu tuleb töötavaid üliõpilasi enam kontrollida ja jälgida, mis on tööandjale küllaltki väsitav.

Tööandja jaoks on ohukoht see, et kool hakkab mõjutama niiöelda töö tulemusi ja seda on vahetevahel märgata, et see on teadlikult võetud selline risk niiöelda. (tööandja, panganduse valdkond)

Kui ta on end sessi ajal täiesti ära kurnanud, siis tegelikult on see, et meie peame rohkem tähelepanu temale pöörama, et ei tekiks vigu tal. (tööandja, energeetika valdkond)

Üliõpilaste reaalne käitumismuster näitab, et üliõpilased seadsid töötamise ja õppimise ühildamisel prioriteediks töötamise (vt ptk 3.2.1.) Vaid üksikutel juhtudel väitsid üliõpilased, et õppimise ja töötamise ühildamine avaldab nende töötulemustele negatiivset/segavat mõju:

Teistpidi on see olnud, et mul paar tööülesannet jäänud täitmata. Ma pean kuhugi kohapeale minema, ma ei lähe sinna kohapeale, sest mul on vaja koolis olla. (TÜ naisüliõpilane)

Mingil määral kindlasti [tööülesanded] lükkuvad. Kõige raskem võib-olla töö juures on arendustöö, mis on alati see, et sa teed oma asjad, mida vaja teha, ära, et ma ei suuda keskenduda oma töökohal valdkonna arendamisele ja nii edasi. (TTÜ naisüliõpilane)

Kui õppejõudude ja üliõpilaste intervjuudest tuli välja, et üliõpilased tegelevad koolis mõningal määral lühiajaliselt tööasjadega, siis vastupidist tendentsi meie uuring ei näidanud. Tööandjate sõnul ei tegele üliõpilased töö ajal kooliasjadega. Ka üliõpilased ütlesid, et töö ajal tegeletakse tööülesannetega, sest muuks eriti aega ei jää, aga mõningatel juhtudel tuleb ette, et vabamal hetkel ka töö ajal õppetöös vajalike asjadega tegeletakse (nt loetakse enne eksameid konspekte, vastatakse e-kirjadele, lahendatakse kooliks vajalikke ülesandeid, otsitakse internetist vajalikku informatsiooni jms). Samas hoiavad mõned üliõpilased selgelt tööd ja õppimist lahus ning planeerivad oma tegevust vastavalt (vt täpsemalt peatükk 3.2.2).

Üksikutel juhtudel võib probleemiks olla ka, et üliõpilased võtavad õpingute aegset töökohta justkui ajutise lahendusena ega pinguta seetõttu piisavalt. Samas mõni tööandja ongi selleks valmis ja mõistab, et õppimise ajal tehakse pigem ajutisi töid. Tööandjad peavad positiivseks seda, et peale kõrghariduse omandamist saab inimene samas organisatsioonis karjäärireedelil edasi liikuda.

Alati peab ka seda teadma, et kui üliõpilane lõpetab, siis äkki on ka see, et ühe ööga võib ta olla nüüd nii haritud, et enam seda tööd ei kõlba teha. Meil on olnud neid päris palju, et lõpetatakse kool ja minnakse ära (tööandja, energeetika valdkond)

No põhimõtteliselt me oleme selle mõttega neid õpilasi siia tööle võtnudki, et nad saaksid lihtsalt käia ja noh selle mõttega, et siin selle müügileti taga nagu pensioonini ei töötagi. On selline väike abi õppimise kõrvalt veidi lisa teenida, miks mitte. (tööandja, jaekaubanduse valdkond)

Tööandjad tunnistasid, et õppivate töötajate puhul tuleb olla paindlik ja olla valmis ootamatusteks, peab olema valmis keerulisi olukordi lahendama.

Et kui on õppijad tööle võetud, siis on juba teada, et nendega tuleb natuke rohkem arvestada kui teiste inimestega, nende graafikute tegemisel. Eks see üks miinus natukene on, et pead sellist arvestust tegema. (tööandja, jaekaubanduse valdkond)

Minule on ta ohtusid hästi palju ka. No probleem on tegelikult see, et ma pean olema operatiivselt valmis selleks, et võib igasuguseid ootamatusi tulla. Enda jaoks peavad olema mul kogu aeg ideed ja lahendused olemas, kuidas selliseid situatsioone lahendada kiiresti. (tööandja, teeninduse valdkond)

Analüüs näitas, et nendes ettevõtetes, kus rakendatakse graafikujärgset töökorraldust ongi kõige suuremaks probleemiks töögraafikute koostamine selliselt, et võtta arvesse õppijate erisoove.

Kuigi seda ma pean küll tunnistama, et ega see [graafikute paikapanemine] paras vile ja vatt on. (tööandja, energeetika valdkond)

Oma ressursi planeerimisel peab arvestama sellega, et mitmed õppijad võivad tahta korraga õppepuhkust võtta. Tööandjad tõid esile, et eksamiperioodil on üliõpilastel kiire, kuid kui see langeb kokku kiire ajaga töö, siis nõuab töö korraldamine tööandjalt lisaenergia-kulu.

...see graafiku kokkuklapitamine. Kui näiteks sellel kooliskäijal on vaja olla pikalt koolis ja ta vormistab kas või õppepuhkuse ja teda sul ei ole, et see on selline negatiivne pool. (tööandja, teeninduse valdkond)

Õppepuhkused kipuvad tulema nii, et sul tuleb äkki 20 avaldust ühekorraga ja siis sa pead planeerima seda. (tööandja, teeninduse valdkond)

Töötavate üliõpilaste arvates on tööandjad väga vastutulelikud ja abivalmid ning nad ei tunneta seda, et tööandjad näevad neile sobiva töögraafiku koostamisega vaeva.

Tööandjad on väga vastutulelikud olnud. Meil on kindlad vahetused ütleme, et ma saan neid vahetusi teiste inimestega vahetada või siis tööandjale öelda, et mul oleks seda või teist päeva vabaks vaja saada ja siis nad on arvestanud sellega. (EMÜ naisüliõpilane)

Koolis on tunniplaan, eks. Tööl on graafik. Siis tänu, nii-öelda arusaavatele tööülemustele, ma saan mängida töögraafikuga. Et näiteks kuu lõpus ma ütlen, et näe, need päevad ma töötan ja kui see on võimalik, siis ma jään... Siis ma ütlen mingid soovipäevad, vaata, ette. Siis mulle öeldakse, et okei. (TTÜ meesüliõpilane)

Mingeid täiendavaid kulutusi seoses ülikoolis õppivate inimestega tööandjad märganud ei ole. Mõned tõid näite, et ehk keegi prindib vahel midagi rohkem või paljundab, või kulub rohkem paberit või kontoritarbeid, kuid see ei olnud tööandjate jaoks probleemiks.

Minu arust küll ei ole [lisakulutusi]. Ei ole aru saanud. Võib olla prindivad vahel midagi natuke rohkem või võtab pastaka kooli jaoks või midagi sellist, aga see on nii marginaalne. Mina küll seda pahaks ei pane. (tööandja, energeetika valdkond)

Ma ei ole nii konkreetset nüüd vaadanud, et võib-olla kui mõni siin paljundab või midagi prindib, aga ei ole keegi kurtnud seda ka ja ega ma seal printeri või

paljundusmasina juures ei valva, et see on rohkem inimese enda südametunnistuse küsimus. Ma ei oska öelda, võib-olla on paberikulu. (tööandja, panganduse valdkond)

Õppimise ja töötamise ühildamise mõju töötulemustele on kokkuvõtvalt minimaalne. Nii tööandjate kui ka üliõpilaste arvamustest tuleb välja, et tööülesandeid täidavad üliõpilased korralikult ning vaid üksikudel juhtudel avaldab õppimine töötulemustele negatiivset mõju. Töö ajal ülikooli jaoks vajalike asjade tegemist tuleb ette, kuid see pole valdav. Tööandja jaoks on peamiseks raskuseks seoses üliõpilastest töövõtjatega graafikute kooskõlastamine, erinevate ootamatute olukordade lahendamine ning mõnel juhul ka see, et peale ülikooli lõpetamist soovivad üliõpilased mõnele teisele töökohale edasi liikuda. Järgmises alapunktis käsitletakse isiklike pingeid ja probleeme, millega täiskoormusega töötavad ja õppivad inimesed kokku on pidanud puutuma.

Üliõpilaste isiklikud pinged ja probleemid

Arvestades seda, et õppimise ja täiskohaga töötamise ühildamine paneb üliõpilasele lisa-kooormuse, siis tunti antud uuringu käigus huvi, kuidas üliõpilased suudavad taolise kooormusega hakkama saada. Selgus, et kahe täiskoormusega tegevuse ühildamisel võib tekkida mitmeid pingeid ja probleeme isiklikus elus. Need võib üldistatult jagada kolme gruppi: terviseiga seotud probleemid, probleemid pingelise ajakavaga toimetulekul ning hobidest ja sotsiaalsetest suhetest loobumine.

Uuring tõi esile selle, et nn mitmel rindel tegutsemine põhjustab **kurnatust** ja **terviseprobleeme**. Seda nimetasid üliõpilased ise, kuid kurnatust on märganud ka tööandjad. Üliõpilased tõid tervise valdkonnas esile kerkinud negatiivsetest tagajärgedest välja üleüldise kurnatuse, stressi, unehäired, magamatuse, ebaregulaarse toitumise, sportlikest eluviisidest loobumise jmt.

Perearst ütles mulle, et ma suren ära, kui ma nii jätkan. (EMÜ meesüliõpilane)

Tulenevalt töötamise ja õppimise pingest esines mul unehäireid. Midagi muud ma ei täheldanud. (TÜ naisüliõpilane)

Kuna ma olin korporatsioonis ka, siis mul oli veel kolmel rindel rabelemist. Et ühel hetkel ma jah lasin endale ise kiirabi kutsuda. Väga väsitav päev oli ja ma ei tea, vajasin kokku lihtsalt ülekoormusest. (TÜ naisüliõpilane)

Põhiline asi, millest ma loobusin, oli väga paljust unest. (TÜ naisüliõpilane)

Teisest küljest võib öelda, et kuna töötamine ja õppimine samal ajal tähendas siiski suuremat koormust ja vajadust jagada ennast mitme asja vahel, siis võin öelda, et see tekitas stressi ehk rohkem. Vast ka omakorda sellest tingituna oli rohkem külmetusi vms, aga seda ei saa ma küll kindlalt väita. (TÜ naisüliõpilane)

Kuid oli ka neid üliõpilasi, kes ei tundnud, et neil tõsisemaid terviseprobleeme oleks tekkinud.

Terviseprobleeme küll ühtegi tõsist/jäävat seetõttu ei ole. Mõnikord jäid ikka tööpäeva lõpuks jalad või selg valusaks töö seisvast iseloomust tingituna, aga see ei ole püsiv ega pidev. (EMÜ naisüliõpilane)

Mingit probleemi ei ole, kuna minu jaoks on söömine ja uni püha. Isegi kui on vaja midagi teha, ma ei lükka neid kaht asja edasi. (TTÜ naisüliõpilane)

Üliõpilased tõid välja, et töötamise ja õppimise ühildamine tähendab seda, et neil jääb **vähem vaba aega** ning pole piisavalt aega pingelise ajagraafikuga toimetulekuks ja puhkamiseks. Paljud üliõpilased mainisid, et aega õppimiseks või töötamiseks näpistatakse ka une arvelt. Üliõpilased tunnistasid, et õppimise ja töötamise ühildamise tulemusena on nad suuresti **loobunud sotsiaalelust** ja **meelelahutusest**, näiteks ei ole neil piisavalt aega käia sünnipäevadel jm üritustel, lugeda ilukirjandust, elada tavapäraselt nn. tudengielu. Mõned on loobunud reisimisest ja ka vanemate külastamisest pika vahemaa tõttu.

Ka tööandjate arvates saavad inimesed õppimise ja töötamise ühildamisega hakkama vaid vaba aja arvelt ning selles osas tööandjad kompromisse ei tee.

Tööl on tähtjad, see kuidas ta seda oma aega jagab ... peab arvestama. See läheb ilmselt tema vaba aja arvelt tegelikult. (tööandja, teeninduse valdkond)

Aga isiklik elu... Ma arvan, et kannatab neil kõige rohkem. (tööandja, teeninduse valdkond)

Eelnevast analüüsist on näha, et paljudel üliõpilastel on tulnud töötamise ja õppimise ühildamise tulemusena teha kompromisse ning kogeda loobumisi. Sellele mõneti vastuoluliselt andsid mitmed üliõpilased küsimusele, et kas nad on pidanud millestki loobuma selle tõttu, et õpingute kõrvalt tööl käivad, kindlameelselt eitava vastuse. Mitu üliõpilast ruttas pigem vastupidist selgitama – mõlema tegevuse ühildamine on neile palju juurde andnud:

Üldiselt ei ole. Olen pidanud loobuma mõnest loengust, kuhu ma ei ole jõudnud, aga kui see välja arvata, siis ma arvan, et see on pigem kõvasti juurde andnud. (TÜ meesüliõpilane)

Ma jõudsin kõike – puhata ja õppida. (TÜ naisüliõpilane)

Kuigi on neid üliõpilasi, keda iseloomustab ütlus „kes teeb, see jõuab“, kogevad paljud täiskoormusega töötavad ja samal ajal täiskoormusega õppivad üliõpilased probleeme ja pingeid tiheda ajakavaga toimetulekul. Ette tuleb terviseprobleeme, uneajast töö või õppimise tegelemist ning loobumist puhkamisest või hobidest, sõpradega suhtlemisest.

4. Kokkuvõte ja soovitused

Töötamine ülikooliõpingute kõrvalt on tänapäeval tavaline nähtus, kuid Eestis on töötavate üliõpilaste osakaal võrreldes teiste Euroopa riikidega silmatorkavalt kõrge. Mõtlemapanev on seejuures, et meie haridussüsteemis, kus bakalaureuseõppes saab formaalselt õppida täiskoormusega, töötavad paljud üliõpilased täistööajaga. Tekib küsimus, kuidas on see võimalik, et mõlemad ajamahukad ettevõtmised saavad pikema aja jooksul paralleelselt eksisteerida?

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli analüüsida täistööajaga töötavate ja päevases õppes riigieelarvelisel õppekohal täiskoormusega õppivate bakalaureuseõppe üliõpilaste töötamise motivatsiooni, tegelikke käitumismustreid ning tegevuste ühildamise positiivseid ja negatiivseid tagajärgi. Nähtuse uurimiseks valiti välja kolm õppevaldkonda, kus töötavate üliõpilaste osakaal ja õppekoha maksumus on Eestis suurim. Nendeks on:

- ▶ sotsiaalteadused, ärimus ja õigus;
- ▶ tehnika, tootmine ja ehitus;
- ▶ humanitaaria ja kunstid.

Uuringu käigus viidi läbi pool-struktureeritud intervjuud üliõpilaste, tööandjate ning õppejõududega. Üliõpilased ja õppejõud valiti kolmest avalik-õiguslikust ülikoolist: Eesti Maaülikool, Tallinna Tehnikaülikool ning Tartu Ülikool. Kokku intervjueriti 17 täisajaga töötavat bakalaureuseõppe üliõpilast, 13 tööandjat ning 12 õppejõudu. Tulemused esitati kolmes osas – täistööajaga töötamise motivatsioon, reaalne käitumismuster ning tagajärjed – ning nende põhjal formuleeritakse poliitikasoovitused. Alljärgnevalt on esitatud olulisemad tulemused iga osa kohta.

Uuringust selgus, et täistööajaga töötamise ajendid võib jaotada kolme kategooriasse: esiteks **tööturu ootused ning sellest tulenev töökogemuse omandamise soov**, teiseks **üliõpilaste arenguvajadustele mittevastav hariduse kvaliteet ja töötamist võimaldav õppekorraldus ning** viimaks **majanduslikud põhjused**. Oli üllatav, et kui õppejõudude ja tööandjate arvates on olulisemaks töötamise põhjuseks majanduslik toimetulek, siis üliõpilaste intervjuudest võib järeldada, et **majanduslikud põhjused seonduvad pigem sooviga omandada iseseisvus ja teatud tasemele vastav elustandard** kui võrd otsese toimetulekuga. Täisajaga töötamise kasuks otsustanud üliõpilaste peamisteks motiivideks on hoopis **isiklik areng ja loodetav tööturul konkureerimise edukus tulevikus**. Intervjueritud üliõpilaste hulgas valitses arusaam, et tööturule varakult sisene mine vähendab töötuks jäämise ohtu peale õpingute lõpetamist ning kuna tööandjad ei ole kuigi huvitatud osalise tööaja pakkumisest, võetakse vastu täisajaga töö. Töökogemuse olulisust ettevõttesse tööle kandideerija CV-s ei eitanud ka intervjueritud tööandjad, kuid osalist tööaega ollakse vähemalt sõnades valmis pakkuma rohkem, kui võiks järeldada üliõpilaste hoiakust.

Eelmisega sarnaselt oluline motivaator töötamiseks on **õppe kvaliteedi ja õppekorralduse mittevastavus üliõpilaste ootustele ja arenguvajadustele**. Kvaliteedi all võib eristada õppetöö kvaliteeti ja korraldust (õppemeetodid), kusjuures eriti viimane on üliõpilaste meelest ajale jalgu jäänud. Õppetöö kvaliteedi osas on etteheited seotud peamiselt sellega,

et ülikooliharidust peetakse liiga akadeemiliseks ja oskusi mittearendavaks, kuid siinkohal ei kattu üliõpilaste seisukohad intervjueritud õppejõudude ja tööandjatega. Viimased hindasid akadeemilise haridussuunitluse juures aspekte, mida üliõpilased ise oma eelistena ei tajunud, nt. seostamisoskus, silmaring, analüüsi- ja õppimisvõime jms. Õppemeetodite koha pealt on üliõpilased kriitilised oma passiivse rolli suhtes õppeprotsessis, kahtluse alla seatakse ka auditoorsete loengute mõttekus tänapäevaseid tehnoloogia võimalusi arvestades. Pakkumaks loengutele alternatiivi pole aga õppejõududel suurte õppegruppide kontekstis kohast ettevalmistust. Õppekorraldus, kus loengutes kohalkäimine pole kohustuslik, auditoorses töös osalemine ei anna suurt lisaväärtust ning nõuded õppeainete sooritamiseks ei ole ühtlaselt kõrged, soosib omakorda üliõpilaste prioriteetide kujunemist töötamise kasuks. Uuringu tulemusena võib väita, et ka tööturg ei väärtusta piisavalt kõrghariduse sisulisi näitajaid – üliõpilase poolt valitud õppeainete spetsiifikat, õpingute mahtu, õppetulemusi vms. Seetõttu on üliõpilase miinimumilähedane pingutus õppetöös üsna ratsionaalne käitumine.

Täistööajaga töötamise otsus kujuneb erinevate tegurite koosmõjus ja **tihti on üliõpilasel mingi töökogemus juba varasemast perioodist olemas**, sh praktikandina antud tööandja juures. Esimesel kursusel täisajaga tööd üldjuhul ei tehta, sest ülikooli nõudmiste osas puudub selgus, kuid hiljem ei suuda õppetöö sisustada kogu üliõpilase aega ning selle täitmiseks otsitakse väljundit tööturul. Lisaks eelpool kirjeldatud ajenditele kaaluvad üliõpilased ka võimalikke riske, kuid tööle asumisel saavad määravaks töö iseloom (huvi valdkonna vastu ja eeldatav areng) ja võimalus töögraafikut sobitada oma õpingutega, arvestades vajadusel ka töökoha ja kooli vahel sõitmisele kuluvat aega. Töö võetakse vastu veendumuses, et õpingud on siiski esmane ülesanne ja selle tulemuslikkus töö tõttu oluliselt ei kannata. Reaalsus on sellest paraku erinev.

Täistööajaga töötavad üliõpilased jagunesid **töögraafikust lähtudes kolmeks tüübiks: traditsioonilise graafikuga töötajad, vahetustega töötajad ning paindliku tööajaga töötajad**. Ent sõltumata tüübist möönis enamik üliõpilasi, et õpingutele jäi neil loodetust üha vähem aega ja energiat. Ilmnes, et **ajakonflikti korral langeb üliõpilaste valik tööülesannete täitmise kasuks**, sest ülikoolist võib loota rohkem vastutulekut kui tööandjalt. Siinjuures rõhutasid üliõpilased formaalse lepingulise suhte tähendust: tööandja ees on võetud kirjalikult fikseeritud kohustused, samas kui ülikooli ees võetud kohustused on rohkem enda südametunnistuse asi. Õppetöös osalemine muutus töötamise ajal sarnaseks kaugõppele: täidetakse individuaalseid ülesandeid, koostatakse iseseisvalt kodutöid ja õppeaine lõppedes antakse eksam/arvestus. Ilmnes, et töötamine (eriti tavagraafiku alusel) võib olulisel määral kujundada üliõpilase poolt omandatava hariduse sisu tervikuna, kuna õppeaineid valitakse kohalkäimise vajaduse, mitte sisulistest kaalutlustest lähtudes.

Vastupidiselt ootusele ei tuvastanud antud uuring, et täistööajaga töötavad üliõpilased tegelevad õppetöö ajal tööasjadega – nad pigem ei ilmu üldse kohale. Õppejõududele on küll lisakoormus tegeleda mitte kohalkäivate üliõpilaste individuaalse instrueerimisega, kuid auditoorses töös on töötavad üliõpilased pigem lisaväärtus kogu grupile, kuna nende küsimused ja näited elavad loenguid ja seminare. Ka tööajal kooliasjadega tegelemine ei ole üliõpilaste ega tööandjate hinnangul levinud praktika, paralleelselt on võimalik teha vaid lühiajalisi ja süvenemist mittevajavaid tegevusi. Seega võib täistööajaga töötamise ja

täiskoormusega õppimise käitumismustrist järeldada, et **suurem osa üliõpilase ajast kulub tööülesannete täitmisele, seejuures on õppimine ja töötamine ajaliseltselgelt eristuvad**.

Käesolevas uuringus käsitleti lähemalt täistööajaga töötamise ja õppimise ühildamisest tulenevaid tagajärgi kolme osapoole – üliõpilaste, õppejõudude ja tööandjate – jaoks. Eeldatavalt tekib töötamise ja õppimise ühildamisel teatav sünergiaefekt, kus töökogemus on kasutatav õppimises ja õpitu on kasutatav tööülesannete täitmisel. Intervjuudest võib järeldada, et õpitu kasutamine töökohal on intensiivsem kui töökogemuse kasutamine õppetöös. Töötavad üliõpilased küll rikastavad auditooriumis toimuvat õpet, kuid suurte õppegruppide tõttu puudub õppejõududel ülevaade kõikide üliõpilaste taustast ning see ei võimalda efektiivselt üliõpilaste töökogemust integreerida. Erandiks on siinkohal praktika sooritamine ning lõputöö kirjutamine, kus töötavad üliõpilased on eelisseisundis (kontaktidevõrk, ligipääs andmetele jms) ning nende poolt koostatud aruanded sisukamad.

Eraldi uuriti nii üliõpilastelt kui tööandjalt, kas ja kuidas kannatavad täiskoormusega õppimise tõttu töötulemused. Mõni üksik erand välja arvatud võib siiski väita, et reeglina **töö kvaliteet õppimise tõttu ei kannata**. Probleemid on tööandja jaoks vaid töökorralduslikku laadi: töögraafikute koostamine/ümbertegemine õppijate huve arvestavalt ja töö organiseerimine õppepuhkuste ajaks. Tööandjatele on see selge lisakoormus, kuid antud ebamugavuse kaaluvad üles teised tegurid: õppijate paindlikkus, uued ideed jms. Et tööandjad töid korduvalt välja kasu, mida nad tunnetavad seoses sellega, et neil on samaaegselt ülikoolis õppiv töötaja, tekib küsimus üliõpilaste laialdase kriitika kohasuse üle hariduse sisu, sh töö vajaminevate oskuste mittesaamise kohta ülikoolist. Nimetatud vastuolu võib tõlgendada kui **üliõpilaste ebaadekvaatset ootust ja arusaama akadeemilise hariduse suhtes**.

Võttes kokku töötamise mõju õpingutele ja õpingute mõju töötamisele, võib öelda, et **tervikuna on täistööajaga töötamisel õppeprotsessile suurem negatiivne mõju kui vastupidi**: töötavate üliõpilaste eksamitulemused on kehvemad, nad ei omanda ajapuhusel huvipakkuvaid (vaba)aineid ning lõputöö kirjutamine kipub edasi lükkuma, samas kui töökohustusi täidetakse tööandja ootuste kohaselt. Ka õppejõud olid üksmeelel, et nad kulutavad töötavate üliõpilaste peale lisaajaga ning võib eeldada, et kõnealuste üliõpilaste „järeleaitamiseks“ kulunud aeg tuleb vähemalt osaliselt teiste üliõpilaste ja arendustegevuste arvelt. See annab alust väita, et üliõpilaste täistööajaga töötamine põhjustab **kõrgharidussüsteemis pakutavate võimaluste ebaefektiivset kasutust**. On kummastav, et üliõpilased (ega ka nende tööandjad) ei tajunud hariduse omandamise võimaluste täiemahulises kasutamata jätmises probleemi.

Üliõpilaste endi meelest suudavad nad topletkoormusega hakkama saada tänu keskmisest paremale ajaplaneerimise oskusele ning kõrgele pingetaluvusele. Sellele vaatamata on endale võetud ülesannete ühildamise murettekitavaks tagajärjeks antud uuringu tulemusena üliõpilaste terviseprobleemid, stress ning sotsiaalsest elust loobumine. Kurnatus ja uneaja ohverdamine on hind, mida pingelisematel perioodidel tuleb enamikul täistööajaga töötaval üliõpilasel maksta. Ajaressurss, mis tavaolukorras jääb meelelahutusele, vane mate ja sõprade külastamisele, ilukirjandusele, sportimisele vms, on täistööajaga töötaval üliõpilasel töötamise ja õppimise teenistuses.

Käesoleva uuringu tulemuste valguses teevad autorid mitmeid ettepanekuid nii Eesti kõrghariduspoliitikas elluviimiseks kui ka konkreetseteks tegevusteks tööandjatele-õppejõududele. Soovitused lähtuvad tõdemusest, et **töötamist õppimise kõrvalt ei ole mõttekas takistada, vastupidi, seda tuleks isegi soodustada, kuid vältima peaks olukorda, kus märkimisväärne hulk Eesti üliõpilaskonnast teeb mõlemat täiskohaga**. Osalise koormusega töötamise ja/või õppimise korral säiliks kõikidele osapooltele tegevuste ühildamise positiivsed mõjud ja leeveneksid mitmed negatiivsed tagajärjed eelkõige üliõpilaste endi ja õppejõudude jaoks.

4.1. Soovitused²

Järgnevalt on välja toodud erinevaid lahendusvariante, mille kaudu oleks võimalik täiskohaga töötamise ja täiskoormusega õppimise ühildamisel tekkivaid negatiivseid tagajärgi leevendada. Lahendusvariandid on esitatud eri osapoolte kohta eraldi.

Mida saaks teha riiklikul tasandil?

- ▶ **Akadeemilise ja rakendusliku kõrghariduse sisulised erinevused peaksid olema selgemad ja ühiskonnas teadvustatud.** Praegu on tööturu osapooltel, kuid ka üliõpilastel, vastukäivad ootused akadeemilise kõrghariduse osas, millest on osalt tingitud ka pettumus ja valed ootused kõrghariduse kvaliteedi osas. Rakenduslikul kõrgharidusel on justkui halb maine ja see ei ole üliõpilaste seas populaarne, kuid etteheited ülikoolidele lähtuvad paljuski rakenduslikust kõrgharidusest kui ideaalist. Väljundipõhises õppes on eesmärgi saavutamiseks võimalikud erinevad viisid ja kõrgharidusstandardi kohaselt on nii bakalaureuse- kui magistriõppes ette nähtud praktika vaid juhul, kui see on vajalik õpiväljundite saavutamiseks. Ainult rakenduskõrgharidusõppe õppekavale astuja saab olla kindel, et tema õppekava seob eriala praktikaga; bakalaureuse õppesse astuja peab süvenema konkreetse õppekavasse. Riik võiks võtta endale rolli lähendada eri osapoolte (üliõpilased, tööandjad) ootusi kõrghariduse sisu ja tööturu nõuete osas. Praeguseks on tekkinud kommunikatsioonilõhe, mis takistab osapoolte arusaamade ühtlustamist.
- ▶ **Täiendada ja ühtlustada karjääriõppe süsteemi** gümnaasiumiastmes ning varasema haridustee käigus, et üliõpilastel kujuneks selgem arusaam ülikoolides pakutavatest erialadest, nende õppekavadest ja struktuurist, õppemeetoditest ja praktilise ning akadeemilise õppe osakaalust.
- ▶ **Riigieelarvelisel õppekohal õppivate üliõpilaste suurema teadlikkuse tõstmine** sellest, et nende õpingud ei ole tasuta, vaid need maksab kinni Eesti riik ehk Eesti maksumaksja. Sellega koos peaks kaasnema teadlikkuse tõstmine õppima asumisega kaasnevast kohustusest õpingutest osa võtta ja üldjuhul need ka edukalt lõpetada. Selle kohustuse tõsiseltvõetavuse suurendamiseks võiks kaaluda sümboolse iseloomuga õppekokkulepete sõlmimist üliõpilastega (teatud mõttes sarnaselt doktoriõpingutega). Praegused õppe-eeskirjad ei suuda seda funktsiooni tulemuslikult täita. Samuti võiks kaaluda täiendava võimalusena seda, et riigieelarvelise õppekoha olemasolu seotakse

tugevamalt üliõpilase õppetulemustega – sellega väheneks sisseastumisel määratud järsk erisus riigieelarveliste ja riigieelarveväliste õppekohtade vahel ning pandks suurem vastutus õppeprotsessis osalemise ja tulemuste eest üliõpilasele.

- ▶ **Üliõpilased vajavad rahalist toetust.** Tagamaks toimetulekuprobleemidega üliõpilaste osalemine õpingutel eeldatud mahus, vajab väljatöötamist üliõpilaste sotsiaalmajandusliku olukorra väljaselgitamise süsteem koos vastavate toetustega. Täiendavalt tuleks sisse seada edukaid õppureid tunnustav stipendiumitesüsteem, mida võib kombineerida riigieelarveliste õppekohtade kaotamisega (st. õppida saab midagi maksmata, kui seda teha eeldatud mahus ja kvaliteedis).
- ▶ Koos toetuste süsteemi arendamisega vajab tähelepanu ka **õppelaenu seonduv**. Siinkohal on oluline optimeerida? õppelaenu võtmisega seotud hirne, mis on seotud tuleviku suure võlakoormusega ning laenu piisava teenindamisega. Üheks võimaluseks on siin kindlasti riigipoolse toetuse taastamine laenu tagasimaksemisel (õppelaenu kustutamine teatud valdkonna töötajatele). Teiseks tuleks teiste arenenud riikide eeskujul siduda õppelaenu tagasimaksmine sissetulekuga – see loob üliõpilasele suurema kindluse, kasutamaks laenu õpingute toetamiseks.
- ▶ **Soodustuse tegemine tööandjatele, tagamaks nende suuremat valmisolekut pakkuda osaajaga töökohti.** Täna maksusüsteem (sotsiaalmaks) soodustab pigem täiskoormusega töötajate palkamist, samas kui maksusoodustus võimaldaks suurendada tööandjate avatust palgata enam osaajaga töötajaid. Samuti võiks kaaluda muid soodustusi tööandjatele, kes võimaldavad osaajaga töötamist.
- ▶ **Juhtida läbi ülikoolide kvaliteedileppe tähelepanu õppetegevust pärssivate suurte õppegruppide probleemile.** Tuues ülikoolide kvaliteedileppesse sisse õppegruppide suuruse jälgimise eesmärgi, on võimalik seeläbi õppegruppide optimeerimise probleemile tähelepanu osutada ning õppimise ja õpetamise efektiivsust selle kaudu edendada. Riiklikul tasandil tuleks ülikoolide rahastamise mudelisse lülitada lisaks lõpetajate arvule ka õppe kvaliteedi näitajad (ülikooli osalemine kvaliteedileppes võiks olla esimene tingimus), sest vaid lõpetajate arvu maksimeerimine ülikooli poolt tähendab paraku nõudmiste alandamist.

Mida saaksid teha ülikoolid ja õppejõud?

- ▶ **Õppekavade ja -korralduse ülevaatamine.** See hõlmab väga mitmeid erinevaid kriitilisi aspekte:
 - ▶ Kujundada õppekavad ümber selliselt, et üliõpilased saaksid esimestel semestritel lisaks üldainetele ka **tutvust teha oma erialaste õppeainetega**. See on vajalik selleks, et üliõpilased ei kaotaks huvi valitud eriala vastu ning ei hakkaks otsima endale alternatiivseid erialase arendamise võimalusi (peamiselt töötamise näol). Lisaks on senisest enam vajalik teha selgitustööd selle kohta, miks üld- ja sissejuhatavaid õppeaineid on vajalik üliõpilastele õpetada. Samuti aitaks erialaainete kombineerimine üldainetega üliõpilastel paremini seostada teooriat praktikaga ning nad näeksid tõenäoliselt õppe sisus suuremat kasu ja tõuseks seeläbi nende rahulolu õppekvaliteediga.

² Soovituste väljatöötamiseks korraldati erinevate teema osapoolte (üliõpilased, ülikoolid, tööandjad, riik) koostöös aruteluseminarid.

- ▶ Suurendada õppeprogrammide paindlikkust, **pakkudes nii täis- kui ka osakoormusega programme**. Seejuures on kriitilise tähtsusega õppe intensiivsuse ja koormuse eristamine nende kahe vahel – täiskoormusega programmide õppetöö intensiivsus ja nõudmised peaksid välistama täistööajaga töötamise võimaluse. Kuigi siinjuures ei saa unustada ka õppe sisu atraktiivsust üliõpilaste jaoks, peaks ühtlane nõudlikkus olema sellise programmi loomulik osa. Vaid läbi selle saavutatakse olukord, kus üliõpilased on motiveeritud pingutama ja pingutuse tulemus (hinne) on usaldusväärne signaal tööturule. Lisaks on oluline, et osakoormusega õppimisega ei kaasneks ebasoodsaid teisi tingimusi (nt õppelaenu või toetuste mittesaamise võimalus, ligipääsu piiramine riigieelarvelistele õppekohtadele jne). Täiskoormusega õppeprogrammide nõudmiste karmistamine eeldab sellesisulist kokkulepet kõigi ülikoolide vahel.
- ▶ Üliõpilaste senisest intensiivsem sidumine õppeprotsessi läbi erinevate **aktiivõppe meetodite**. Kuigi tänase õppekorralduse probleemid on suuresti kinni kõrghariduse rahastamise süsteemis, tuleks siiski üle vaadata kasutatavad õppemeetodid, eriti vooruloengute asjakohasus ning tulemuslikkus ning leida sellele erinevaid üliõpilasi enam kaasavaid ning atraktiivsemaid alternatiive. Vooruloengute korraldamise ajendeid peaksid ülikoolid kriitiliselt hindama (nt osades teaduskondades on praegusel juhul loengud paremini tasustatud kui seminarid/praktikumid).
- ▶ **E-õppe võimaluste** laialdasem pakkumine. E-kursused võimaldavad mitte-traditsioonilistel, töötavatel üliõpilastel õppeprotsessi omale sobival kujundada, luues siiski süsteemse raamistiku õppeaine läbimiseks. Seejuures on selgelt reguleeritud suhtlemise vorm õppejõuga, nõudmata õppejõult pidevat erandite tegemist üliõpilasele. Kvaliteetne e-kursus nõuab põhjalikku ettevalmistust ning läbimõtlemit, mistõttu on vajalik õppejõudude vastav ettevalmistus ning tugi ülikooli poolt.
- ▶ **Praktika edendamine ja erialase töökogemuse integreerimine** õppesse. Praktika roll tuleks õppekavade valguses üle vaadata, määratledes täpsemalt selle sisu ja eesmärgid, samuti ka ülikooli suurema vastutuse praktika korraldamise juures ning praktika tulemuste reflekteerimise võimaluse loomine õppejõudude poolt õppetöö käigus. Praktika näol peaks tegemist olema võimalusega omandada erialast töökogemust, mis omab väärtust ka ülikooli lõpetanu tööturule sisenemisel. Praktika suurem väärtustamine eeldab ühtlasi intensiivsema koostöö arendamist tööandjatega praktikalepingute kaudu, tagamaks praktikabaaside olemasolu.
- ▶ **Lõputööde koostamise rangem struktureerimine**. Tagamaks üliõpilaste lõputööde kirjutamise senisest suuremat tulemuslikkust, võiks selle kujundada kohustusliku seminari vormis, mille käigus toimub lõputöö tegemine etapiviisiliselt (nt töö kava, kirjanduse ülevaade, metoodika arendamine jne) õppejõu käe all. Struktureeritud õppeprotsess koos kindlate tähtaegadega distsiplineerib üliõpilast ning võimaldab vajadusel hättajäämise korral õppejõult abi küsida.
- ▶ Õppejõud senisest enam tähelepanu keskmesse.
 - ▶ Õppejõudude tegevuse senisest tugevam **väärtustamine** – see hõlmab nii õppejõudude ettevalmistamisele suurema tähelepanu osutamist (sh rohkem rõhku pedagoogilisele ettevalmistusele, mentorluse arendamine) kui ka üldisemalt õpetamise suuremat tunnustamist (sh auhinnad).

- ▶ Atraktiivsema õppe läbiviimine eeldab **õppijate senisest paremat tundmist** – õppe tulemuslikkus nõuab õppijate tausta ning huvide-soovide väljaselgitamist. Seetõttu tuleks koos vooruloengute vähendamise tegeleda ka õppijate kui erinevate isiksuste väärtustamisega. Sealhulgas tuleks tähelepanu osutada õppurite töökogemusele ning leida võimalusi töökogemuse kasutamiseks õppe eesmärgil. Kaaluda võiks nõ teavitamiskohustuse või –tava juurutamist, mille kohaselt annavad tööandjad infot ülikoolidele tööle võetud üliõpilase kohta ning ülikoolid omakorda informeerivad tööandjaid üliõpilaste kohustustest eelseisval õppeaastal. Ka tööandjatele võiks infovahetus olla huvipakkuv, kui see võimaldaks planeerida töökorraldust ja kavandada õppetöö käigus täidetavate ülesannete rakendatavust töökohal.
- ▶ Õppejõududele tuleks senisest enam selgitada nende **rolli ja vastutust üliõpilaste ajakasutuse** juures. Kontaktunnid üliõpilastega peavad olema sisukalt ettevalmistatud ning üliõpilaste silmis olulise väärtusega, tagamaks õppurite osalust ning oma-poolset panustamist.
- ▶ Üliõpilastele **enesearendamisvõimaluste pakkumine ülikooli juures**. Vältimaks üliõpilaste liiga kiiret õpingute kõrvalt tööturule siirdumist, tuleks üliõpilasi senisest enam informeerida olemasolevatest erinevatest enesearendamise võimalustest ülikooli juures (nt erialaringid, korporatsioonid, ühingud, huvialategevused, vabatahtlik tegevus jne). Seejuures on oluline kommunikeerida üliõpilaselu arendavat väärtust ning olulist rolli sotsiaalsete oskuste ja võrgustiku arendamise näol. Võimalusel võiks ka luua üliõpilastele ülikoolide juures töökohti (nä *campus-based* töökohad, nt erinevad hooaja- ja abitööd, aga ka assisteerimine õppe –või teadustöö juures).
- ▶ Suunata senisest rohkem **tähelepanu üliõpilaste valikule ja vastuvõtutingimustele**. Üliõpilaste teadmisi-oskusi, motivatsiooni ning erialavaliku põhjendatust testivad sisseastumiseksamid vähendaksid nende üliõpilaste osakaalu, kes õpivad juhuslikult valitud erialal juhuslikult valitud ülikoolis.

Mida saaksid teha tööandjad?

- ▶ Tööturg ehk tööandjad peaksid omalt poolt andma **selgemaid signaale kõrghariduse ootuste** suhtes: milliseid teadmisi-oskusi lõpetajatelt oodatakse ning milliseid tööta-jaid eelkõige eelistatakse? Kuna tööandjate hinnangul ei ole tihti varasem töökogemus määrav tööle saamise tingimus, on oluline seda infot üliõpilastele levitada, ületamaks nende hirme tulevase töösaamise võimaluste ja töökogemuse puudumise pärast. Mõned suuremad tööandjad võiksid seejuures olla eeskujuks, sõnastades selgelt oma ootused ülikooli lõpetajatele.
- ▶ Tööandjad võiks ka rohkem pöörata tähelepanu tööle kandideerija hariduse sisule – milliseid õppeaineid on tööle kandideerija õppinud (sh vabaained), millises mahus on õppekava omandatud (ainepunktide maht), millised on olnud tulemused (hinded), kuidas on väljaspool õpinguid ennast arendatud (ühiskondlikud teadmised-oskused). Samuti võiks kaaluda ülikoolist tagasiside küsimist (nt õppejõudude hinnang).
- ▶ Tööandjad võiksid senisest enam luua võimalusi **osakoormusega ja paindlikumaks töötamiseks**.

- ▶ Tööandjad, eriti erialaliitude kaudu, saavad anda olulise panuse **erinevate erialade tutvustamisele ning populariseerimisele**, toetamaks üliõpilaste senisest teadlikumat karjääri- ja erialavalikut.

Mida saaks teha teised osapooled?

Lisaks eelpool mainitutele saavad omalt poolt panustada järgmised osapooled:

- ▶ **Üldhariduskoolides tuleks senisest enam rõhku asetada karjääriõppele**, mis hõlmaks muuhulgas selliseid teemasid nagu õppeasustuste eri liigid ja nendes antav haridus (akadeemiline vs rakenduslik haridus), eriala valiku tegemine ja õppeasutuse valik (sh oskus analüüsida valitud eriala õppekava sisu ja pakutavaid võimalusi), karjääri-võimaluste mitmekesisus (ülikool ei ole ainus valikuvõimalus peale gümnaasiumi).
- ▶ Õpilaste esindusorganisatsioonid saaksid samuti võtta endale suuremat rolli õpilaste karjäärivalikute ning tulevikuplaanidega seotud teadlikkuse tõstmise juures. Sh nt rõhutada senisest enam seda, et alati pole ilmingimata mõistlik karjäärivalikute tegemisega kiirustada, vaid selleks tuleks võtta aega ning proovida eri tegevuste kaudu endale sobiv eriala leida. Läbimõeldum valik toetab ilmselgelt ka sisukamaid õpinguid.
- ▶ Üliõpilased ise peaksid senisest enam pöörama tähelepanu **kõrghariduses omandatu analüüsimisele** ning arendama oskust ülikoolis õpitud teadmisi-oskusi tööandjatele paremini „müüa“ ja oma karjääriplaneerimisse kaasata.

Kasutatud kirjandus

- Barke, M., Braidford, P., Houston, M., Hunt, A., Lincoln, I., Morphet, C. Et al. (2000). Students in the Labour Market: Nature, Extent and Implications of Term-time Working among University of Northumbria Undergraduates. Nottingham, England: DfEE.
- Beerens, M., Mägi, E. & Lill, L. (2011). University Studies as a Side Job: Causes and Consequences of Massive Student Employment in Estonia. Higher Education (ilmumas).
- Blake, J. & Worsdale, G. J. (2009). Incorporating the Learning Derived from Part-Time Employment into Undergraduate Programmes: Experiences from a Business School. Journal of Further and Higher Education, 33(3), 191-204.
- Brennan, J., Callender, C., Duaso, A., Little, B., Van Dyke, R. (2005). Survey of Higher Education Students Attitudes to Debt and Term-Time Working and their Impact on Attainment. A Report to Universities UK and HEFCE by CHERI and London South Bank University, http://www.universitiesuk.ac.uk/Publications/Documents/termtime_work.pdf. (3.11. 2010).
- Brennan, J. & Little, B. (2006). Towards a Strategy for Workplace Learning. Bristol, England: Higher Education Funding Council for England (HEFCE).
- Broadbridge, J. & Swanson, V. (2005). Earning and Learning: How Term-Time Employment Impacts on Students' Adjustment to University Life. Journal of Education and Work, 18(2), 235-249.
- Brown, R. (2011). The March of the Market. In Molesworth, M., Scullion, R. & Nixon, E. (Eds), The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer (pp. 11-24). Routledge: Taylor & Francis Groups.
- Callender, C. (2008). The Impact of Term-time Employment on Higher Education Students' Academic Attainment and Achievement. Journal of Education Policy, 23 (4), 359-377.
- Curtis, S. & Shani, N. (2002). The Effect of Taking Paid Employment during Term-Time on Student's Academic Studies. Journal of Further and Higher Education, 26(2), 131-138.
- Darmody, M. & Smyth, E. (2008). Full-time Students? Term-time Employment among Higher Education Students in Ireland. Journal of Education and Work, 21(4), 349-362.
- EUROSTUDENT. (2008). Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent III 2005-2008. Higher Education Institution System (HIS), Germany.
- Fevre, R., Rees, G., & Gorard, S. (1999). Some sociological alternatives to human capital theory. Journal of Education and Work, 12, 117-140.
- Haywood, H., Jenkins, R. & Molesworth, M. (2011). A Degree Will Make All Your Dreams Come True: Higher Education as the Management of Consumer Desires. In Molesworth, M., Scullion, R. &
- Heijke, H., Meng, C. & Ramaekers, G. (2010). Activating Learning Environments, Student Time Use and Competence Acquisition. A Study among European Economic and Business Administration Students. In Backhaus, J., Eamets, R. & Eerma, D. (Eds), *Economics of Education. Issues of Transition and Transformation* (pp. 75-111). Wirtschaft: Forschung und Wissenschaft.

- Hodgson, A. & Spours, K. (2001). Part-time Work and Full-time Education in the UK: The Emergence of a Curriculum and Policy Issue. *Journal of Education and Work*, 14(3), 373-388.
- Kalenkoski, C. M. & Pabilonia, S. W. (2008). Parental Transfers, Student Achievement, and the Labor Supply of College Students. U.S. Bureau of Labor Statistics Working Paper No 416.
- Kontolaimou, A., Psallidas, D. A. C. & Pseiridis, A. (2010). Do University Students Use Their Resources Fully and Equally Efficiently? The Case of Economics Students. In Backhaus, J., Eamets, R. & Eerma, D. (Eds), *Economics of Education. Issues of Transition and Transformation* (pp. 217-243). *Wirtschaft: Forschung und Wissenschaft*.
- Kuh, G. D., Kinzie, J., Schuh, J. H. & Whitt, E. J. (2005). *Student Success in Colleges. Creating Conditions that Matter*. San Fransisco, USA: Jossey-Bass.
- Kuh, G. D. (2008). High-impact Educational Practices: What They Are, Who has Access to Them, and Why They Matter. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities.
- Little, B. (2002). UK institutional responses to undergraduates's term-time working. *Higher Education*, 44(3-4), 349-360.
- Läti Ülikool. (2007). *The Professional Activities of Graduates of Higher and Vocational Education Institutions after Graduation*. Riga, Latvia: University of Latvia.
- Maringe, F. (2011). The Student as Consumer: Affordances and Constraints in a Transforming Higher Education Environment. In Molesworth, M., Scullion, R. & Nixon, E. (Eds), *The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer* (pp. 142-154). Routledge: Taylor & Francis Groups.
- Molesworth, M., Scullion, R. & Nixon, E. (2011). *The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer*. Routledge: Taylor & Francis Groups.
- Nixon, E., Scullion, R. & Molesworth, M. (2011). How Choice in Higher Education can Create Conservative Learners. In Molesworth, M., Scullion, R. & Nixon, E. (Eds), *The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer* (pp. 196-208). Routledge: Taylor & Francis Groups.
- Nixon, E. (Eds), *The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer* (pp. 183-195). Routledge: Taylor & Francis Groups.
- Nordensvärd, J. (2011). The Consumer Metaphor versus the Citizen Metaphor: Different Sets of Roles for Students. In Molesworth, M., Scullion, R. & Nixon, E. (Eds), *The Marketisation of Higher Education and the Student as Consumer* (pp. 157-169). Routledge: Taylor & Francis Groups.
- NUS, (2008). National Union of Students Survey. <http://www.nus.org.uk/en/Campaigns/Higher-Education/National-Student-Survey/> (4.12.2010).
- Oras, K., Siilak, K. & Unt, M. (2010). Kõrgkoolilõpetaja tööturul: majanduse ja tehnikaerialade vilistlaste hinnangud oma tööturuvõimalustele. Tallinna Ülikool, väljaanne nr. 1/2010.
- Penman, S. & McNeill L. S. (2008). Spending their Way to Adulthood: Consumption outside the Nest. *Young Consumers*, 9(3), 155-169.
- Paul, H. (1982). The Impact of Outside Employment on Student Achievement in Macroeconomic Principles. *Journal of Economic Education*, 13(2), 51-56.
- PRAXIS. (2010). Missugune on Eesti üliõpilaskond? Uuringu „Õiglane ligipääs kõrgharidusele Eestis“ lõppraport. Tartu: Ecoprint, 2010.
- Richardson, M., Evans, C. & Gbadamosi, G. (2009). Funding Full-Time Study through Part-Time Work. *Journal of Education and Work*, 22(4), 319-334.
- Roosalu, T. (2010). Uuringu „Taas koolis: täiskasvanud õppija hoiakud ja valikud töö ja õpingute ühendamisel“ esitlus 6.10.2010, Tallinn. http://primus.archimedes.ee/sites/default/files/Triin_Roosalu_06.10.2010.pdf
- Santiago, P., Tremblay, K., Basri, E. & Arnal, E. (2008). *Tertiary Education for the Knowledge Society. VOLUME 1: Special features: Governance, Funding, Quality - VOLUME 2: Special features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation*. Paris, France: OECD.
- Stinebrickner, R. & Stinebrickner, T. (2003). Working during School and Academic Performance. *Journal of Labor Economics*, 21(2), 449-472.
- UniversitiesUK. (2006). *Part-Time Students and Part Time Study in Higher Education in the UK. Policy Briefing*. London, England: Universities, <http://www.universitiesuk.ac.uk/Publications/Pages/Publication-246.aspx> (13.12. 2010).
- Watts, C. & Pickering, A. (2000). Pay as You Learn: Student Employment and Academic Progress. *Education and Training*, 42(3), 129-135.

Lisad

Lisa 1. Intervjuu kava: üliõpilane

- Sa õpid X erialal, palun kirjelda, miks sa selle eriala valisid?**
 - Miks otsustasid kõrghariduse omandada?
 - Kuivõrd rahul Sa oled oma eriala valikuga?
 - Kuivõrd rahul oled Sa praeguse õpetamise kvaliteediga (sh sisu ja meetodid)?
- Sina oled üks paljudest Eestis korruga õppivatest ja töötavatest üliõpilastest. Palun kirjelda oma õpingute kõrvalt töötamist.**
 - Millal alustasid õpingute kõrvalt töötamisega?
 - Millist tööd Sa täpsemalt teed? (tööülesanded)
 - Mil määral on töö seotud õpitava erialaga?
 - Mil määral saad Sa tööjuures saadud teadmisi-oskusi koolis kasutada? Kuidas?
 - Missuguseid oskusi Su praegune töö nõuab?
 - Kas Sinu ametikohale asumine nõudis mingisugust koolitust või eelnevat ettevalmistust?
- Palun selgita, miks otsustasid õpingute kõrvalt töötama hakata?**
 - Kas tuleksid rahaliselt toime ka ilma tööl käimata?
 - Missugune summa võimaldaks Sul ära elada?
 - Mis Sa arvad, kas töötaksid ka juhul, kui õppelaen/toetused võimaldaksid Sulle piisavat äraelamist? Kui jah, siis miks?
 - Kui oluliseks pead praegust töökogemust tulevase karjääri seisukohalt?
 - Kuivõrd on praegune töö oluline üldise töökogemuse omandamise seisukohalt?
 - Mil määral on tööl käimine Sulle oluline enesearengu tõttu?
 - Millist rolli mängis Sinu õppekoormus ja kooli poolsed nõudmised töötamise otsuse juures?
 - Mis Sa arvad, kas oled pidanud loobuma millestki õpingute kõrvalt töötamise tõttu?
- Kuivõrd oluliseks pead kõrgharidust oma tulevase karjääri ja elus toimetuleku seisukohalt?**
 - Kas praegu on sinu jaoks olulisem õppimine või töö? Miks?
- Palun anna ülevaade oma tüüpilisest nädalast (kus toimub õppetöö ja samal ajal käid tööl).**
 - Kui palju aega kulutad töötamisele ja õppimisele (sh auditoorsele tööle) realselt?
 - Kui palju puudud koolist töö tõttu ja vastupidi?
 - Mil määral segavad õpingud ja töö teineteist?
 - Kuivõrd tuleb ette, et tegeled koolis tööasjadega ja vastupidi?
 - Kui rahul sa oled oma üldise koormusega õpingute kõrvalt tööl käies?
 - Kuivõrd jääb sul aega huvide ja hobide jaoks?

- Kuidas suhtutakse kõrgkoolis Sinu töötamisse?**
 - Kas töötavatesse üliõpilastesse suhtutakse pigem positiivselt või negatiivselt?
 - Kuivõrd Sinu õppejõud arvestavad töötavate üliõpilaste ja nende vajadustega?
 - Kuidas suhtuvad kaasüliõpilased Sinu töötamisse õpingute ajal?
- Kuidas suhtub Sinu tööandja Sinu õpingutesse?**
 - Mil määral ta võimaldab tööajast õpingutega tegeleda?
 - Kuidas hindad, kas tööandja soosib õppimist?
- Kas sa eelistaksid pigem osaaajaga õppimist või osakoormusega töötamist, kui see oleks võimalik?**
- Kas sa oled mõelnud, mil määral Sa jäta töötamise tõttu kasutamata oma tasuta õppekoha võimalused?**
- Mis Sa arvad, mil määral on Sinu töölkäimine takistuseks Sinu õpingute edukal lõpetamisel?**

Lisa 2. Intervjuu kava: õppejõud

- Kuivõrd pühenduvad üliõpilased õpingutele Teie teaduskonnas?**
 - Kas üliõpilased peavad Teie arvates õppeainete läbimiseks tegema liiga palju tööd või liiga vähe tööd või on tööd parasjagu?
 - Kuivõrd oluliseks peate seda, et üliõpilased osaleksid täismahus auditoorses õppetöös (loengutes, seminarides, praktikumides)?
- Kuivõrd oluliseks peate seda, et üliõpilane omandab õpingute ajal töökogemusi? Või eelistaksite, et üliõpilased tegeleksid ainult õpingutega?**
- Kuivõrd olete oma õppetöös pidanud tegema erandeid üliõpilastele, kes töökohustuste tõttu pole saanud piisavas mahus õppetöös osaleda? Milliseid erandeid?**
- Milliseid eeliseid näete selles, et üliõpilased töötavad täiskohaga?**
- Kuidas praegu on õppejõul võimalik üliõpilaste töökogemust õppetöös kasutada?**
- Mil määral võimaldab praegune õppetöö kord üliõpilastel õppetöö ajal töökogemusi omandada?**
- Kuivõrd peate vajalikuks seda, et õppetöö korraldus võimaldaks õpingute edukat seostamist töökogemusega? On Teil ideid, kuidas seda paremini saaks teha?**
- Milliseid puudusi näete selles, et üliõpilased töötavad täiskohaga?**
- Kas Teie arvates need üliõpilased, kes pole tööl käinud, saavad ülikoolist piisavalt teadmisi ja oskusi, et pärast lõpetamist tööl hakkama saada? Kui ei, siis millest puudu jääb?**
- Kuidas hindate praegust praktikasüsteemi teie teaduskonnas? Kuivõrd see annab piisava töökogemuse? Millised oleksid teie ettepanekud süsteemi parendamiseks?**

Lisa 3. Intervjuu kava: tööandja

1. **Kui palju on Teie organisatsioonis töötajaid, kes on samaaegselt üliõpilased?**
 - a. Kui paljud nendest töötavad ja õpivad täiskoormusega?
2. **Missugustel ametikohtadel üliõpilased Teie organisatsioonis töötavad?**
3. **Kuidas konkreetsed töötajad (need kes samal ajal töötavad ja õpivad täiskoormusega) teie ettevõttesse tööle sattusid?**
 - a. Kas töötasid enne ja seejärel läksid õppima?
 - b. Võtsite tööle juba kõrgkoolis õppiva inimese?
4. **Missugust eelnevat ettevalmistust ja/või koolitust/haridustaset nendel ametikohtadel töötamine nõudis/nõuab? Mil määral on nõutav kõrghariduse olemasolu antud ametikohal?**
5. **Millised on tööandjale olulised töötaja teadmised/oskused/hoiakud, mida annab töötajale kõrghariduse olemasolu?**
6. **Millised on tööandjale olulised töötaja teadmised/oskused/hoiakud, mida kõrgharidus ei anna?**
 - a. Kuidas tööandja koostöö kõrgkooliga võiks seda parandada?
7. **Millised on töötaja täiskoormusega õppimise positiivsed ja negatiivsed aspektid (sh täiendavad kulud, töö kvaliteet) tööandjale?**
8. **Mis on teie arvates põhjuseks, miks riigieelarvelisel õppekohal õppiv üliõpilane soovib samal ajal täiskoormusega töötada?**
9. **Kuivõrd te üldiselt pooldate seda, et inimene õpib ja töötab täiskoormusega üheaegselt? Miks?**
10. **Missugustel tingimustel Te võimaldaksite töötajale soovi korral osaajaga tööd?**

